

КУРТ ВОННЕГУТ

КОЛИСКА ДЛЯ КІШКИ



Колиска для кішки

Курт Воннегут

Геніальний схилений науковець робить приголомшливе відкриття, не переймаючись майбутнім свого творіння... Лід-дев'ять — винахід, страшніший за атомну бомбу. Одна його крихта може знищити все живе... І троє людей використали цю смертоносну речовину на власний розсуд... На перетині добра і зла ідеальний світ справді далекий від ідеалу, а як щодо самоцінності особистості, як щодо відповідальності за скоєне?..

Курт Воннеґут

Колиска для кішки

Р^{оман}



Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
2016

© Kurt Vonnegut, Jr., 1963, поновлено у 1991 р.

© Hemiro Ltd, видання українською мовою, 2016

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад та
художнє оформлення, 2016

ISBN 978-617-12-1723-2 (epub)

Жодну з частин даного видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Електронна версія створена за виданням:
Воннегут К.

В73 Колиска для кішки : роман / Курт Воннегут ; пер. з англ. А. Немирової. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. — 240 с.

ISBN 978-617-12-1518-4 (укр.)

ISBN 978-0-385-33348-1 (англ.)

Геніальний схиблений науковець робить приголомшливе відкриття, не переймаючись майбутнім свого творіння... Лід-дев'ять — винахід, страшніший за атомну бомбу. Одна його крихта може знищити все живе... І троє людей використали цю смертоносну речовину на власний розсуд... На перетині добра і зла ідеальний світ справді далекий від ідеалу, а як щодо самоцінності особистості, як щодо відповідальності за скоєне?..

УДК 821.111(73)

ББК 84(7Спо)

Це видання публікується з дозволу Dial Press, an imprint of Random House, a division of Penguin Random House LLC

Перекладено за виданням:

Vonnegut K. Cat's Cradle : A Novel / Kurt Vonnegut. — New York : Dial Press Trade Paperbacks, 2010. — 304 p.

Переклад з англійської *Аліни Немирової*

Дизайнер обкладинки *Андрій Приймаченко*

«Колиска для кішки» — це художня вигадка. Імена, персонажі, місця та події є витвором уяви автора й нічого спільного з дійсністю не мають. Будь-який збіг із реальними особами, живими чи померлими, подіями або місцевостями є цілковито випадковим.

Найкращий сатирик Америки Курт Воннеґут — це...

Унікальний автор... один із тих письменників, які створюють для нас нові пейзажі, дають імена місцям, дуже добре нам знайомим.

Доріс Лессінг, Нью-Йорк Таймс

Найталановитіший з наших митців чорного гумору... Ми сміємося для самозахисту.

Етлентік Манслі

Майстер соціальної сатири, який нікого не наслідує і якого ніхто не здатен наслідувати.

Гарперс Мегезін

Ця книга — привід для святкування!

Чикаго Сан-Таймс

Той, хто сміється, пророкуючи долю.

Нью-Йорк Таймс

Кеннету Літтауеру, чоловіку мужньому та витонченому

У цій книзі немає нічого правдивого.

Живи згідно з фоною [\[1\]](#), яка робить тебе хоробрим, добрим, здоровим та щасливим.

Книги Боконона, I : 5

День, коли скінчився світ

З віть мене Йоною. Мене звуть Джоном.

Але будь я, наприклад, хоч і Семом, усе одно був би Йоною, не тому, що я страждав через інших людей, а тому, що мене завжди неодмінно притягувало до певних місць у певний час, хтось або щось. Обставини та способи туди потрапити, звичайні або дивовижні, обов'язково знаходились. Отже, точно за планом, коли настане визначена мить, у визначеному місці — Йона вже тут^[2].

Отож, слухайте:

Коли я був ще молодим — дві дружини тому, 250 000 цигарок тому, 3 000 куклів пива тому...

Коли я був ще набагато молодшим, я почав збирати матеріали для книги, що мала називатися «День, коли скінчився світ».

Книга мала бути документальною.

Книга мала розповісти про те, що робили видатні американці того дня, коли першу атомну бомбу скинули на Хіросіму в Японії.

То мала бути християнська книга. Я тоді ще був християнином.

Нині я — боконіст.

Я б і тоді вже став боконістом, якщо б хтось познайомив мене із солодко-гіркими неправдами Боконона. Але боконізм тоді ще не вийшов за межі галькових пляжів і коралових рифів, що оточують цей маленький острів у Карибському морі — Республіку Сан-Лоренцо.

Ми, боконісти, віримо, що людство розподілене на команди — команди, які виконують Божу волю, навіть не підозрюючи, що вони роблять. Боконон називає таку команду *карасом*, а знаряддям (*кан-кан*), що привело мене до належного *карасу*, стала та книга, котру я так і не закінчив, книга, що мала називатися «День, коли скінчився світ».

Мило, мило, дуже мило

«Якщо ваше життя переплелось із чиймсь життям без видимих, логічних причин, — пише Боконон, — ця особа може виявитись членом вашого *карасу*».

В іншому місці «Книг Боконона» він каже: «Людина створила шахову дошку; Бог створив *карас*». Це означає, що *карас* не має нічого спільного з національними, адміністративними, професійними, родинними та класовими межами.

Він безформний, як амеба.

У своєму тридцять п'ятому каліпсо Боконон запрошує нас заспівати разом із ним:

Спляча п'яна потороча
У Сентрал-парку серед ночі,
І дантист китайський,
І ловець масайський,
Що полює десь на левів,

І Британська королева —
Усі вони сплелися нині,
Мов деталі у машині.
Мило, мило, дуже мило,
Мило, мило, дуже мило,
Мило, мило, дуже мило —
Поєднались всі, хоч різні,
У єдинім механізмі^[3].

Дурниці

Боконон ніколи не попереджав про те, що людина не мусить шукати меж свого *карасу* та суті того завдання, яке Господь Усемогутній доручив йому. Боконон тільки зауважив, що такі дослідження ніколи не дійдуть кінця.

В автобіографічному розділі «Книг Боконона» він наводить притчу про марність спроб щось відкрити або зрозуміти:

«Колись я познайомився з однією леді з єпископальної церкви у Ньюпорті на Род-Айленді, яка попросила мене спроектувати й збудувати будку для її данського дога. Ця жінка була впевнена, що дуже добре розуміє Господа та шляхи Господні. Її дивувало те, що людям здаються загадковими події, які вже відбулися або ще мають відбутися.

Утім, коли я показав їй креслення собачої будки, яку збирався спорудити, вона сказала: “Вибачте, але я ніколи не вміла читати цих малюнків”. — “Віддайте креслення вашому чоловікові або священику, хай сповістять Господа, — сказав я, — і коли в Нього знайдеться вільна хвилинка, Він напевне розтлумачить вам мій проект будки так, що навіть ви зможете його зрозуміти”.

Вона звільнила мене. Я ніколи її не забуду. Вона вірила, що Богові більше подобаються люди на яхтах із вітрилами, ніж у човнах із мотором. Вона не могла спокійно дивитись на хробаків. Як побачить, то вищить.

Вона була дурною, і я також дурень, і кожен, хто вважає, нібито розуміє діла Божі», — пише Боконон.

Вірогідні вигини вусиків

Як би там не було, я маю намір описати в цій книзі якомога більше членів мого *карасу* та дослідити всі наявні натяки на те, що ми, усі разом, накоїли.

Ця книга не має бути трактатом про боконізм. Але я, як боконіст, маю зробити попередження. Перше ж речення в «Книгах Боконона» стверджує: «Усі ті правдиві речі, що я збираюсь повідати вам, — це безсоромна брехня».

Ось чому, як боконіст, я попереджаю: той, хто не здатен зрозуміти, що корисна релігія може виникнути з брехні, не зрозуміє цієї книги також.

Так тому й бути.

Тепер кілька слів про мій *карас*.

До нього, без сумніву, увіходять троє дітей доктора Фелікса Гоніккера, одного з так званих «батьків» першої атомної бомби. Доктора Гоніккера також треба зарахувати до мого *карасу*, попри те що він помер раніше, ніж мої *сінуки*, вусики мого життя, почали сплітатися з життям його дітей.

Першим із його нащадків, кого зачепили мої *сінуки*, був Ньютон Гоніккер, наймолодший із трьох його дітей, молодший із двох синів. Я прочитав у журналі мого товариства «Дельта-іпсилон», що Ньютон Гоніккер, син фізика, лауреата Нобелівської премії Фелікса Гоніккера, подав заяву на вступ до нашого, Корнелльського, відділення. Отже, я написав до Ньюта такого листа:

«Шановний містере Гоніккере!

(Чи, може, краще сказати: шановний брате Гоніккере?)

Я належу до товариства Корнелл Д-І, зараз працюю в галузі літератури. Я збираю матеріали для книги про першу атомну бомбу. Її зміст буде обмежений подіями, які відбулися 6 серпня 1945 року, у той день, коли бомбу скинули на Хіросіму.

Оскільки вашого покійного батька вважають одним із головних творців бомби, я був би вам дуже вдячний за розповідь про все, що відбувалося вдома у вашого батька того дня, коли скинули бомбу.

Даруйте, що знаю про вашу славетну сім'ю менше, ніж мусив би, і мені навіть не відомо, чи маєте ви братів та сестер. Якщо ви дійсно маєте братів та сестер, було б дуже люб'язно з вашого боку надіслати мені їхні адреси, щоб я міг звернутися до них з тим же проханням.

Я розумію, що ви були ще дуже малим, коли скинули бомбу, але це навіть краще. У моїй книзі я хочу підкреслити людський, а не технічний аспект бомби, тому спогади про цей день очима, так би мовити, «немовляти», перепрошую за такий вираз, будуть цілком доречні.

Не турбуйтеся щодо стилю та форми. Залиште все це мені. Головне — це голі факти вашої історії.

Зрозуміло, що я надішлю вам кінцеву версію тексту для схвалення, перш ніж віддавати його до друку.

З братерським привітом...»

Лист від студента медичного факультету

Ось що відповів мені Ньют: «Перепрошую, що я так довго не відповідав на ваш лист. Книга, яку ви пишете, має бути дуже цікавою. Я був дуже малим, коли скинули бомбу, отож, навряд чи зможу бути вам чимось корисним. Було б значно краще запитати моїх брата та сестру, бо вони старші за мене. Моя сестра, місіс Харрісон Ч. Коннерс, мешкає за адресою 4918, вулиця Норс-Меридієн, Індіанаполіс, Індіана. Тепер це також і моя адреса. Думаю, що вона буде рада допомогти вам. Де зараз перебуває мій брат Френк, невідомо. Він зник одразу після батькового похорону два роки тому, і з того часу ніхто про нього не чув. Можливо, він помер.

Мені було лише шість років на момент вибуху атомної бомби над Хіросімою, отже, усе, що я можу розповісти про той день, було підказане мені родичами.

Пам'ятаю, що я грався на килимі у вітальні поряд із батьковим кабінетом у місті Іліум, Нью-Йорк. Двері були відчинені, і я міг бачити батька. Він був у піжамі та купальному халаті. Кутив сигару. Він крутив на пальцях мотузочок. Батько так і просидів увесь той день у піжамі, до своєї лабораторії не пішов. Бо він міг залишатися вдома будь-коли, якщо хотів.

Батько, як ви, мабуть, знаєте, протягом свого професійного життя майже завжди працював у дослідній лабораторії Загальної сталеплавильної компанії в Іліумі. Коли виник Мангеттенський проект — проект бомби, батько навіть заради участі в ньому відмовився покинути Іліум. Він сказав, що погодиться працювати над цим проектом, тільки якщо йому дозволять працювати там, де він схоче. Майже завжди це було вдома. Єдине місце за межами Іліума, куди він

навідувався залюбки, — наша дача на мисі Код. Там, на мисі Код, він і помер. Це сталося у Святвечір. Мабуть, це ви також знаєте.

Отже, у день бомби я грався на килимі у вітальні поряд із батьковим кабінетом. Моя сестра Анджела розповідала, що я міг годинами бавитися з машинками, примовляючи “тррррр, тррррр”. Імовірно, що в день бомби я теж примовляв “трррр, трррр”, а батько сидів у кабінеті, граючись із мотузочком.

Випадково я знаю, звідки цей мотузочок узявся. Може, ця подробиця знадобиться вам десь у вашій книзі. Ним був обв’язаний рукопис роману, який надіслав батькові якийсь чоловік із в’язниці. У романі йшлося про кінець світу в 2000 році, і назва була такою: “Рік 2000”. Там божевільні вчені зробили жахливу бомбу, що знищила весь світ. Коли люди усвідомили, що настає кінець світу, вони вчинили страшенну оргію, а потім, за десять секунд до вибуху бомби, з’явився Ісус Христос. Ім’я автора було Марвін Шарп Голдернесс, і в супровідному листі він писав батькові, що сидить у в’язниці, бо вбив свого рідного брата. Він надіслав рукопис батькові, тому що не міг вгадати, яку вибухівку закласти в бомбу. Він сподівався, що батько може йому щось порадити.

Не думайте, що я прочитав цю книгу у віці шести років. Вона ще довго зберігалась у нас удома. Мій брат Френк привласнив її, бо його приваблювало всіляке неподобство. Френк ховав її в своїй кімнаті в “стінному сейфі”. Це він тільки так називав, насправді то був старий димохід із жерстяною заслінкою. У дитинстві ми з Френком устигли прочитати опис оргії, мабуть, тисячу разів. Минуло кілька років, аж якось моя сестра Анджела знайшла книгу. Прочитавши її, вона сказала, що це брудне, мерзенне лайно. Вона спалила і рукопис, і мотузочок разом із ним. Була вона нам із Френком замість матері, бо наша справжня мати померла, народжуючи мене.

Будьте певні, що мій батько цієї книги не читав. Мені здається, що він за все своє життя, принаймні доросле, не прочитав не те що жодного роману, а навіть короткого оповідання. Не читав він також ані листів, що до нього надходили, ані журналів чи газет. Припускаю, що він читав багато технічних видань, але, чесно кажучи, я не пам’ятаю, щоб батько взагалі щось читав.

Як я вже казав, усе, що йому знадобилося з того рукопису, — мотузочок. Такий уже він був. Ніхто не міг передбачити, що його зацікавить наступної миті. У день бомби це був мотузочок.

Чи ви коли-небудь читали промову, яку він виголосив, одержуючи Нобелівську премію? Ось вам весь її текст: “Леді та джентльмени! Я стою зараз перед вами тому, що ніколи не забував дивитися на всі боки, неначе восьмирічний хлопчик весняного ранку по дорозі до школи. Будь-що може змусити мене зупинитись, глянути і здивуватися, а інколи й навчитись. Я дуже щаслива людина. Дякую вам”.

Отож, батько довго розглядав цей мотузочок, зав’язаний вузлом, а потім почав крутити його на пальцях. Так він викрутив фігуру, що зветься “колиска для кішки”. Не знаю, де батько навчився цього. Може, від свого батька? Його батько, бачте, був кравцем, тож удома в них, за часів його дитинства, мало бути повно всяких ниток та шворочок.

Крім цієї “колиски для кішки”, я більше ніколи не бачив, щоб батько у щось грав. Без усіляких забавок, ігор, кимось вигаданих правил він прекрасно обходився. Моя сестра Анджела завела альбом, куди вклеювала різні вирізки. Там була замітка з журналу “Тайм”. Батька спитали, у які ігри він грає для відпочинку, а він відповів: “Навіщо мені витрачати час на вигадані ігри, коли на світі так багато справжніх?”

Зробивши з мотузочка “колиску для кішки”, батько, мабуть, сам здивувався, а може, згадав своє дитинство. Він раптом вийшов із кабінету й зробив щось, чого ніколи не робив раніше: спробував погратися зі мною. Він не тільки не бавився — він майже ніколи до того не розмовляв зі мною.

Але в той день він опустився на коліна на килимі поряд зі мною, вискалив зуби й почав крутити те плетіння перед моїми очима. “Бачиш? Бачиш? — питав він. — Це колиска для кішки. Бачиш колиску для кішки? Бачиш, де спить миле кошенятко? Няв! Ня-яв!”

Пори на його шкірі здавалися такими великими, як кратери на Місяці. Його вуха та ніздрі заросли волоссям. Від нього несло сигарним смородом, немов від диявола. Огиднішої істоти, ніж мій батько зблизька, я в житті не бачив. Він мені й досі сниться таким.

А старий ще й заспівав! “Кицю, гойдайся на гілці найвищій, — виводив він щосили, — киця в колисці, а вітер аж свище. Гілка

зламається — вітром знесе і котеня, і колиску, і все...”

Я заривав. Я підхопився й чимдуж вибіг із дому.

Мушу зупинитись. Зараз третя година ночі. Мій сусід по кімнаті прокинувся та дорікає мені, що машинка дуже голосно стукає».

Жучині бійки

Ньют продовжив свій лист наступного ранку. Ось що він додав: «Ранок настав. Проспавши цілих вісім годин, свіжий як огірочок, я пишу далі. У гуртожитку зараз тиша. Усі пішли на лекції, окрім мене. Але я маю привілеї. Я вже не мушу ходити на лекції. Мене вигнали тиждень тому. Я вчився на першому курсі. Добре, що мене вигнали. Я став би препоганим лікарем.

Закінчивши цей лист, я, мабуть, піду в кіно. А може, якщо сонце вийде, погуляю вздовж урвища. Наша ущелина прекрасна, правда ж? Цього року дві дівчини стрибнули в прірву, тримаючись за руки. Бо їх не прийняли до того жіночого клубу, до якого вони хотіли. Вони хотіли в “Трі-Дельта”.

Але повернемось до 6 серпня 1945 року. Моя сестра Анджела часто казала мені, що того дня я дуже образив батька, бо не захопився “колискою для кішки”, не захотів посидіти з ним на килимі та послухати, як він співає. Може, він дійсно образився, але не думаю, щоб він це глибоко відчув. Батько був захищений від образ краще, ніж усі люди на світі. Ніхто не міг зачепити його, тому що він був узагалі байдужий до людей. Одного разу, десь за рік до того, як він помер, я просив його розповісти що-небудь про мою матір. А він не зміг нічого пригадати про неї.

Ви колись чули відому історію про те, як мої батьки поснідали того дня, коли мали поїхати до Швеції по Нобелівську премію? Її якось надрукували в “Сатердей івнінг пост”. Мати приготувала смачний сніданок. А коли вже прибирала посуд зі столу, знайшла поряд із батьковою чашкою з-під кави дрібні монетки: двадцять п’ять центів, десять та ще три по одному пенні. Батько залишив для неї чайові.

Глибоко образивши батька (якщо так і було), я вибіг надвір. Біг, сам не знаючи куди, доки не помітив мого брата Френка під великим кущем спіреї. Френку було тоді дванадцять, і я не здивувався,

побачивши його там. Він проводив багато часу під кущем, коли було спекотно. Немов собака, викопував собі лігво в прохолодному ґрунті між корінням. І не можна було здогадатись, що Френк візьме з собою, ховаючись під тим кущем. Одного разу це була непристойна книжка. Другого — пляшка з вишневим лікером. Того дня, коли скинули бомбу, Френк приніс столову ложку та скляну банку з кришкою. Ложкою він саджав різних жуків до банки та примушував їх битися.

Бійка жуків так мене зацікавила, що сльози мої миттю висохли — я забув про батька. Яких саме жуків Френк тоді посадив до банки, не пам'ятаю, але пізніше ми влаштовували ці бої часто, тому я запам'ятав такі варіанти: один жук-носоріг проти сотні рудих мурах, одна стонога проти трьох павуків, руді мурахи проти чорних. Жуки не хотіли битись, доки не потрясеш банку. Тому Френк саме цим і займався — трясінням банки.

Потім вийшла Анджела пошукати мене. Вона підняла гілки з одного боку куща й сказала: “Ось де ти!” Вона спитала Френка, що він робить, і він відповів: “Експериментую”. Френк завжди казав це, коли його питали, що, з його погляду, він робить. Він завжди казав: “Експериментую”.

Анджелі було тоді двадцять два. З шістнадцяти років вона була справжньою головою родини, відколи мати померла, а я народився. Вона любила повторювати, що в неї троє дітей: я, Френк і батько. Вона не перебільшувала. Бувало, що морозної пори Френк, батько і я стояли перед Анджелою рядком у передпокої й вона закутувала нас однаково, от тільки я йшов потім до дитячого садочка, Френк — до школи, а батько — працювати над атомною бомбою. Одного такого дня, пам'ятаю, запалювання зламалось, радіатор замерз і автомобіль не заводився. Ми сиділи в салоні, й Анджела натискала на стартер, аж доки акумулятор не розрядився. Тоді батько заговорив. Знаєте, що він сказав? Він сказав: “Дивні ці черепахи”. — “Що ж там дивного в черепахах?” — спитала Анджела. — “Коли вони ховають голову під панцир, хребет у них згинається чи скорочується?”

До речі, Анджелу можна вважати ніким не оспіваною героїнею епопеї з атомною бомбою — про це, як мені видається, ніхто не писав. Може, вам знадобиться? Після розмови про черепах батько так ними захопився, що припинив працювати над атомною бомбою. Нарешті

хтось із учасників Мангеттенського проекту прийшов до Анджели порадитися — що робити? Вона сказала їм, що треба винести геть батькових черепах. Отже, якимсь уночі вони увійшли до його лабораторії та вкрали черепах разом із акваріумом. Батько ніяк не відреагував на зникнення черепах. Він просто підійшов наступного дня до свого робочого місця, роздивився, із чим можна погратися та про що подумати, а там уже все, що залишилось, щоб погратися та подумати, було так чи інакше пов'язане з бомбою.

Витягнувши мене з-під куща, Анджела спитала, що сталося між батьком та мною. Я все повторював, який він огидний, як я його ненавиджу. Вона мене нашльопала. “Як ти смієш казати таке про свого батька? — сказала вона. — Він один з найвидатніших людей в історії! Сьогодні він виграв війну! Чи ти второпав? Він виграв війну!” І вона нашльопала мене знову.

Я не серджусь на Анджелу за те, що вона мене шльопала. Батько був сенсом її життя. У неї не було залицяльників. Узагалі не було друзів чи подруг. Було тільки одне хобі. Вона грала на кларнеті.

Я знову сказав, що дуже ненавиджу батька, — вона ще раз ляснула мене, тоді Френк виліз із-під куща й штовхнув її в живіт. Сестрі стало дуже боляче. Вона впала і стала качатися по землі. Коли вона змогла дихати — заплакала, закричала, покликала батька.

— Він не прийде, — засміявся Френк. Френк мав рацію. Батько визирнув з вікна, подивився, як ми з Анджелою плачучи качаємось по землі, а Френк стоїть над нами й сміється. Потім він зник десь у глибині дому, навіть не спитавши, чому ми здійняли такий галас. Люди не були його спеціальністю.

Чи цього досить? Це стане в пригоді для вашої книги? Чесно кажучи, ви мене дуже обмежили своїм проханням додержуватись лише того дня, коли скинули бомбу. Я міг би розповісти чимало потішних анекдотів про бомбу та батька з інших днів. Наприклад, чи знаєте ви оповідь про те, як батько повадився в день першого випробування бомби в Аламогордо? Після того як вона вибухнула, коли стало очевидно, що Америка здатна знищити ціле місто однією бомбою, один із учених звернувся до батька зі словами: “Відтепер наука пізнала гріх”. Знаєте, що сказав йому батько? Він сказав: “Що таке гріх?”

З найкращими побажаннями — Ньютон Гоніккер».

Славетні Гоніккери

Ньют додав до свого листа три постскриптами, ось такі: «P. S. Не можу підписатися “з братерським привітанням”, бо в моєму становищі не маю права на звання вашого побратима. Я був тільки кандидатом, а невдовзі й це відберуть.

P. P. S. Ви назвали нашу родину “славетною”, але я вважаю, що цей епітет, якщо ви його введете до вашої книги, буде помилкою. Бо, бачте, я ліліпут — лише чотири фути на зріст^[4]. Що ж до мого брата Френка, востаннє ми чули про нього, коли його розшукували поліція Флориди, ФБР та Міністерство фінансів за те, що він переправляв крадені машини до Куби на списаних десантних кораблях. Тому я впевнений, що слово “славетний” не дуже доречне. Краще пишіть “добре відомі” — це ближче до правди.

P. P. P. S. Через день. Перечитав свій лист і зрозумів, що він може справити таке враження, нібито я тільки те й роблю, що сиджу та пригадую різні печальні випадки й жалію себе. Насправді я щасливець і усвідомлюю це. Невдовзі я одружуся з чудовою маленькою дівчиною. Світ сповнений любові, її вистачить на всіх, треба тільки пошукати. Беріть мене як доказ».

Щастя Ньюта і Зінки

Ньют не сказав мені, ким була та його чудова дівчина. Але десь через півмісяця після того, як я одержав цей лист, уся країна дізналася, що її звали Зінка — просто Зінка. Здається, прізвища в неї не було.

Зінка була ліліпуткою родом із України, танцівницею в ансамблі Борзого. Трапилось так, що Ньют побував на концерті цього ансамблю в Індіанapolisі ще до того, як вступив до Корнелльського університету. Потім вони приїхали на гастролі до Корнеллу. Коли концерт добіг кінця, малий Ньют уже стояв біля службових дверей із букетом — дванадцять троянд на довгих стеблах, «Краса Америки».

Ця історія потрапила до газет, коли крихітка Зінка попросила політичного захисту в Сполучених Штатах, а потім вони з малим Ньютом зникли.

Ще через тиждень крихітка Зінка з'явилась у російському посольстві. Вона сказала, що американці виявились занадто матеріалістичними. Вона сказала, що хоче повернутись додому.

Ньют знайшов притулок у домі своєї сестри в Індіанapolisі. Представникам преси він дав лише одне коротке інтерв'ю. «Це було особисте, — сказав він. — Сердечна справа. Я ні про що не шкодую. Те, що сталося, стосується лише Зінки та мене самого».

Один заповзятий американський репортер у Москві порозпитував про Зінку в колах тамтешніх танцюристів і зробив жорстоке відкриття: Зінка мала не двадцять три роки, як вона всіх запевняла.

Їй було сорок два — якраз стільки, щоб бути Ньютові за матір.

Віце-президент, завідувач вулканів

Ячогось зволікав із моєю книгою про день бомби. Десь через рік, за два дні до Різдва, інше питання привело мене проїздом до Іліума, Нью-Йорк, де доктор Фелікс Гоніккер виконав більшу частину своєї роботи, де малий Ньют, Френк та Анджела провели ті роки, коли формується особистість.

Я зупинився в Іліумі пошукати чогось цікавого. Гоніккери вже не мешкали в Іліумі, але там залишилося повно людей, які запевняли, нібито добре знали старого та трьох його дивакуватих діточок. Я домовився про зустріч з доктором Ейсою Бридом, віце-президентом, завідувачем Дослідної лабораторії Загальної сталеплавильної компанії. Припускаю, що доктор Брид входив до мого *карасу*, хоча він не злюбив мене майже відразу.

«Приязнь чи неприязнь ніяк на це не впливають», — казав Боконон. Важливе попередження, але забути його легко.

— Правда, що ви були керівником доктора Гоніккера, коли він тут працював? — спитав я доктора Брида телефоном.

— Лише на папері, — відповів він.

— Не розумію, — сказав я.

— Якщо б я дійсно керував Феліксом, — сказав Брид, — то був би зараз здатен завідувати вулканами, припливами, перельотами птахів та міграціями лемінгів. Ця людина була природним явищем, яким ніхто зі смертних не зміг би керувати.

Секретний агент Ікс-9

Доктор Брид призначив мені зустріч наступного ранку. Він сказав, що забере мене з готелю по дорозі на роботу, щоб уникнути складнощів при вході до Дослідної лабораторії. Її ретельно охороняли.

Отже, я мусив якось провести ніч в Іліумі. Я оселився в готелі «Дель Прадо» — осередку місцевого нічного життя. Бар готелю під назвою «Мис Код» був збірним місцем повій.

Трапилося так («Як мусило трапитись», — сказав би Боконон), що найближча до мене повія та бармен, котрий мене обслуговував, ходили до школи з Франкліном Гоніккером, мучителем жуків, середньою дитиною, зниклим нащадком.

Повія назвалася Сандрою й запропонувала мені такі втіхи, яких неможливо пізнати ніде, крім площі Пігаль та Порт-Саїду. Я сказав, що мені це не цікаво, а вона досить дотепно відповіла, що їй це також не цікаво. Пізніше виявилось, що ми обоє переоцінили нашу байдужість, але не дуже.

Утім, перш ніж порівняти наші пристрасті, ми побалакали про Френка Гоніккера, про старого татка, про Ейсу Брида та Загальну сталеплавильну компанію, а ще про Папу Римського й контроль народжуваності, а ще про Гітлера і євреїв. Ми говорили про шахраїв. Ми говорили про істину. Ми говорили про гангстерів та бізнесменів. Ми торкнулися теми хороших бідних людей, котрих саджають на електричний стілець, і багатих мерзотників, які цього уникають. Ми говорили про релігійних людей зі збоченнями. Ми багато про що говорили.

І ми повпивалися.

Бармен дуже мило повадився із Сандрою. Вона йому подобалась. Він поважав її. Він розповів мені, що в Іліумській середній школі Сандра була головою комісії з визначення класних кольорів. «Кожний

клас першого року навчання, — пояснив він, — мав обрати певні кольори для значків, щоб потім з гідністю носити їх до випуску».

— Які ж кольори ви обрали? — спитав я.

— Помаранчевий із чорним.

— Гарні кольори.

— Я теж так вважаю.

— А Франклін Гоніккер теж входив до складу комісії?

— Нікуди він не входив, — зневажливо сказала Сандра. — Ніколи не брав участі в комісіях, ніколи не грався ні з ким, не водив дівчат гуляти. Не знаю, чи взагалі він розмовляв з дівчатами. Ми прозвали його «Секретний агент Ікс-9».

— Ікс-9?

— Авжеж! Він завжди поводився так, ніби поспішає з однієї явки на другу і не може ні з ким розмовляти.

— А може, у нього справді було дуже таємне життя? — припустив я.

— Та ні!

— Ні, — чмихнув бармен. — Він був з тих хлопців, що збирають моделі літаків і займаються всілякими нісенітницями.

Протеїн

— Він мав виголосити нам привітання, — сказала Сандра.

— Хто мав? — спитав я.

— Доктор Гоніккер — старий.

— І що ж він виголосив?

— Він не прийшов.

— І привітальної промови не було?

— Та ні, була. Доктор Брид, той, з ким ви побачитесь завтра, з'явився весь захеканий і щось там промовив.

— Що саме?

— Сказав, сподівається, що багато хто з нас зробить кар'єру в науці, — Сандра не вважала ці слова смішними. Вона пригадувала урок, що сильно вразив її, і повторювала його затиноючись, але старанно. — Сказав, що головна проблема світу... — Вона зупинилась, роздумуючи, потім невпевнено повела далі: — Головна проблема світу в тому, що люди тримаються старих забобонів, а не науки. Сказав, що якби всі більше займалися наукою, не було б усіх цих халеп.

— Він ще сказав, що наука колись розкриє головну таємницю життя, — додав бармен, почухав потилицю і спохмурнів. — Щось таке я читав у газеті цими днями, нібито нарешті відкрили цей секрет... про що ж там ішлося?

— Не чув, — промимрив я.

— Я читала, — сказала Сандра. — Два дні тому.

— Саме так, — сказав бармен.

— Отже, у чому полягає секрет життя? — спитав я.

— Забула, — зітхнула Сандра.

— Протеїн, — проголосив бармен. — Вони відкрили якийсь секрет протеїну.

— Ага, — сказала Сандра, — саме так.

Насолода кінця світу

Потім до нас приєднався бармен старшого віку. Там, у барі «Мис Код» готелю «Дель Прадо», почувши, що я пишу книгу про день, коли скинули бомбу, він розповів мені, як сам прожив той день, що це був за день у тому самому барі, де ми сиділи. Він розтягував слова, як В. К. Філдс^[5], а його ніс був схожий на добірну полуницю.

— Тоді цей бар не звався «Мис Код», — казав він. — Не було цих клятих рибальських сіток та мушель на стінах. Тоді був «Вігвам навахо». Індіанські ковдри та коров'ячі черепи повсюди. На столах — маленькі тамтами. Якщо відвідувачі хотіли покликати офіціанта, вони мали бити в тамтами. Мене намагалися примусити, щоб я носив на голові пір'я на зразок індіанського воїна, але я відмовився. Одного разу сюди зайшов справжній індіанець-навахо. Він сказав мені, що навахо не мешкали у вігвамах. «Суцільний сором», — сказав я йому. А ще раніше тут була «Помпея» — усюди валялася відпала штукатурка. Однак назва цього місця не має значення: світло так ніхто й не відремонтував.

Та й кляті клієнти не змінились, і кляте місто навкруги теж. Того дня, коли скинули клятву гоніккерівську бомбу на японців, приходить якесь ледащо й починає канючити питво. Він, бач, хотів випити з тієї нагоди, що незабаром кінець світу. Отож я намішав йому «Насолоду кінця світу»: видовбав ананас, залив туди півпінти м'ятного лікеру, додав збитих вершків і зверху поклав вишеньку. «Ось, тримай, жалюгідний сучий сину, — кажу йому, — щоб потім не нарікав, ніби я для тебе нічого не зробив». Тут заходить інший хлопець та й каже, що звільняється з Дослідної лабораторії, — мовляв, що б учені не розробляли, з цього все одно вийде зброя, так чи інакше. Сказав, що не хоче надалі допомагати політикам у їхніх клятих війнах. Його ім'я було Брид. Я спитав, чи він не родич голови клятої Дослідної

лабораторії. Він сказав: «Так, будь я неладен». Сказав, що він і є клятий син голови Дослідної лабораторії.

Трамплін

Боже, боже, яке ж огидне це місто, Іліум!
«О Боже, — каже Боконон, — які ж огидні ці міста, усі до одного!»

Мокрий сніг падав крізь непорушну завісу туману. Було ще дуже рано. Я їхав у «Лінкольні» з доктором Ейсою Бридом. Мене нудило, вчорашня пиятика ще давалася взнаки. Доктор Брид сидів за кермом. Колеса машини раз у раз наштовхувались на колії давно занедбаної трамвайної лінії.

Брид був старий з рожевими щічками, безперечно, заможний, дуже добре вдягнений. Увічливий, оптимістичний, розумний та незворушний. Я ж, навпаки, почувався колючим, недужим циніком. Я пробув із Сандрою всю ніч.

Душа моя смерділа, як палене котяче хутро.

Людей я бачив виключно в чорних тонах, і про доктора Ейсу Брида я знав тепер дещо погане — Сандра мені розповіла.

Сандра розповіла, що в Іліумі всі впевнені, буцімто доктор Брид колись був закоханий у дружину Фелікса Гоніккера. «Багато хто вважав, — сказала вона, — що Брид був батьком усіх трьох дітей Гоніккера».

— Вам доводилось раніше бувати в Іліумі? — раптом спитав доктор Брид.

— Ні, я тут уперше.

— Це місто сімейне.

— Тобто?

— Нічне життя майже відсутнє. Кожен дбає переважно про свою родину, свій дім.

— Якщо так, то це найздоровіший спосіб життя.

— Саме так і є. Маємо дуже низький рівень молодіжної злочинності.

- Чудово!
- Історія Іліума, до речі, вельми цікава.
- Та невже? Дуже цікаво!
- У давні часи він слугував трампліном, так би мовити.
- Трампліном?
- Для переселенців, що прямували на Захід.
- Он як...
- Тут люди забезпечували себе речами, необхідними в дорозі.
- Дуже цікаво!
- Приблизно на тому ж місці, де зараз розташована Дослідна лабораторія, тоді знаходився старий форт. Там тримали злочинців зі всього округу, а також здійснювали публічні страти.
- Отже, злочини й тоді до добра не доводили, як і в наші часи.
- У 1782 році там повісили чоловіка, котрий убив двадцять шість осіб. Мені здається, що було б варто комусь написати книгу про нього. Звали його Джордж Майнор Моуклі. На ешафоті він заспівав. Сам склав пісню заради такої нагоди.
- І про що ж він співав?
- Слова пісні ви можете знайти в Історичному товаристві, якщо це вас справді зацікавило.
- Ні, я тільки хотів уточнити її загальний зміст.
- Загальний зміст такий, що він ні про що не шкодує.
- Бувають же такі люди!
- Ви лише подумайте! — сказав доктор Брид. — Мати двадцять шість смертей на своєму сумлінні!
- Аж голова йде обертом, — сказав я.

Коли в автомобілях були кришталеві вазочки

Моя важка голова хитнулась на затерплій шиї: колеса блискучого «Лінкольна» доктора Брида знов зіштовхнулись із трамвайними рейками.

Я спитав Брида, скільки людей намагаються дістатись Загальної сталеплавильної компанії кожного ранку о восьмій годині, і він відповів: тридцять тисяч.

Полісмени в жовтих дощовиках стояли на кожному перехресті, їхні руки в білих рукавичках рухались усупереч вказівкам світлофорів.

А світлофори, яскраві привиди серед сльоти, вели далі свою нікчемну гру, підказуючи автомобільному льодянику, що робити. Зелений — рухатись. Червоний — стояти. Жовтий — бути готовими до змін, уважними.

Доктор Брид сказав мені, що Гоніккер замолоду одного ранку просто кинув свою машину в потоці іліумського транспорту.

— Полісмени мусили виявити причину затримки, і вони знайшли Феліксову машину в самій середині потоку: двигун працював, у попільничці лежав недопалок сигари, свіжі квіти у вазочках...

— У вазочках?

— Це був «Мармон», розміром із невеличкий паровоз. На облямівці дверцят були прикріплені кришталеві вазочки, і Феліксова дружина щоранку ставила в них свіжі квіти. Ось ця машина й застрягла посередині транспортного потоку.

— Подібно до «Марії Целести»^[6], — підказав я.

— Поліція витягла її звідти. Знаючи, чия це машина, вони зателефонували до Фелікса та дуже ввічливо пояснили, де він зможе її забрати. Фелікс відповів їм, що більше не має потреби в «Мармоні», хай залишать його собі.

— І вони залишили?

— Ні. Вони подзвонили його дружині, вона прийшла й забрала машину.

— До речі, як її звали?

— Емілі, — доктор Брид облизав уста; погляд його став відсутнім, і він ще раз вимовив ім'я жінки, яка померла вже так давно: — Емілі.

— Як ви вважаєте, мені дозволять описати цю історію з «Мармоном» у моїй книзі? — спитав я.

— За умови, що ви не опишете, чим вона закінчилась.

— А чим?

— Емілі не звикла керувати «Мармоном». Дорогою додому вона потрапила в серйозну аварію. Пошкодження тазових кісток... — Рух на дорозі припинився, доктор Брид заплющив очі, пальці його стиснули кермо. — Ось чому вона померла, народжуючи маленького Ньюта.

Веселого Різдва!

Дослідна лабораторія Загальної сталеплавильної компанії знаходилась на території Іліумського заводу біля головних воріт, на відстані одного кварталу від паркувального майданчика для службових автомобілів, де доктор Брид поставив свій «Лінкольн».

Я спитав Брида, скільки працівників у Дослідній лабораторії. «Сімсот осіб, — сказав він, — але безпосередньо займаються дослідженнями не більше сотні. Решта шістсот так чи інакше пов'язані з господарськими питаннями, а я — головна домогосподарка».

Коли ми влились у потік люду, який чимчикував заводською вулицею, жіночий голос позаду нас побажав доктору Бриду веселого Різдва. Брид обернувся, приязно вдивляючись у море облич, блідих, немов недопечений пиріг, і встановив, що привітання походило від якоїсь міс Франсіни Піфко. Міс Піфко була двадцятирічною дівчиною, здоровою, помірно гарненькою, пересічною та нудною.

Шануючи традиційну різдвяну доброзичливість, доктор Брид запросив міс Піфко приєднатися до нас. Він представив її мені як секретарку доктора Нільсака Горвата і пояснив, хто такий Горват.

— Видатний спеціаліст із хімії поверхні, — сказав він, — це саме він навчився робити дива з тонкими плівками.

— Що нового в хімії поверхні? — спитав я міс Піфко.

— До біса, — сказала вона, — не питайте мене. Я тільки друкую те, що він мені диктує.

І вона вибачилась за те, що пом'янула біса.

— Утім, я думаю, ви розумієте більше, ніж вам здається, — сказав Брид.

— Та невже! — міс Піфко не звикла до розмов з такими поважними особами, як доктор Брид, їй було ніяково. Її хода стала манірною, вона не згинала ніг і підскакувала, мов курча. Усмішка ніби приклеїлась до її губ, вона спішно шукала у своєму мозку, що б такого розумного

сказати, але знаходила лише зім'яті паперові серветки та дешеві прикраси.

— Отже... — доброзичливо пробасив доктор Брид, — чи вам подобається працювати тут? Ви ж прийшли до нас десь рік тому, чи не так?

— Ви, вчені, забагато думаєте, — випалила міс Піфко і безглуздо засміялась. Виявлена доктором Бридом приязність спалила всі запобіжники її нервової системи. Вона вже себе не контролювала. — Ви всі забагато думаєте!

Похмура товста жінка в брудному комбінезоні, що пленталась поряд із нами, важко дихаючи, почула ці слова міс Піфко. Вона подивилася на доктора Брида з безнадійним докором. Вочевидь, вона ненавиділа людей, що забагато думають. У той момент я побачив у ній достойного представника всього роду людського.

Судячи з виразу обличчя товстої жінки, вона б з'їхала з глузду прямо на місці, якщо хтось почав би думати в її присутності.

— Ви маєте знати, — сказав Брид, — що обсяг думок однаковий у всіх людей. Тільки вчені думають в один спосіб, а люди загалом — в інший.

— Еге ж, — невиразно зітхнула міс Піфко. — Доктор Горват мені диктує нібито іноземною мовою. Не вірю, що могла б це зрозуміти, навіть якщо б мала вищу освіту. А він, може, міркує про щось таке... від чого світ стане догори дригом та навиворіт, як від атомної бомби.

— Моя мати завжди розпитувала мене, коли я поверталась зі школи, що там було, і я все їй розповідала, — вела далі міс Піфко. — Тепер я повертаюсь додому з роботи, вона мене розпитує, а я... нічого я не можу їй сказати... — міс Піфко потрясла головою, випнувши свої яскраво-червоні губки, — нічого, крім «не знаю, не знаю, не знаю»!

— Коли ви чогось не розумієте, — не вщухав Брид, — спитайте доктора Горвата, він вам усе пояснить. Він дуже добре вміє пояснювати. — Доктор обернувся до мене. — Гоніккер любив казати, що вчений, який не здатен пояснити, чим він займається, восьмирічній дитині, — шарлатан.

— У такому разі я дурніша за восьмирічну дитину, — похнюпилась міс Піфко. — Я навіть не знаю, що таке шарлатан.

Назад до дитячого садка

До дверей Дослідної лабораторії вели чотири гранітні сходишки. Сама будівля була шестиповерхова, цегляна, нічим не прикрашена. Біля входу чергували двоє добре озброєних охоронців.

Міс Піфко показала охоронцю рожевий значок «загального допуску», пришпилений зліва на її грудях.

Доктор Брид показав охоронцю чорний значок з правого боку, «цілковито секретний», — він носив його на м'якому лацкані піджака. Він церемонно обійняв мене за плечі, не доторкнувшись до них, — із цього охоронці мали зрозуміти, що його величність Брид бере мене під свою опіку та нагляд.

Я всміхнувся до одного з охоронців. Він не відповів. Він не бачив нічого смішного в національній безпеці, абсолютно нічого.

Доктор Брид, міс Піфко і я мовчки попрямували через просторий вестибюль лабораторії до ліфтів.

— Попросіть доктора Горвата час від часу пояснювати вам щось, — звернувся Брид до міс Піфко. — Ось побачите, він знайде ясну, зрозумілу відповідь для вас.

— Йому доведеться починати з першого класу, а може, навіть з дитячого садка, — сказала вона. — Я стільки всього пропустила...

— Ми всі багато чого пропустили, — згодився з нею Брид. — Нам усім треба починати з самого початку, по можливості — з дитячого садка.

Ми стежили за тим, як адміністратор лабораторії вмикає низку наочних приладів, розставлених попід стінами вестибюля. Ця висока, худорлява дівчина мала бліде, немов льодяне, обличчя. Від вправних дотиків її пальців починали мигіти вогники, крутилися коліщатка, булькотіла рідина в колбах, дзеленчали дзвіночки.

— Чаклунство, — зауважила міс Піфко.

— Дуже неприємно чути від одного з членів нашої лабораторної сім'ї це нікчемне, середньовічне слово, — обурився доктор Брид. — Кожний з цих приладів містить у собі пояснення. Вони призначені для того, щоб розвіяти містифікацію. Це — повна антитеза чаклунству.

— Чаклунству... що?

— Повна протилежність.

— Мене ви в цьому не переконаєте.

Доктор Брид не зміг приховати образи.

— Ну, що ж, — сказав він, — але ми не бажаємо когось містифікувати. Визнайте принаймні цю нашу заслугу.

Дівоче гніздо

Секретарка доктора Брида стояла на своєму столі в приймальні, підвішуючи паперовий ліхтарик-гармошку до люстри.

— Послухайте, Наомі, — скрикнув Брид, — ми вже півроку не мали жодного нещасного випадку! Якщо впадете — зіпсуєте нам звітність!

Міс Наомі Фауст була веселою, сухенькою старою. Вона, мабуть, працювала на доктора Брида майже все його життя та й своє життя теж.

— Я ударостійка, — засміялась вона. — Але, коли б я навіть і впала, різдвяні ангели мене б підхопили.

— Траплялося так, що вони не встигали!

З ліхтарика звисали дві паперові стрічки, також складені гармошкою. Міс Фауст смикнула одну з них, і стрічка розгорнулась у довгу смугу з написом.

— Тримайте, — міс Фауст подала доктору Бриду вільний кінець стрічки, — розгорніть її повністю та пришпильте до дошки оголошень.

Брид слухняно виконав доручення, відійшов на крок, щоб прочитати напис на стрічці.

— Мир на Землі! — радісно вигукнув він.

Міс Фауст злізла зі столу, тримаючи кінець другої стрічки, і розгорнула її.

«У людях благовоління!» — ось що було написано на другій стрічці.

— Їй-бо, — хихикнув Брид, — навіть Різдво вони спромоглися дегідратувати! Але приміщення має святковий вигляд, справді святковий.

— Я також не забула придбати шоколадки для дівчат, — додала міс Фауст. — Чи ви пишаєтеся мною?

Доктор Брид плеснув долонею по лобі, засмучений власною безпам'ятністю.

— Хвалити Бога! Я зовсім про це забув.

— Не можна забувати, — сказала міс Фауст. — Це вже стало традицією: доктор Брид та шоколадки для дівочого гнізда на Різдво.

Стара пояснила мені, що «дівоче гніздо» — це друкарське бюро в підвальному приміщенні лабораторії.

— Дівчата обслуговують усіх, хто веде робочі записи на диктофоні.

Протягом цілого року, розповіла вона, дівчата слухають диктофонні записи — безликі голоси вчених. Записи приносять дівчата-кур'єри. Лише раз на рік вони покидають монастир з бетонними стінами, щоб посвяткувати й одержати свої шоколадки від доктора Ейси Брида.

— Вони також служать науці, — підтвердив Брид, — якщо навіть і не розуміють ані слова з того, що друкують. Благослови їх Боже, усіх благослови!

Найцінніша річ у світі

Коли ми увійшли до кабінету доктора Брида, я спробував зібратися з думками, щоб провести пристойне інтерв'ю. Але мої розумові здібності все ще не покращали. Отож, коли я почав розпитувати доктора Брида про день бомби, виявилось, що ділянка мого мозку, відповідальна за зв'язок із громадськістю, затьмарена алкоголем і паленим котячим хустром. Яке б запитання я не ставив, виходило, що я вважаю творців атомної бомби злочинцями, що сприяли найжорстокішому вбивству.

Спочатку це здивувало Брида, потім образило. Він відсунувся від мене й пробурчав:

— Як я бачу, ви не дуже любляєте вчених.

— Це не зовсім так, сер.

— Але всі ваші запитання спрямовані на те, щоб я був змушений визнати, що вчені — це безсердечні, безсовісні, обмежені бовдури, байдужі до долі решти людства, а може, навіть не належать до роду людського.

— Занадто жорстко сказано!

— Не жорсткіше ніж те, що ви, вочевидь, збираєтесь написати в своїй книзі. Я вважав, що ваш намір — створити чесну, об'єктивну біографію Фелікса Гоніккера. Це, без сумніву, достойна ідея для молодого письменника наших часів, нашого століття. Але ж ні, ви прибули сюди з упередженням, з уявленням про вчених як про якихось маніяків. Звідки така гра уяви? З коміксів?

— Від сина доктора Гоніккера, наприклад. Це одне з моїх джерел.

— Котрого сина?

— Ньютона, — сказав я. Лист малюка Ньюта я приніс із собою, тепер я дістав його й показав Бриду. — До речі, чи Ньют дійсно малий?

— Не вищий за стійку для парасольок, — сказав він похмуро, читаючи листа Ньюта.

— А інші діти нормальні?

— Авжеж! Боюсь вас розчарувати, але у вчених народжуються такі ж самі діти, як і в інших людей.

Я постарався заспокоїти Брида, переконати його в тому, що дійсно бажаю відтворити точний портрет Гоніккера.

— Я прийшов сюди з єдиною метою — точно зафіксувати все, що ви мені скажете про доктора Гоніккера. Лист Ньюта — це лише перший документ, я обов'язково врівноважу його тим, що почую від вас.

— Мені набридли люди, які не розуміють, що таке вчений, що робить учений!

— Я зроблю все можливе, щоб загладити непорозуміння.

— У нашій країні люди здебільшого навіть не розуміють, що таке наукове дослідження.

— Буду вам дуже вдячний, якщо ви поясните мені, що це.

— Дослідження — це не пошук кращого фільтра для цигарок, чи м'якіших паперових рушників, чи більш стійкої фарби для малярних робіт, ні, борони Боже! Усі говорять про дослідження, але майже ніхто ними в нас не займається. Ми одна з небагатьох компаній, які справді наймають спеціалістів для суто наукових досліджень. Ті компанії, що вихваляються своїми «дослідженнями», мають на увазі техніків у білих халатах, котрі працюють за готовими рецептами й винаходять удосконалену конструкцію двірника для нової моделі «Олдсмобіля».

— А тут, у вас?..

— А в нас та ще в кількох, на жаль, небагатьох, інших місцях людям платять за те, що вони здобувають нові знання, працюють тільки заради цього.

— Це дуже великодушно з боку Загальної сталеплавильної компанії.

— Нічого великодушного! Нові знання — це найцінніша річ у світі. Що більше істин ми знаходимо, то багатшими стаємо.

Якби я вже тоді був боконістом, від цих слів, напевне, завив би.

Болота більше не буде

— Ви маєте на увазі, — сказав я доктору Бриду, — що співробітникам цієї лабораторії ніколи не дають вказівок, над чим їм працювати? І ніхто навіть не підозрює, чим вони зайняті?

— Люди завжди щось підозрюють, але справжній дослідник не стане зважати на чийсь вигадки. У його голові повно власних проектів, і саме цього ми прагнемо.

— А доктору Гоніккеру коли-небудь пропонували якісь проекти?

— А як же! Найчастіше — адмірали та генерали. Для них він був чарівником, котрий міг зробити Америку непереможною, змахнувши своєю паличкою. Вони привозять сюди найрізноманітніші плани — усі до одного схиблені. Ці плани бездоганні, їхній єдиний недолік — те, що при теперішньому рівні наших знань здійснити їх не можна. Від учених такого рангу, як Гоніккер, чекають, що вони вирішать цю маленьку проблему. Пам'ятаю, як Феліксові незадовго до його смерті докучав один генерал морської піхоти, вимагаючи, щоб той зробив щось із болотом.

— З болотом?

— Морські піхотинці мало не двісті років борсалися в багні, їм нарешті це набридло, — сказав Брид. — Генерал, як їхній представник, уважав, що однією з ознак прогресу має стати звільнення морських піхотинців від цієї незручності.

— Що ж мав на увазі генерал?

— Зникнення багна. Щоб не було ніякого багна.

— Мені здається, — почав я теоретизувати, — що для цього знадобились би цілі гори якихось хімікатів або багатотонні агрегати...

— Генерал мріяв про пілюлю або компактну машинку. Бо морським піхотинцям набридло не тільки місити болото, а й тягати на собі важке екіпірування. Їм хотілося носити щось маленьке для годиться.

— Що сказав на це доктор Гоніккер?

— Фелікс жартівливо запропонував, а він завжди висловлювався жартівливо, створити таку речовину, дрібка якої, навіть мікроскопічна крихта, могла б перетворити безмежні болота, твань, мочарі, струмки, калюжі, сипучі піски й трясовини на тверду, як стіл, поверхню. — Брид стукнув своїм старечим, ластатим кулаком по столу. Його стіл, сталевий, сіро-зелений, мав форму нирки. — Один солдат міг би нести таку кількість цієї речовини, що вистачило б витягти з найглибшого болота танкову дивізію. За словами Фелікса, один солдат міг би нести достатню для цього її кількість під нігтем свого мізинця.

— Це неможливо!

— Ви так вважаєте, я так вважаю — майже всі так уважали б. Але Фелікс, ніби граючись, міг зробити що завгодно. Фелікс був дивом, і я щиро сподіваюсь, що ви напишете про це у своїй книзі, саме тому, що він завжди брався за старі загадки так, начебто вони зовсім нові.

— Я зараз почуваюсь як Франсіна Піфко, — сказав я, — а також як усі друкарки з дівочого гнізда. Доктор Гоніккер навряд чи зміг би пояснити мені, як крихта, котра вміщується під нігтем, може перетворити болото на поверхню, тверду, як стіл.

— Але Фелікс був майстром пояснень...

— Хай навіть так...

— Він зумів пояснити це мені, — сказав Брид, — тож я, напевне, зможу пояснити вам. Отже, завдання полягає в тому, щоб звільнити морських піхотинців від багна — так?

— Так.

— Гаразд, — сказав доктор Брид, — слухайте уважно. Почнемо!

Лід-дев'ять

— Існує декілька способів, — почав оповідати Брид, — щоб могли кристалізуватись, тобто замерзнути, різні рідини; кілька способів розташувати їхні атоми так, щоб вони зчепились і створили впорядковану, жорстку структуру.

Далі цей старий із плямистими руками попросив мене пригадати, як можна скласти пірамідку з гарматних ядер на газоні перед будівлею суду, як заповнити ящик апельсинами.

— Аналогічно відбувається розміщення атомів у кристалах — ось чому два кристали однієї речовини можуть мати зовсім різні властивості.

Він розповів, як на якійсь фабриці вирощували великі кристали етилендіамінтартрату. Кристали використовували для якихось промислових операцій. Але одного дня виявилось, що вирощувані кристали більше не мають потрібних властивостей. Атоми почали зчіплятись та замикатись (заморожуватись) в інший спосіб. Рідина, яка мала кристалізуватись, не змінилася, але тепер її кристали для промислового процесу були вже непридатні.

— Чому це сталося? Цієї загадки ніхто не зміг розв'язати. Утім, — сказав доктор Брид, — теоретично можна припустити, що винуватцем було «зернятко». — Так доктор назвав крихітну часточку з іншою кристалічною структурою. — Це зернятко, що з'явилося бозна-звідки, навчило атоми зчіплятись та замикатись, кристалізуватись, заморожуватись у новий спосіб. Тепер повернемося знову до гарматних ядер на газоні або до апельсинів у ящику, — продовжив Брид і пояснив, що шари ядер або апельсинів укладаються залежно від того, як був складений найнижчий з них. — Спідній шар є тим взірцем, згідно з яким поводить себе потім кожне ядро або кожний апельсин, хоч би й незчисленна кількість ядер або апельсинів.

— А тепер припустимо, — з неприхованим задоволенням пирснув Брид, — що існує багато способів кристалізації, тобто заморожування, води. Припустимо, що той лід, по якому ми їздимо на ковзанах чи який додаємо до коктейлів, назвемо його «лід-один», — це лише один з багатьох різновидів льоду. Припустимо, що на Землі вода завжди утворює лід-один, бо вона ніколи не мала «зернятка», завдяки якому міг би утворитися лід-два, лід-три, лід-чотири?.. Аж нарешті, — він знов постукав своїм старечим кулаком по столу, — ми дійдемо до форми, яку назвемо лід-дев'ять — кристала, твердого, як цей стіл, з точкою плавлення, скажімо, сто градусів за Фаренгейтом, але краще сто тридцять градусів^[7].

— Гаразд, усе це я поки що засвоїв, — сказав я.

Раптом доктор Брид замовк, почувши шепіт у приймальні, шепіт гучний та значущий. Це були голоси пташок з дівочого гнізда. Дівчата зібралися у приймальні та готувалися до співу.

І вони заспівали, щойно ми з Бридом з'явилися на порозі кабінету. Їх було багато, кілька десятків, одягнених, як церковні хористки: у кожної був комірець із білого паперу, пришпилений скріпкою. Вони співали чудово.

Мене це здивувало й розчулило до сліз. Мене завжди зворушує цей рідкісний скарб — ніжність дівочого співу.

Дівчата співали «О мале місто Віфлеєм». Не скоро я забуду, як звучав у їхньому виконанні рядок: «Страхи та надії минулих років сьогодні згадаємо знов».

Морська піхота йде в наступ

Старий доктор Брид за допомогою міс Фауст пороздавав різдвяні шоколадки друкаркам, і ми повернулися до його кабінету.

— На чому ми зупинилися? — спитав він. — А, так-так!

І він попросив мене уявити морських піхотинців Сполучених Штатів, що пропадають у Богом забутому болоті.

— Їхні вантажівки, танки та гаубиці буксують, — сумно сказав він, — грузнучи у смердючій багнюці... — Він підняв палець і підморгнув мені. — Але припустимо, юначе, що один із солдатів має крихітну капсулу із зернятком льоду-дев'ять, із програмою для атомів води, щоб вони створили нову структуру, замерзли. Якщо цей солдат кине зернятко у найближчу калюжу, то?..

— Калюжа застигне? — припустив я.

— А багнюка навколо калюжі?

— Застигне?

— І всі калюжі в уже замерзлому ґрунті?

— Теж замерзнуть?

— А озерця та струмки серед замерзлої трясовини?

— Теж замерзнуть?

— Отож-бо й воно! — вигукнув він. — А морська піхота Сполучених Штатів вилізе з болота й піде в наступ!

Представник жовтої преси

— Ця штука існує? — спитав я.

— Ні-ні, ні, — відповів Брид, знову втрачаючи терпець. — Я розповів вам усе це лише для того, щоб ви могли уявити собі надзвичайне новаторство підходів Фелікса до старих проблем. Ви почули зараз переказ того, що він наговорив генералу морської піхоти, котрий дошкуляв йому питанням багна.

Фелікс обідав щодня в нашому кафетерії завжди сам. Ніхто не дозволяв собі сідати до його столу, щоб не перервати потоку думок ученого. Таким було неписане правило. Але генерал морської піхоти вломився до приміщення, усівся на стілець і почав балакати про багно. Моя розповідь — це й була імпровізована промова Фелікса.

— І такої штуки... такої штуки насправді немає?

— Я тільки що казав вам: ні, немає! — роздратовано вигукнув Брид. — Фелікс помер невдовзі після цього! Якби ви уважно слухали те, що я намагався вам розповісти про людей-дослідників, ви не ставили б таких запитань! Ті, хто займається чистими дослідженнями, працюють над тим, чим вони захоплюються самі, а не тим, що хвилює інших людей.

— Але я все думаю про те болото...

— Можете припинити! Я навів це лише задля прикладу.

— Коли струмки, що течуть через болото, замерзнуть у вигляді льоду-дев'ять, що станеться з ріками й озерами, куди вони впадають?

— Замерзнуть. Але льоду-дев'ять не існує.

— А океани, куди впадають замерзлі ріки?

— Замерзнуть теж, звісно, — різко кинув він. — Бачу, ви вже вирішили винести на ринок сенсаційну історію про лід-дев'ять. Кажу вам ще раз, цієї речі не існує!

— І джерела, що живлять замерзлі озера та струмки, і всі підземні води, що живлять джерела?

— Замерзнуть, чорт забирай! — вигукнув він. — Шкода, що я відразу не розпізнав вас як представника жовтої преси, — сказав він пишномовно, піднявшись на ноги. — Я не допустив би вас сюди навіть на хвилину!

— А дощ?

— Коли почнеться дощ, краплі перетворяться на маленькі часточки льоду-дев'ять — і тоді настане кінець світу. А зараз — кінець інтерв'ю! На все добре!

Остання порція печива

Доктор Брид помилявся щонайменше в одному: така штука, як лід-дев'ять, існувала.

Знаходилась вона не деінде, а на нашій Землі.

Лід-дев'ять був останнім даром, який створив Фелікс Гоніккер для людства, перш ніж піти по заслужену винагороду.

Нікому не було відомо, що він робить. Жодних записів про те, що він зробив, не залишилось. Щоправда, для цього акту творіння він потребував складних приладів, але вони вже були в Дослідній лабораторії. Доктору Гоніккеру треба було лише ходити по сусідах та позичати те чи інше, як годиться між добрими друзями: набридати сусідам, аж доки нарешті, так би мовити, не спечеш свою останню порцію печива.

Він створив крихту льоду-дев'ять. Вона була блакитно-білою. Вона мала точку плавлення сто чотирнадцять градусів за Фаренгейтом.

Фелікс Гоніккер поклав крихту льоду до маленької склянки, склянку він поклав до своєї кишені. І поїхав зі своїми трьома дітьми на дачу, на мис Код, святкувати Різдво.

Анджелі було тоді тридцять чотири роки. Френку — двадцять чотири. Малюку Ньюту — вісімнадцять.

Старий татко помер у Святвечір, розповівши про лід-дев'ять тільки дітям.

Діти поділили лід-дев'ять між собою.

Що таке вампітер

Тут я маю розповісти, що боконісти називають *вампітером*. *Вампітер* — це вісь *карасу*. Не може бути *карасу* без *вампітера*, учить нас Боконон, як не буває колеса без втулки.

Вампітером може бути що завгодно: дерево, камінь, тварина, ідея, книга, мелодія, Святий Грааль. Що б то не було, члени *карасу* обертаються навколо нього у величному хаосі, подібному до спіральної туманності. Зрозуміло, що орбіти, якими рухаються члени *карасу* відносно свого спільного *вампітера*, чисто духовні. Обертаються душі, а не тіла. Як учить нас співати Боконон:

«Усе кругами та кругами обертаємося ми
Зі свинцевими ногами й олов'яними крильми».

Але *вампітери* зникають і *вампітери* з'являються, каже нам Боконон.

У будь-який час *карас* насправді має два *вампітери*: вагомість одного зростає, другого — зменшується.

Я майже впевнений, що в той час, коли я розмовляв з доктором Бридом в Іліумі, зростаючим *вампітером* мого *карасу* була саме ця кристалічна форма води, цей блакитно-білий клейнод, це сім'я лихої долі, що зветься лід-дев'ять.

Коли я розмовляв з доктором Бридом в Іліумі, Анджела, Франклін та Ньютон Гоніккери вже мали у своєму розпорядженні зернятка льоду-дев'ять, зернятка, вирощені їхнім батьком, так би мовити, скалки великої брили.

Що станеться з тими трьома скалками, було, я впевнений, головною турботою мого *карасу*.

Головна риса доктора Гоніккера

Поки що я не можу сказати ще щось про *вампітери* мого *карасу*. Після неприємного інтерв'ю з доктором Бридом у Дослідній лабораторії Загальної сталеплавильної компанії я потрапив до рук міс Фауст. Їй було велено виставити мене геть. Однак я зумів умовити її спершу показати мені лабораторію покійного доктора Гоніккера.

По дорозі я спитав, чи добре вона знала Гоніккера. Лукаво усміхнувшись, вона відповіла відверто й розумно.

— Не думаю, що його так легко було пізнати. Розумієте, коли люди кажуть, що «знають» когось, добре чи не дуже, ідеться про особисті таємниці: були вони посвячені в них чи ні. Люди мають на увазі інтимні речі, сімейні справи, любовні історії, — сказала мені ця мила стара леді. — У житті доктора Гоніккера мало місце все, що буває в кожної живої людини, але для нього це не було головним.

— А що ж тоді було? — спитав я.

— Доктор Брид часто повторює мені, що головним для Гоніккера була істина.

— Ви з ним не згодні?

— Не знаю, згодна чи ні. Просто мені важко зрозуміти, як істина, тільки істина, може замінити людині все.

Міс Фауст дозріла до прийняття боконізму.

Що таке Бог?

- Ви коли-небудь розмовляли з доктором Гоніккером? — спитав я міс Фауст.
- Авжеж, розмовляла, і багато.
- Щось із цих розмов запам'яталося?
- Було якось... Він заявив, що я не зможу сказати йому жодної абсолютної істини. А я сказала: «Бог — це любов».
- І що він на це?
- Він сказав: «Що таке Бог? Що таке любов?»
- Хмм...
- Але ж, знаєте, Бог — це дійсно любов, — сказала міс Фауст, — незалежно від поглядів доктора Гоніккера.

Люди з Марса

Приміщення, де знаходилась лабораторія Фелікса Гоніккера, було розташоване на шостому, останньому, поверсі будівлі.

Вхід був перегороджений фіолетовим шнуром, мідна табличка на стіні пояснювала, чому це священний об'єкт:

«У ЦЬОМУ ПРИМІЩЕННІ ДОКТОР ФЕЛІКС ГОНІККЕР, ЛАУРЕАТ НОБЕЛІВСЬКОЇ ПРЕМІЇ З ФІЗИКИ, ПРАЦЮВАВ ОСТАННІ ДВАДЦЯТЬ ВІСІМ РОКІВ СВОГО ЖИТТЯ. ТАМ, ДЕ ЗНАХОДИВСЯ ВІН, ПРОЛЯГАВ ПЕРЕДНІЙ КРАЙ НАУКИ. ЗНАЧЕННЯ ЦІЄЇ ЛЮДИНИ ДЛЯ ІСТОРІЇ ЛЮДСТВА НЕОЦІНЕННЕ».

Міс Фауст запропонувала зняти шнур, щоб я міг увійти й ближче познайомитися з привидами, які могли там бути. Я погодився.

— Тут усе залишається, як було при ньому, — сказала вона, — тільки гумові стрічки викинули — вони лежали на одному зі столів.

— Гумові стрічки?

— Не питайте мене, для чого вони йому були потрібні. Узагалі не питайте, що тут до чого.

Старий залишив лабораторію після себе в повному безладі. Перше, що впало мені в очі, були дешеві іграшки, розкидані повсюди. Паперовий змій зі зламаним хребтом. Іграшковий гіроскоп йо-йо із закрученою мотузочкою — хоч зараз бери та верти. Дзига. Трубка для мильних бульбашок. Акваріум із замком та двома черепахами.

— Йому подобались крамниці, де «все по десять центів», — сказала міс Фауст.

— Бачу, що так.

— Кілька його найвідоміших експериментів він виконав на обладнанні, що коштувало менше одного долара.

— Зекономлений пенні — це пенні зароблений.

Там, звісно, було також багато звичайного лабораторного обладнання, але порівняно з дешевими, яскравими іграшками воно здавалося тьмяним, незначним.

Стіл Гоніккера був увесь завалений листами.

— Мені здається, що він ніколи не відкривав цих листів, — промовила міс Фауст. — Хто хотів одержати відповідь, мусив дзвонити йому по телефону або з'являтися особисто.

А ще на столі стояла фотографія в рамочці. Я побачив її зі зворотного боку й спробував відгадати, що на ній зображено.

— Його дружина?

— Ні.

— Хтось із його дітей?

— Ні.

— Він сам?

— Ні.

Тоді я глянув на знімок. Це було зображення скромного військового меморіалу перед будівлею суду в якомусь містечку. У центрі меморіалу стояв камінь з іменами мешканців, що загинули на різних війнах, і я подумав, що фотографію зробили заради цього каменя. Імена можна було прочитати, я чогось чекав, що побачу серед них ім'я Гоніккера. Але його там не було.

— Це одне з його хобі, — сказала міс Фауст.

— Що саме?

— Фотографувати пірамідки гарматних ядер на газонах у різних містах. Очевидно, форма пірамідки на цьому знімку чимось його вразила.

— Зрозуміло.

— Він був надзвичайною людиною.

— Безперечно.

— Можливо, через мільйон років усі люди стануть такими розумними, як він. Але, порівняно з пересічною людиною сьогодення, він був дивним, як марсіанин.

— А може, він справді був марсіанином, — припустив я. — Це принаймні могло б пояснити дивацтва його нащадків.

Майянез

Ми з міс Фауст чекали біля ліфта, щоб спуститися на перший поверх. Міс Фауст сказала, що нам краще не їхати в ліфті номер п'ять. Перш ніж я встиг спитати чому, номер п'ять прибув.

Ліфтером був низенький, похилого віку негр на ім'я Лаймен Ендерс Невіглас. Невіглас, без сумніву, був божевільний, бо кожного разу, як йому вдавалося сказати щось, на його погляд, дотепне, він ляскав себе по заді й гукав: «Так, так!»

— Привіт, родичі-антропоїди, лілеє та гребне колесо, — так він звернувся до нас із міс Фауст. — Так, так!

— Перший поверх, будь ласка, — сказала міс Фауст холодно.

Для того щоб доставити нас на перший поверх, Невіглас мав лише зачинити двері та натиснути кнопку, але він з цим не поспішав. Можливо, узагалі не збирався цього робити.

— Один чоловік мені сказав, — почав він, — нібито наші ліфти походять від архітектури племені майя. Раніше я цього не знав. Отож кажу йому: «Тоді як же мене називати — майянез?» Так, так! А поки він розмірковував над цим, я влучив у нього іншим запитанням — він аж здригнувся, і думання в нього пішло вдвічі скоріше!!! Так, так!

— Може, поїдемо вже вниз, містере Невігласе? — попросила міс Фауст.

— Ось що я йому сказав, — вів далі Невіглас: — Тут у нас що? Лабораторія до-слідна. До-слідити — значить іти від одного сліду до другого, правда ж? Виходить, що вони колись щось знайшли, слід загубили, а тепер мусять знов іти до нього? Нащо ж тоді було будувати таке одоробло з майянезними ліфтами й усіляким барахлом і пускати сюди стільки схибленого народу? Що вони намагаються знов знайти? Що вони загубили? Так, так!

— Дуже цікаво, — зітхнула міс Фауст. — Тепер ми вже можемо їхати вниз?

— Звідси тільки вниз їхати й можна, — відрізав Невіглас. — Тут верх. Якщо попросите відвезти вас вище, я нічого не зможу вдіяти. Так, так!

— Тоді їдьмо донизу, — сказала міс Фауст.

— Зараз-зараз! Цей джентльмен приходив ушанувати доктора Гоніккера?

— Так, — сказав я. — Ви його знали?

— Дуже близько, — відповів Невіглас. — Знаєте, що я сказав, коли він помер?

— Ні.

— Я сказав: «Доктор Гоніккер анітрохи не помер».

— Невже?

— Він просто перейшов в інший вимір. Так, так! — Невіглас натиснув на кнопку, і ми поїхали вниз.

— Дітей Гоніккера ви також знали? — спитав я.

— Малючня, повна маячні, — сказав він. — Так, так!

Зниклі, але не забуті

Мені залишилось іще дещо зробити в Іліумі. Я хотів сфотографувати могилу старого вченого. Тому я повернувся до своєї кімнати в готелі (Сандра вже пішла), узяв фотокамеру та найняв таксі.

З неба все ще сипалося щось сіре та кисле. Я подумав, що могильна плита старого, засипана таким снігом, буде добре виглядати на знімку, може навіть згодитися на обкладинку книги — мого «Дня, коли скінчився світ».

Сторож біля воріт кладовища пояснив мені, як знайти місце поховання Гоніккера. «Здалеку помітите, — сказав він. — Там такий пам'ятник — найбільший з усіх!»

Він не збрехав. Пам'ятник у вигляді алебастрового фалоса, двадцять футів заввишки і три фути завтовшки, був помітний здалеку. Його обліпила наморозь.

— Боже мій! — вигукнув я, коли зі своєю камерою виліз із таксі. — Нічого сказати, підходящий монумент для батька атомної бомби!

Мене розбирав сміх. Я попросив водія стати поряд з пам'ятником, щоб підкреслити масштаб. Потім попросив стерти наморозь, щоб відкрити ім'я покійного. Водій це зробив.

І тоді я побачив, Бог свідок, напис шестидюймовими літерами:
МАМА

Просто спляча

— Мама? — не повірив очам водій.
Я відтер іще трошки сніжно-крижаної кірки й відкрив
ось цей вірш:

Мамо, Мамо, так молюсь я повсякчас,
Кожну мить оберігай від лиха нас.

Анджела Гоніккер

А під ним був іще один:

Ти не померла,
А заснула лише.
Тож усміхнімось,
Плакати облишмо.

Франклін Гоніккер

І під усім цим у колону було вмонтовано цементний квадрат з відбитком дитячої ручки. Під відбитком стояв напис: «Малюк Ньют».

«Якщо це мати, — сказав водій, — то що ж, у біса, вони поставили над батьком?» Він зробив непристойне припущення, як цей самий пам'ятник мав би виглядати.

Ми знайшли батька зовсім поряд. Його надгробок (точно згідно із заповітом, як я потім виявив) являв собою мармуровий куб сорок на сорок сантиметрів.

На ньому було вибито: «БАТЬКО».

Інший Брид

Уже був час їхати з кладовища, аж тут водій занепокоївся, у якому стані могила його матінки. Він спитав мого дозволу зробити короткий гак, щоб поглянути на неї.

Над похованням його матері стояв невеличкий, жалюгідний камінь, але річ не в тому.

Бо водій знов спитав мене, чи я не проти ще одного короткого гаку, на цей раз — до магазину могильних пам'ятників через дорогу від кладовища.

Боконістом я тоді ще не був, тому згодився неохоче. Будь-який боконіст, безсумнівно, з радістю згодився б піти з ким завгодно, куди завгодно. Боконон вчить: «Пропозиція неочікуваних подорожей — це уроки танців у школі Господа».

На вивісці було написано: «Авраам Брид із синами». Поки водій розмовляв з хазяїном, я ходив між надгробків — заготовок пам'ятників, поки що безіменних.

У виставковій залі я натрапив на зразок професійного жарту: над кам'яним ангелом підвісили вінок з омели, його п'єдестал був укритий кедровим віттям, а на мармуровій шиї та грудях мигтіла гірлянда ялинкових лампочок.

— Скільки за нього візьмете? — спитав я в хазяїна.

— Не продається. Йому вже сто років. Його зробив мій прадід, Авраам Брид.

— Тож ваша фірма настільки старовинна?

— Саме так.

— І ви також зветесь Брид?

— Четверте покоління на одному місці.

— А доктор Ейса Брид, директор Дослідної лабораторії, — ваш родич?

— Він мій брат, — сказав хазяїн. — Мене звуть Марвін Брид.

— Який тісний світ, — зауважив я.

— Особливо якщо його стіснити до кладовища!

Марвін Брид був чоловік гладкий та вульгарний, дотепний та сентиментальний.

Динамітні гроші

— Я саме їду від вашого брата, був у нього на роботі. Я письменник. Брав інтерв'ю про доктора Гоніккера, — сказав я Марвіну Бриду.

— Це був іще той сучий син. Не мій брат, ні, — я про Гоніккера.

— Це він купив у вас надгробок для своєї дружини?

— Діти купили, — сказав Марвін Брид. — Він тут ні до чого. Йому навіть на думку не спало поставити хоча б якусь плиту на її могилі. Отож десь через рік після її смерті Гоніккерові троє діточок прийшли до мене — доросла висока дівчина, хлопець більший та хлопець менший. Вони хотіли придбати найбільший пам'ятник, аби грошей вистачило, і двоє старших принесли свої віршики, щоб ми їх висікли на камені. Смійтесь над тим каменем, якщо смішно, але для тих дітей він став такою втіхою, якої за гроші не купиш. Вони постійно приходили поглянути на нього, приносили квіти, бозна-скільки разів на рік.

— Але ж коштувало це, мабуть, дуже дорого?

— Вони заплатили з Нобелівської премії. На цю премію дві речі було придбано — дача на мисі Код і цей пам'ятник.

— Динамітні гроші, — здивувався я, подумавши про шаленство динаміту та про абсолютний спокій надгробка й дачного будиночка.

— Що?

— Нобель — винахідник динаміту.

— І не таке трапляється...

Якщо б я тоді вже був боконістом, то неодмінно прошепотів би: «Діла, діла, діла», розмірковуючи над дивовижно закрученим ланцюжком подій, завдяки яким місцевий заклад могильних пам'ятників отримав динамітні гроші.

«Діла, діла, діла» — так ми, боконісти, шепочемо, коли збагнемо, наскільки складний механізм керує реальним життям і наскільки

непередбачуваний його хід.

Але, як християнин, я міг тоді сказати лише:

— Життя, буває, викидає смішні штуки.

— А буває, що й не смішні, — сказав Марвін Брид.

Невдячний

Яспитав Марвіна Брида, чи він знав Емілі Гоніккер, дружину Фелікса, матір Анджели, Френка та Ньюта, поховану під тією чудернацькою колоною.

— Чи я її знав? — його голос став сумним. — Чи я її знав, містере? Звісно, я її знав. Знав Емілі. Ми разом ходили до іліумської середньої школи. Ми з нею разом входили до комісії Класних значків. Її батько був власником музичного магазину. Вона вміла грати на будь-якому інструменті, що він продавав. Я в неї закохався до нестями, навіть кинув футбол і почав учитися грати на скрипці. Аж тут приїжджає на весняні канікули мій старший брат Ейса, він тоді вчився в Массачусетському технологічному інституті, і я зробив помилку: познайомив його зі своєю коханою. — Марвін Брид клацнув пальцями. — Він відбив її в мене ось так, не сходячи з місця. Я розтрощив мою скрипку об мідну шишку на спинці мого ліжка, а вона коштувала аж сімдесят п'ять доларів! Потім пішов до квіткарки, купив велику коробку, таку, що вмістить десяток троянд, поклав туди уламки скрипки й відправив Емілі з посильним.

— Вона була гарна?

— Гарна? — повторив він. — Містере, коли я побачу першого ангела, якщо Бог зволить мені їх показати, мене здивують лише його крила, а не краса. Бо найпрекрасніше обличчя у світі я вже бачив. У всьому Іліумі, ба навіть у графстві, кожен чоловік був у неї закоханий, явно чи потайки. Вона могла б вийти за будь-кого, якби захотіла. — Він сплюнув на підлогу. — А вона зненацька пішла за того сучого сина — голландця! Вона була заручена з моїм братом, аж тут цей малий байстрюк приїхав до міста! — Марвін Брид знов клацнув пальцями. — Ось так він відібрав її в мого старшого брата.

Мабуть, називати таку видатну особу, як Фелікс Гоніккер, та ще й померлу, сучим сином — це державна зрада, невдячність, невігластво,

ретроградство та розумова відсталість. Я знаю: його вважають добрим, сумирним, замріяним; він буцімто мухи не зобидив за все життя, не зважав на гроші, владу, розкішний одяг, автомобілі та все інше; він був не такий, як усі ми, він був кращий за всіх нас, він був такий невинний, зовсім як Христос, — мало не Син Божий...

Марвін Брид обірвав своє міркування. Я попросив, щоб він договорив.

— Та як же це? — промовив він. — Як же?.. — Він підійшов до вікна, що виходило на ворота кладовища. — Як... — прошепотів він, дивлячись на ворота, на сльоту та на колону Гоніккера, що ледь виднілася крізь сніг.

— Скажіть, — наважився він нарешті, — як можна вважати невинною людину, що допомагає зробити таку штуку, як атомна бомба? І чи можна вважати добрим чоловіка, який пальцем не ворухнув, щоб допомогти найдобрішій, найпрекраснішій жінці на світі, власній дружині, коли вона вмирала через брак любові та розуміння... — Він здригнувся. — Часом мені здається, що Гоніккер народився неживим. Ніколи не зустрічав людини, настільки байдужої до життя, як він. Може, всі нещастя світу — саме від того, що ним керують люди холодні, мертві, як камінь?

Він-діт

У тій крамниці надгробків зі мною стався перший *він-діт*. Боконісти називають цим словом раптовий суто особистий поворот у напрямку боконізму, тобто віри в те, що Господь Усемогутній усе про тебе знає, що Господь Усемогутній насправді має щодо тебе якісь таємничі плани.

Мій *він-діт* був пов'язаний із кам'яним ангелом під омелою. Таксист забрав собі в голову, що саме цього ангела мусить поставити на могилі своєї матінки за будь-яку ціну. Він стояв перед статуєю зі сльозами на очах.

Марвін Брид, висловивши своє ставлення до Фелікса Гоніккера, усе ще дивився у вікно на ворота кладовища.

— Може, цей голландський сучий син і був сучасним святим, — додав він, — але хай мене чорти візьмуть, якщо він у житті колись робив те, чого не хотів, і не одержував усього, чого хотів! Музика...

— Даруйте, що? — спитав я.

— Те, через що вона вийшла заміж за нього. Вона казала, що його розум був у резонансі з найвеличнішою музикою в світі — музикою зірок. — Він похитав головою. — Дурня!

Тут, глянувши на ворота, він згадав, коли востаннє бачив Френка Гоніккера, творця моделей, мучителя жуків у банках.

— Френк, — сказав він.

— А що з ним?

— Дивак нещасний... Я бачив хлопця востаннє, коли він виходив з кладовища. Похорон батька ще тривав. Старого ще землею не засипали, аж тут із воріт виходить Френк. Він застопив першу ж машину, яка проїжджала повз ворота. Це був новий «Понтіак» із флоридськими номерами. Він зупинився, Френк заліз туди, і більше його ніхто в Іліумі ніколи не бачив.

— Подейкують, нібито його розшукує поліція.

— Випадковість, непорозуміння! Френк ніяким боком не злочинець. Для такого фаху в нього були заслабкі нерви. Окрім моделей, нічого робити не вмів. І на роботу його взяв тільки Джек до своєї крамниці «Все для ваших хобі». Продавати моделі, клеїти моделі, радити людям, як збирати моделі. Коли Френк перебрався до Флориди, він і там пішов працювати до модельної майстерні в Сарасоті. Але виявилось, що та майстерня була прикриттям для банди, що викрадала «Кадиллаки», вантажила на списані десантні кораблі та відправляла на Кубу. Так склалося, що Френк утратив до цієї обладки. Скоріше за все, копії його не знайшли, бо він помер. Зрозуміло, він мав багато чого почути, поки клеїв гармати на крейсер «Міссурі».

— А де зараз Ньют, не знаєте?

— Мабуть, у сестри в Індіанapolisі. Я чув, що він злигався з тією російською ліліпуткою, а потім вилетів з першого курсу медичного в Корнеллі. Уявляєте, що то було б — ліліпут на посаді лікаря? А дочка в цьому бідолашному сімействі дебела, незграбна, більше шести футів на зріст. Цей батечко, славетний розумник, витяг дівчину зі школи за рік перед випуском, щоб була жінка в домі, яка б дбала про нього. Для душі в неї нічого не залишилось, тільки кларнет — вона грала в шкільному оркестрі, весь Іліум знав нашу Парадну бригаду.

— Після того як вона пішла зі школи, — вів далі Брид, — її ніхто не звав погуляти. У неї не було друзів, а батечкові й на думку не спадало дати їй грошей, тож вона нікуди не могла сама піти розважитись. Знаєте, чим вона втішалась?

— Гадки не маю!

— Вечорами вона замикалась у своїй кімнаті, ставила платівки на грамофон і грала в унісон на кларнеті. Як на мій погляд, те, що така дівчина вийшла заміж, — це диво двадцятого століття!

— Скільки ви візьмете за цього ангела? — спитав таксист.

— Та я ж уже сказав, він не продається!

— Сучасні майстри, мабуть, такого вже не зроблять, — зауважив я.

— Один з моїх племінників зміг би, — сказав Брид. — Син Ейси. Мав усі дані, щоб стати великим ученим, аж тут скинули бомбу на Хіросіму, хлопець утік, напився, прийшов до мене й сказав, що хоче стати різьбярем по каменю.

— Він тепер у вас працює?

— Він тепер скульптор у Римі.

— А якщо хтось дасть вам високу ціну, — вставив водій, — тоді згодитесь чи ні?

— Може, і так. Але ціна має бути справді високою!

— А де тут можна вирізати ім'я? — розпитував водій.

— Ім'я там уже є — на п'єдесталі.

Але ми не могли побачити напису під гілками, що прикрашали п'єдестал.

— Замовник його не забрав? — поцікавився я.

— Замовник не заплатив. Мені розповідали, нібито якийсь німець-іммігрант мандрував зі своєю жінкою на Захід, а вона померла від віспи тут, в Іліумі. Чоловік замовив цього ангела, щоб поставити їй на могилу, і показав моєму прадідові гроші, мовляв, у нього є чим заплатити. А потім його пограбували. Підчистили все майже до останнього цента. У нього залишився тільки клаптик землі, яку він придбав десь в Індіані, але ще не бачив. Туди він і попрямував, сказавши, що повернеться пізніше й заплатить за ангела.

— Але не повернувся? — спитав я.

— Ні, — Марвін Брид злегка відсунув ногою віття, щоб ми могли побачити літери, вирізані на п'єдесталі — тільки прізвище. — Ім'я якесь хитромудре, — сказав він. — Якщо цей іммігрант мав нащадків, вони, мабуть, змінили прізвище на щось більш американське. Тепер вони, імовірно, Джонси, Блеки або Томпсони.

— Тут ви помиляєтесь, — пробурмотів я.

Мені здалося, що кімната пішла обертом, її стіни, підлога та стеля миттю перетворились на отвори численних тунелів — тунелів, що йшли в усіх напрямках крізь час. Мені відкрилось боконістське видіння: зв'язок між усіма людьми, які мандрують світом, єдність усіх чоловіків, усіх жінок, усіх дітей у кожному мить їхнього існування.

— Тут ви помиляєтесь, — повторив я, коли видіння розвіялось.

— Невже ви знаєте когось із таким прізвищем?

— Так.

Я знав. Бо це було й моє прізвище.

Усе для ваших хобі

Повертаючись до готелю, я помітив вивіску «Усе для ваших хобі» — крамницю Джека, де працював колись Франклін Гоніккер. Я звелів водію зупинитись і почекати.

Зайшовши всередину, я побачив самого Джека — він царював тут, серед малесеньких паровозиків, вагончиків, літаків, човників, будиночків, ліхтарів, дерев, танків, ракет, автомобільчиків, кондукторів, полісменів, пожежників, матінок і татків, кицьок і песиків, курчат і каченят, солдатиків і корівок. Це був чоловік мертвотно-блідий, чоловік суворий, неохайний, він важко кашляв.

— Яким був Франклін Гоніккер? — повторив він моє запитання й зайшовся довгим кашлем. Він похитав головою так, наче показував, що обожнює Френка більш за будь-кого на світі. — Немає сенсу марно витрачати слова. Я краще покажу вам, яким хлопцем був Франклін Гоніккер.

Він знову закашлявся, потім сказав:

— Погляньте, а тоді самі збагнете.

І повів мене до підвалу під крамницею, де він мешкав. Там стояли двоспальне ліжко, шафа й електрична плитка.

Джек вибачився за неприбрану постіль.

— Тиждень тому мене покинула дружина, — він закашлявся, — і я все ніяк не зберу своє життя до купи.

Потому він повернув вимикач, і протилежний кінець підвалу залило сліпуче світло.

Наблизившись, ми побачили, що лампа — це немов сонце фантастичної маленької країни, побудованої на листі фанери, на острові, прямокутному, як міста в штаті Канзас. Якщо там мешкала якась бентежна душа, шукач істини за тими зеленими межами, він дійсно впав би з самого краю світу.

Усі деталі були настільки точно виміряні, так майстерно вирізані та пофарбовані, що мені не треба було примружувати очей, аби повірити, що це реальна країна: гори, озера, річки, ліси, міста — узагалі все, що добрі громадяни мають за свій найдорожчий скарб.

А ще повсюди виднілися залізничні лінії завтовшки зі спагеті.

— Погляньте на двері будинків, — захоплено сказав Джек.

— Відмінно. Досконало!

— На кожній — справжня ручка й молоточки, щоб постукати!

— Дивовижно...

— Ви питали, яким був Франклін Гоніккер. Усе це він збудував. — Джек знову зайшовся кашлем.

— Сам збудував?

— Ну, я інколи допомагав, але згідно з його вказівками. Цей хлопець був генієм.

— Це безперечно!

— У нього є брат, ліліпут, знаєте?

— Знаю.

— Йому доручили дещо паяти знизу.

— Усе вийшло як справжнє.

— Робота була нелегкою, і не за один день зроблено.

— Рим також не за день був побудований.

— У хлопця вдома нормального життя не було.

— Мені казали.

— Тут був його справжній дім. Тут він проводив сотні годин. Часом навіть не вмикав залізниці, тільки сидів і дивився, як ми з вами зараз.

— Так багато всього... Дивитися на це — усе одно, що подорожувати Європою, стільки тут цікавих речей.

— Він бачив таке, чого нам з вами нізащо не угледіти. Зробить гірку — ми з вами були б від неї в захваті. А він раптом зруйнує її — і правильно зробить, бо замість неї розташує озерце з місточком, і вийде вдесятеро красивіше, ніж було!

— Такий талант не кожному дається.

— Маєте рацію! — пристрасно вигукнув Джек. Пристрассть коштувала йому чергового нападу кашлю. Коли напад минув, його очі наповнилися сльозами. — Слухайте, я вмовляв хлопця вчитися в коледжі, здобути інженерну освіту, щоб потім працювати на

«Американ флаєр»^[8] або ще на когось солідного, де б його ідеї знайшли підтримку...

— Мені здається, ви теж чимало його підтримували.

— Хотів би більше, — похнюпився Джек. — Мені бракувало грошей. Я давав йому матеріали, коли міг, але здебільшого він усе купував за свої гроші — він працював у мене там, нагорі. Він ані цента не витратив на щось інше: не пив, не кутив, не ходив у кіно, не гуляв з дівчатами, не божеволів від автомобілів.

— Непогано б у нашій країні мати якомога більше таких людей.

— Авжеж... — Джек знизав плечима. — Але флоридські гангстери, мабуть, покінчили з ним. Боялись, щоб не виказав їх.

— Боюсь, що так.

Джек зненацька не стримався й вибухнув плачем.

— Та чи знали ті брудні сучі діти, — ридав він, — кого вони вбивали!

Няаяв!

Протягом двох тижнів, до Різдва та після нього, коли я їздив до Іліума й далі, у моєму помешканні в Нью-Йорку безкоштовно жив з мого дозволу нужденний поет на ім'я Шерман Креббс. Моя друга дружина незадовго перед тим покинула мене, бо оптимістка не може співіснувати з таким песимістом, як я.

Креббс був бороданем, білявим Ісусом з очима спаніеля. Другом моїм він не був. Ми зустрілися на коктейлі, куди нас обох запросили. Він відрекомендувався як голова Національного руху поетів та художників за негайну ядерну війну. Він шукав сховища, хоча й не від бомби, і я випадково зміг допомогти йому.

Коли я повернувся додому, усе ще схвилюваний загадковим знаменням невікупленого кам'яного ангела в Іліумі, то застав у моєму помешканні повний розгром, учинений нігілістами. Креббс виїхав, але перед тим він наговорив по міжміському телефону на триста доларів, пропалив мій диван у п'яти місцях, убив мою кішку, знищив моє деревце авокадо, ще й відірвав дверцята домашньої аптечки.

На жовтому лінолеумі в кухні він нашкрябав чимось, що виявилось екскрементами, ось такий віршик:

Була в мене кухня,
Але недовершена кухня.
Тож я до тих пір не радів,
Аж поки в ній усе не розставив
Та не розмістив.

Ще одне послання було написане помадою жіночим почерком на шпалерах над моїм ліжком. Воно звучало так: «Ні, ні, ні, це вам каже Ляля-краля».

На шию моєї кішки вони начепили папірець з єдиним словом: «Няаяву!»

Я більше ніколи не бачив Креббса. Але відчуваю, що він входить до мого карасу. Якщо не помиляюсь, він послужив у ролі *ранг-ранга*. *Ранг-ранг*, згідно з ученням Боконона, — це особа, котра відвертає вас від певного напрямку думок, демонструючи приклади поведінки самого *ранг-ранга*, що доводять його абсурдність.

Мабуть, я вже був підсвідомо готовий визнати незначущість кам'яного ангела і, продовжуючи йти в цьому напрямку, визнати загальну відсутність значення в цьому світі. Але після того, що скоїв Креббс, зокрема з моєю улюбленицею-кішкою, нігілізм мене вже не вабив.

Хтось чи щось не хотіло, щоб я став нігілістом. Місією Креббса, знав він про те чи ні, було розчарувати мене в цій філософії. Дуже добре, пане Креббсе, дуже добре.

Сучасний генерал-майор

А потім одного дня, у неділю, я виявив, де можна знайти того, хто втік від правосуддя, майстра моделей, Великого бога та Вельзевула жуків у скляних банках, коротше, Франкліна Гоніккера.

Він не загинув!

Цю новину я знайшов у спеціальному додатку до нью-йоркської «Санді Таймс». Це було платне оголошення якоїсь бананової республіки, цілий буклет. На його обкладинці була зображена в профіль дівчина такої приголомшливої краси, якої, я думав, і не буває в світі.

Вона стояла на тлі картини інтенсивного будівництва: бульдозери валять пальми, пробиваючи широкий проспект. У кінці проспекту височіли сталеві каркаси трьох нових будівель.

«Республіка Сан-Лоренцо, — читав я на обкладинці, — крокує вперед! Здоровий, щасливий, прогресивний, волелюбний, прекрасний народ робить усе можливе, щоб привабити американських інвесторів і туристів».

Я не поспішав читати далі. Мені було досить дівчини на обкладинці — більш ніж досить, бо я покохав її з першого ж погляду. Вона була дуже молода, дуже серйозна, а ще вона аж світилася співчуттям та мудрістю.

Її шкіра була шоколадного кольору. Її волосся — золотий льон.

Звали її Мона Еймонс Монсано — так було написано на обкладинці. Вона була прийомною дочкою диктатора острова.

Я відкрив буклет, сподіваючись знайти інші зображення цієї неперевершеної гібридної мадонни.

Замість неї я знайшов портрет диктатора острова, Мігеля «Папи» Монсано, — горили віком під вісімдесят.

Поряд з портретом «Папи» був зображений недозрілий молодик з вузькими плечима, гострим лисячим личком, у білосніжному мундирі з блискучими коштовними прикрасами. Його близько посажені очі були обведені темними колами. Він, очевидно, завжди велів перукарям підголювати йому лише скроні та потилицю, не чіпаючи маківки, бо на голові в нього здіймалося щось на кшталт цупкого волосяного куба, накрученого та неймовірно високого.

Як свідчив підпис, цей неприємний підліток — генерал-майор Франклін Гоніккер, Міністр науки та прогресу Республіки Сан-Лоренцо. Йому було двадцять шість років.

Акуляча столиця світу

Сан-Лоренцо мав п'ятдесят миль завдовжки та двадцять завширшки — так було сказано в додатку до нью-йоркської «Санді Таймс». Населення — чотири тисячі п'ятдесят душ, «... усі пристрасно віддані ідеалам вільного суспільства».

Найвища точка острова, гора Мак-Кейб, мала одинадцять тисяч футів над рівнем моря. Столиця — Болівар, «...надзвичайно сучасне місто, розташоване при гавані, де можна розмістити весь флот Сполучених Штатів». Головні предмети експорту — цукор, кава, банани, індиго та ремісницькі вироби.

«А спортсмени-рибалки визнають, що Сан-Лоренцо є, безперечно, столицею акул».

Я не міг збагнути, як Франклін Гоніккер, не закінчивши навіть середньої освіти, здобув собі таку посаду. Часткову відповідь я знайшов у нарисі про Сан-Лоренцо, під яким стояв підпис «Папи» Монсано.

«Папа» писав, що Френк був архітектором «Генерального плану Сан-Лоренцо», до якого входили нові дороги, електрифікація сільської місцевості, фабрики з переробки відходів, готелі, лікарні, поліклініки, залізниця — а це робочі місця. Хоча нарис був коротким та помітно відредагованим, «Папа» п'ять разів назвав Френка «...справжнім сином, кров від крові, доктора Фелікса Гоніккера».

Від цього вислову аж пашіло канібалізмом.

«Папа», вочевидь, відчував, що Френк — це шматочок магічного м'яса, з якого був створений його старий батько.

Фата-морґана

Картина стала дещо яснішою завдяки іншому нарисові з буклета — пишномовному оповіданню під назвою «Що знайшов у Сан-Лоренцо один американець». Я майже впевнений, що автором був невідомий найнятий писака. Але підписав її генерал-майор Франклін Гоніккер.

У нарисі Френк розповідав, як залишився на напівзатопленій великій яхті в Карибському морі. Він не пояснив, що робив на тій яхті та чому залишився сам. Утім, він натякнув, що пунктом відправлення була Куба.

«Розкішне приватне судно потопало, а з ним — і моє беззмістовне життя, — читав я в нарисі. — За чотири дні я з'їв лише дві галети й одну чайку. Спинні плавники акул-людоджерів розрізали хвилі теплого моря навколо мене, а від баракуд із гострими, мов голки, зубами ці хвилі кипіли.

Я звів погляд до неба, щоб прийняти будь-яку долю, яку Творець визначив для мене. І тут мені в очі впала сяюча вершина, що височіла понад хмарами. Чи була це фата-морґана — міраж, жорстокий обман зору?»

На цьому місці я зупинився і пішов шукати пояснення — що таке фата-морґана. Виявилось, що це метафорична назва міражу, названого ім'ям Морґани Ле-Фей — чародійки, котра жила на дні озера. Фата-морґана найчастіше з'являлась у Мессінській протоці між Калабрією та Сицилією. Одним словом, нічого, крім поетичних дурниць.

Однак те, що Френк помітив зі своєї потопуючої яхти, було не жорстокою фата-морґаною, а вершиною гори Мак-Кейб. Тоді лагідне море винесло Френка з його яхтою до скелястого узбережжя Сан-Лоренцо, начебто Господь побажав, щоб він туди дістався.

Френк зійшов на берег і спитав, де він знаходиться. У нарисі ані слова не було про те, що цей сучий син мав при собі уламок льоду-

дев'ять у термосі.

Паспорта Френк не мав, тож його запроторили до в'язниці в столичному місті Болівар. Туди до нього навідався «Папа» Монсано, який волів з'ясувати, чи справді Френк є кровним родичем безсмертного Фелікса Гоніккера.

«Я підтвердив, що це так, — казав Френк у нарисі. — З того моменту всі дороги до успіху відкрились для мене на Сан-Лоренцо».

Дім надії та милосердя

Сталося так — «так мало статися», — сказав би Боконон, — що я мусив поїхати до Сан-Лоренцо. Один журнал замовив мені статтю — не про «Папу» Монсано чи Френка, а про Джуліана Касла, американського цукрового мільйонера, котрий у віці сорока років за прикладом доктора Альберта Швейцера заснував безкоштовну лікарню в джунглях, присвятивши своє життя нужденним людям іншої раси.

Каслова лікарня одержала назву «Дім надії та милосердя в джунглях». Джунглі знаходились на острові Сан-Лоренцо, серед диких кавових дерев на північному схилі гори Мак-Кейб.

Коли я полетів до Сан-Лоренцо, Джуліану Каслу було шістдесят.

Його цілковито неегоїстичне життя тривало вже двадцять років. У попередній, егоїстичний період він був знайомий читачам бульварної преси не менше, ніж Томмі Менвілл^[9], Адольф Гітлер, Беніто Муссоліні та Барбара Гаттон^[10]. Поганої слави він зажив через розпусту, пияцтво, порушення правил дорожнього руху й ухиляння від призову. Він мав особливий талант — розтринькувати мільйони, приносячи людству тільки горе.

Він одружувався п'ять разів, але мав лише одного сина.

Цей єдиний син, Філіп Касл, був управителем та власником готелю, де я планував оселитись. Готель звався «Каса Мона» на честь Мони Еймонс Монсано, білявої негритянки, яку я бачив на обкладинці додатка до нью-йоркської «Санди Таймс». Готель «Каса Мона», новісінький, був однією з трьох будівель, на тлі яких зобразили Мону.

Невидима, але не випадкова течія несла мене до Сан-Лоренцо — ще не розуміючи цього, я відчував, що підкоряюсь любові. Фата-моргана підказувала мені, як це гарно — бути коханим Мони Еймонс Монсано. Міраж став нездоланною силою в моєму безглуздому житті. Я гадав,

що Мона подарує мені більше щастя, ніж усі жінки, яких я досі зустрічав.

Карас на двох осіб

Місця в літаку, який мав доставити нас із Маямі до Сан-Лоренцо, були розташовані двома рядами по три. Сталося так — «так мало статися» — що поруч зі мною сиділи Горлік Мінтон, новий посол Штатів у Республіці Сан-Лоренцо, та його дружина Клер. Вони були сиві, лагідні та тендітні.

Мінтон розповів мені, що він професійний дипломат, але на посаді посла вперше. Раніше подружжя служило, як він сказав, у Болівії, Чилі, Японії, Франції, Югославії, Єгипті, Південній Африці, Ліберії та Пакистані.

Вони були закоханою парою. Вони постійно розважали одне одного маленькими подарунками: гарний краєвид за вікном літака, смішні або повчальні рядки з книг, якісь спогади з минулого. На мій погляд, це був бездоганний приклад того, що Боколон називає *дюпрас*, тобто *карас*, що складається лише з двох осіб.

«До справжнього *дюпрасу*, — вчить нас Боколон, — не може увійти ніхто, навіть діти, що народилися від такої пари».

Ось чому я не включаю Мінтонів до мого власного *карасу*, а також до *карасів* Френка, і Ньюта, і Ейси Брида, до *карасу* Анджели, і Лаймена Ендерса Ноулза, і Шермана Креббса.

Карас Мінтонів був такий затишний, призначений лише для двох.

— Мені здається, що ви цим задоволені, — сказав я Мінтону.

— Чим саме?

— Тим, що ви на посаді посла.

Судячи з поглядів, якими обмінялося подружжя Мінтонів, я бовкнув дурницю. Але вони втішили мене.

— Так, — поморщився Мінтон, — мені це дуже подобається, — він ледь помітно всміхнувся. — Я глибоко зворушений.

Усі мої спроби порушити різні теми закінчились однаково: я не міг видобути з Мінтонів ніякої інформації. Наприклад, я сказав:

— Ви, мабуть, можете говорити багатьма мовами?

— Так, ми з дружиною знаємо їх шість чи сім, — сказав Мінтон.

— Це має бути дуже приємно.

— Що саме?

— Мати можливість спілкуватися з людьми стількох різних національностей.

— Дуже приємно, — сказав Мінтон без піднесення. І його дружина підтвердила: — Приємно дуже.

Після чого вони знов заходились читати товстий стос друкованих аркушів, що лежав на ручці крісла між ними.

— Скажіть, будь ласка, — спитав я кілька хвилин по тому, — чи ви вважаєте... ви так багато подорожували, бачили весь світ... чи не здається вам, що люди в душі повсюди однакові?

— Хм? — сказав Мінтон.

— Чи не здається вам, що люди в душі однакові повсюди?

Він глянув на місіс Мінтон, переконався, що вона почула моє запитання, тоді обернувся до мене.

— Майже однакові, повсюди.

— Ага... — сказав я.

Боконон, між іншим, учить нас, що члени одного *дюпрасу* завжди вмирають через тиждень один після одного. Коли настав для Мінтонів час умирати, вони померли в одну й ту ж саму мить.

Велосипеди для Афганістану

У хвості літака був невеличкий буфет, і я пішов туди чогось випити. Там я зустрів іще одне американське подружжя: Г. Лов Кросбі з Еванстона, штат Іллінойс, та його дружину Гейзел — обоє гладкі, віком за п'ятдесят, обоє гугнявили.

Кросбі розповів мені, що мав велосипедний завод у Чикаго, але не бачив від підлеглих нічого, крім невдячності. Тому він вирішив перевести виробництво до Сан-Лоренцо, де йому будуть вдячні.

— Ви добре знаєте Сан-Лоренцо? — спитав я.

— Зараз їду вперше. Бачити не бачив, проте все, що чув, мені подобається, — сказав Г. Лов Кросбі. — Вони дисципліновані. Там можна на щось розраховувати з року в рік. Тамтешній уряд не заохочує кожного писанта стати таким оригіналом, якого світ не бачив.

— Тобто?

— Хай їм грець, усім там, у Чикаго! Виробляти велосипеди? Вони вже про це забули! Тепер головне — соціальні відносини. Сидять йолопи та міркують, яким би чином ошчасливити людство. Що б там робітник не накоїв, звільнити його не можу. А коли раптом вдається зробити велосипед, профспілка відразу звинувачує тебе в жорстокості, нелюдяності, а уряд конфіскує той велосипед за несплату податків і дарує його якомусь сліпому в Афганістані!

— Отже, ви сподіваєтесь знайти на Сан-Лоренцо кращі умови?

— Безперечно кращі! Цей народ настільки бідний, заляканий і темний, що не втратив ще здорового глузду!

Кросбі спитав, як мене звуть і чим я займаюсь. Почувши мою відповідь, його Гейзел вирішила, що моє ім'я типове для штату Індіана. Сама вона була родом з Індіани.

— Боже мій, — зраділа вона, — значить, ви гужер^[11]?

Я підтвердив, що так і є. Гейзел вигукнула в захваті:

— А я теж із гужерів! Не треба соромитися, що ти гужер!

— Я й не соромлюсь, — сказав я. — І не чув, щоб хтось соромився.
— Гужери — молодці! Ми з Лов двічі об'їхали навколо світу й повсюди зустрічали гужерів на відповідальних посадах.

— Це чудово.

— Ви знаєте управителя нового готелю в Стамбулі?

— Ні.

— Він гужер. А ще той військовий, як його там, у Токіо...

— Аташе, — підказав чоловік.

— Він також гужер, — вела далі Гейзел. — А новий посол у Югославії...

— Гужер? — здогадався я.

— І не тільки він, а ще й редактор голлівудського розділу журналу «Лайф». І той чоловік із Чилі...

— Теж гужер?

— Де б ви не опинилися, неодмінно знайдете там видатного гужера! — сказала вона.

— Автор «Бен-Гура»^[12] був гужером, — доречно зауважив я.

— Не забудьте про Джеймса Уїткомба Райлі!

— А ви теж родом з Індіани? — спитав я в чоловіка.

— Аж ніяк. Мій штат називають «Землею Лінкольна», мабуть, ви чули.

— Коли вже на те пішло, — сказала Гейзел з переможною усмішкою, — Лінкольна теж можна вважати гужером. Він виріс в окрузі Спенсер^[13].

— Авжеж, — сказав я.

— Не знаю, чим насправді відрізняються гужери, — додала Гейзел, — але щось таке в них є. Якщо б скласти повний перелік, люди здивувалися б!

— Напевне, — згодився я. Вона цупко схопила мене за руку.

— Ми, гужери, маємо триматися разом.

— Згоден.

— Звіть мене «матусею»!

— Що?

— Коли я зустрічаю молодого гужера, завжди кажу йому: «Звіть мене матусею».

— Он воно як...

— Дайте мені це почути, — наполягала вона.

— Матусю...

Вона всміхнулась і відпустила мою руку. Здавалось, ніби в її механізмі закінчився накрут. Назвавши Гейзел «матусею», я зупинив пружину, і тепер Гейзел мусила знов накрутити її, доки не з'явиться черговий гужер.

Надмірна увага Гейзел до гужерів у всесвітньому масштабі — це хрестоматійний приклад фальшивого *карасу*: уявна єдність людей, що не має ніякого сенсу з погляду Божого провидіння, наочний приклад того, що Боконон називає *гранфалон*ом. До *гранфалонів* відносяться організації: комуністична партія, «Дочки американської революції», компанія «Дженерал Електрик», міжнародний орден диваків, — а також усі нації в будь-який час в будь-якому місці.

Боконон пропонує нам проспівати разом з ним:

Так легко можна *гранфалон* пізнати,

Як з іграшкових кульок шкіру зняти.

Ніби манекен

Г. Лов Кросбі вважав, що диктатура в багатьох випадках не така вже й погана річ. Він не був ані кровожерним, ані дурним. Він волів поводитися з людьми, мов невихований селяк, але те, що він казав про недисциплінованість людства, часто було не тільки смішним, але й правдивим.

Єдиним пунктом, де розум і почуття гумору зраджували його, було питання про призначення роду людського на землі. Він був твердо впевнений, що люди створені для того, щоб збирати для нього велосипеди.

— Сподіваюсь, що Сан-Лоренцо насправді такий, як вам розповідали, — сказав я.

— Мені вистачить розмови з одним чоловіком, щоб перевірити, правда це чи ні, — відповів Кросбі. — Коли «Папа» Монсано дасть слово честі щодо цього маленького острова, так воно і буде. Так є, і так має бути!

— Мені подобається те, — додала Гейзел, — що вони всі християни та можуть говорити англійською. Це спрощує справу.

— Знаєте, як тут борються зі злочинністю? — спитав мене Кросбі.

— Ні.

— Злочинності тут просто немає. «Папа» Монсано зробив злочини настільки непривабливими, що громадяни навіть подумати про них не можуть, бо їх нудить. Кажуть, що тут можна покласти гаманець посеред вулиці, а через тиждень знайти його цілим на тому ж місці.

— Ось як?

— Нічого дивного! Знаєте, як тут карають за крадіжку?

— Ні...

— Гачок, — сказав Кросбі. — Жодних штрафів, умовного звільнення, ув'язнення на місяць. Тільки гачок. Гачок за крадіжку, за вбивство, за підпал, за зраду, за зґвалтування, за розпусне підглядання.

Порушиш закон, будь-який закон, — попадеш на гачок. Це неважко зрозуміти, ось чому Сан-Лоренцо — найбезпечніша країна у світі.

— Що ж це за гачок?

— Звичайна шибениця, ясно? Два стовпи та ще один упоперек. Тільки замість петлі беруть такий собі залізний гак — різновид рибальського гачка, але великий, прив'язують до поперечки. Потім беруть бовдура, який насмілювався порушити закон, протикають йому тим гаком живіт з одного боку до другого й ідуть геть. Тому бідолашному злочинцю нічого не залишається, як висіти, от і все!

— Боже милостивий!

— Не сказав би, що мені це до вподоби, але не скажу також, що це погано. Мені іноді здається, що таким чином ми могли б покінчити з підлітковою злочинністю. Гак для демократичної країни — це, мабуть, трохи занадто. Привселюдне повішення пристойніше. Підвісити кілька підлітків, що крадуть автомобілі, на ліхтарях навпроти їхніх домівок з табличкою на ший: «Мамо, ось твій хлопчик». Зробити це один, два, три рази, а там, дивись, можна буде відправити в архів замикачі запалення, як колись — відкидні сидіння та підніжки в автомобілях.

— Ми бачили цю штуку в підвалі з восковими фігурами в Лондоні, — пригадала Гейзел.

— Яку штуку? — спитав я.

— Гак. Там у підвалі влаштована Кімната жахів. Воскова фігура висіла на гаку. Зовсім як справжня, мене ледь не вивернуло.

— А Гаррі Трумен був зовсім не схожим на справжнього Гаррі Трумена, — додав Кросбі.

— Даруйте, що?

— У кабінеті воскових фігур, — пояснив Кросбі. — Постать Трумена ніяк його не нагадувала.

— Зате більшість інших дуже схожі, — сказала Гейзел.

— А той, що на гаку, то був якийсь відомий персонаж? — спитав я
її.

— Не думаю. Просто людина.

— Ніби манекен? — спитав я.

— Ага. Він був прикритий чорною оксамитовою завісою — хто хотів подивитись, мусив її відтягнути. До завіси було причеплено оголошення, що дітям дивитись заборонено.

— Але хлопці не слухались, — сказав Кросбі. — Серед відвідувачів були хлопчаки, усі вони дивились.

— Для хлопців такі оголошення все одно, що валер'янка для котів, — сказала Гейзел.

— Як вони поводитись, коли бачили людину на гаку? — спитав я.

— Ну, — сказала Гейзел, — вони реагували, як решта, як дорослі. Поглянуть, нічого не промовлять і йдуть собі дивитись наступний експонат.

— Який же був наступний?

— Залізне крісло, у якому колись живцем засмажили чоловіка, — сказав Кросбі. — Засмажили за те, що він убив свого сина.

— Але, після того як його засмажили, — жваво додала Гейзел, — виявилось, що він сина не вбивав.

Співчуття до комуністів

Коли я повернувся до свого місця поряд із дюпрасом Клер та Горліка Мінтонів, у мене вже була, завдяки Кросбі, нова інформація про них.

Подружжя Кросбі не було знайоме з Мінтоном, але вони знали, яка в нього репутація. Їх обурило його призначення на посаду посла. Вони сказали мені, що Мінтона колись вигнали з Державного департаменту за те, що він був недостатньо суворий до комунізму, але поплічники комуністів, а може, навіть хтось страшніший, допомогли йому відновитись на службі.

— Непоганий буфет там, у хвості, — сказав я Мінтону, зайнявши своє сидіння.

— Хммм? — подружжя все ще читало рукопис, що лежав між ними.

— Гарний бар у літаку.

— Дуже добре. Це приємно.

Читання тривало, подружжя очевидно не зацікавилось моїм повідомленням. Аж раптом Мінтон обернувся до мене з кисло-солодкою посмішкою й спитав:

— До речі, хто він такий?

— Ви кого маєте на увазі?

— Чоловіка, з яким ви розмовляли в барі. Ми йшли туди, щоб випити, і біля самого входу почули вашу розмову. Ця особа розмовляє дуже голосно. Він сказав, що я співчуваю комуністам.

— Це велосипедний магнат Г. Лов Кросбі, — сказав я, червоніючи.

— Мене звільнили з приводу песимізму. Комунізм тут ні до чого.

— Це я була винна, — сказала Клер. — Проти нього не було доказів, крім листа, який я надіслала до «Нью-Йорк Таймс» із Пакистану.

— Що ж ви там написали?

— Багато чого, — зітхнула вона, — бо мене дуже засмутила неспроможність американців уявити, що хтось може бути не американцем та ще й пишатися цим.

— Зрозуміло...

— Але одне речення з цього листа раз у раз повторювали під час перевірки моєї лояльності, — зітхнув Мінтон і процитував лист своєї дружини до «Таймс»: — «Американці постійно шукають любові до себе в таких формах, яких вона ніколи не набуває, і в таких місцях, де її не можна знайти. З цим потрібно щось робити».

Чому ненавидять американців

Лист Клер Мінтон до «Таймс» був опублікований у найгірший період діяльності сенатора Мак-Карті^[14], і її чоловіка вигнали через дванадцять годин після того, як лист надрукували.

— А що ж такого страшного було в тому листі? — спитав я.

— Найстрашніша з усіх різновидів зрада, — сказав Мінтон, — полягає у твердженні, що американців не люблять повсюди, куди вони приходять, що б вони там не робили. Клер намагалася довести, що в американській зовнішній політиці треба розраховувати на ненависть, а не на вигадану любов.

— Американців, безперечно, справді ненавидять у різних краях.

— Люди ненавидять одне одного в різних краях. Клер у своєму листі зауважила тільки, що американці, як усі люди, можуть викликати ненависть, це нормально, і було б нерозумно вважати, що для них буде зроблено виняток із загального закону. Однак комісія з перевірки лояльності цього не помітила. Вони звернули увагу лише на те, що ми з Клер здогадались: американців не люблять.

— Авжеж... Але мені приємно бачити, що ця історія скінчилася добре.

— Гммм? — відгукнувся Мінтон.

— Нарешті все владналося, — пояснив я. — Бо ви зараз прямуйте до посольства, яким будете керувати.

Мінтони знов обмінялись тими співчутливими *дюпрасовими* поглядами. Потім Горлік сказав:

— Так. Ми йдемо по райдузі, щоб знайти свій горщик із золотом.

Боконістське ставлення до кесаря

Ярозпитав Мінтонів щодо легальності статусу Франкліна Гоніккера: хоч він і став великою шишкою в уряді «Папи» Монсано, але ж залишався втікачем від правосуддя Сполучених Штатів.

— Усе це вже скасовано, — сказав Мінтон. — Він більше не громадянин Сполучених Штатів, а на своєму новому місці, здається, робить добрі справи, отже, так тому й бути.

— Він відмовився від громадянства?

— Той американець, хто присягає на вірність іноземній державі, чи вступає до її збройних сил, чи приймає посаду в її уряді, утрачає своє громадянство. Ви, мабуть, неуважно читали свій паспорт — там це пояснюється. Неможливо зробити зі свого життя пригодницький роман на іноземному матеріалі, як це зробив Френк, і розраховувати на опіку дядька Сема.

— А на Сан-Лоренцо до нього добре ставляться?

Мінтон зважив на долонях рукопис, який вони з дружиною читали.

— Я ще не знаю. Судячи з цього манускрипту — ні.

— Що ж це за книга?

— Це єдине наукове дослідження про Сан-Лоренцо.

— Приблизно наукове, — сказала Клер.

— Приблизно наукове, — повторив Мінтон. — Книга ще не дійшла до публікації. Існує в п'яти примірниках. Це один з них. — Він подав книгу мені, дозволяючи читати, скільки завгодно.

Я розгорнув книгу та прочитав на титульній сторінці назву: «Сан-Лоренцо: країна, історія, народ». Автором виявився Філіп Касл, власник готелю, син Джуліана Касла, великого альтруїста, заради якого я сів у літак.

Я перегортав сторінки навмання; випадково книга розгорнулася на розділі, присвяченому Боконону — святій людині острова, яку

переслідував закон.

На тій сторінці було наведено цитату з «Книги Боконона». Ці слова кинулись мені в очі, відразу врізались у пам'ять та припали до душі.

То була парафраза з вислову Ісуса: «Тому віддайте кесарю кесареве». Боконон переробив його так:

«Не звертайте уваги на кесаря. Кесар не має жодного уявлення про те, що відбувається насправді».

Динамічна напруга

Я так занурився в книгу Філіпа Касла, що не відірвався від неї, навіть коли наш літак приземлився на десять хвилин у Сан-Хуані в Пуерто-Ріко. Не відірвався й тоді, коли хтось за моєю спиною збуджено прошепотів, що на борт піднявся ліліпут.

Дещо пізніше я все ж таки обернувся подивитись на ліліпута, але не зміг його побачити. Натомість я помітив прямо навпроти Гейзел та Г. Лов Кросбі нову пасажирку — жінку з вузьким, довгим обличчям та хімічно освітленим, майже білим волоссям. Сидіння поряд з нею здавалось порожнім; на ньому міг розміститися ліліпут, а мені не було видно навіть його маківки.

Однак тоді мене поглинув Сан-Лоренцо: країна, історія, народ — тож я не став витрачати часу на ліліпута. Ліліпути можуть розважити, коли вам нудно або нічого робити, а я був налаштований серйозно — мене схвилювала теорія Боконона, принцип «динамічної напруги», як він це називав, або ідеальної рівноваги між добром і злом.

Побачивши вперше термін «динамічна напруга» в книзі Філіпа Касла, я посміявся з відчуттям зверхності. Судячи з книги Касла-молодшого, Бококон любив уживати цей вислів, а я вважав, що зловив Боконона на плагіаті, бо знав, що цим терміном користувався (помилково) Чарльз Атлас, автор заочного курсу для любителів нарощувати м'язи.

Але що більше, хоча й побіжно, я читав, то ясніше мені ставало, що Бококон добре знав, хто такий Чарльз Атлас. Виявилось, що Бококон сам був прихильником його школи нарощування мускулатури.

Чарльз Атлас учив, що мускули можна розвинути без гантелей та пружинних тренажерів, просто протиставляючи одну групу м'язів іншій.

А Бококон вірив, що впорядковане суспільство можна збудувати, протиставляючи добро злу, постійно підтримуючи високу напругу між

ними.

У книзі Касла я знайшов також перший боконістський вірш, або каліпсо. Ось такий:

«Папа» Монсано, він дуже поганий,
Але без поганого «Папи» Монсано
Було б дуже сумно, повір,
Тому що без «Папиних» збочень і звірств,
Що б ти там мені не казав,
Хіба б же старий та лихий Боконон
Так гарно колись виглядав?

Зовсім як святий Августин

Боконон, як я взнав із книги Касла, народився в 1891 році. Він був негром із острова Тобаго, британським підданим, належав до єпископальної церкви.

При хрещенні йому дали ім'я Лайонел Бойд Джонсон.

Він був наймолодшим із шістьох дітей заможної родини. Родина розбагатіла після того, як дід Боконона знайшов заритий у землю піратський скарб вартістю в чверть мільйона доларів. Скарб належав, найімовірніше, Едварду Тічу на прізвисько Чорна Борода.

Сімейство Бокононів інвестувало скарби Чорної Бороди в асфальт, копру, какао, худобу та свійську птицю.

Юний Лайонел Бойд Джонсон здобував освіту в єпископальних школах, добре вчився, коли був студентом, та найбільше цікавився різноманітними ритуалами. Чи не всю юність його інтереси були звернені до виникнення нових релігій. Він, здається, був гулякою, бо запрошує нас заспівати разом з ним у своєму чотирнадцятому каліпсо:

Як я щасливий був юнак,
То не тримав пости,
Пив, за дівками уганяв,
Неначе Августин,
Такий собі, ще не святий
і юний Августин.
Присядь лиш, матінко моя, —
І я закінчу вірш:
Цей Августин тепер святий,
І я нічим не гірш.

Рибка в розбурханому морі

У 1911 році Лайонел Бойд Джонсон досяг уже такого високого інтелектуального рівня, що відважився попливти сам-один з Тобаго до Лондона на шхуні під назвою «Пантофелька». Він прагнув здобути вищу освіту.

Він вступив до Лондонського інституту економіки і політичних наук. Але його навчання перервала Перша світова війна. Він пішов у піхоту, відважно воював, отримав офіцерський чин, його ім'я чотири рази згадували у військових звітах. Під час другої битви під Іпром був отруєний газом, лікувався два роки, потім його звільнили з армії.

Тоді він піднявся на борт своєї «Пантофельки» і поплив додому на Тобаго знову сам.

Залишалось тільки вісімдесят миль до рідної гавані, коли Джонсона зупинила та обшукала німецька субмарина У-99. Лайонела взяли в полон, а його маленький кораблик варвари-німці використали як мішень для артилерійських навчань. За цим заняттям їх зненацька застав британський винищувач «Ворон». Субмарина не встигла зануритися, британці її захопили, Джонсона та німців взяли на борт, а У-99 потопили.

«Ворон» прямував до Середземного моря, але так туди й не доплив. На кораблі вийшло з ладу керування, і він міг тільки безпомічно бовтатися серед хвиль чи ходити великими колами за годинниковою стрілкою. Нарешті він досяг островів Зеленого Мису.

Джонсон прожив на тих островах вісім місяців, очікуючи, доки знайдеться спосіб дістатися Західної півкулі.

Потім він найнявся матросом на рибальське судно, що перевозило нелегальних іммігрантів до Нью-Бедфорда в штаті Массачусетс. Але судно викинуло ураганом на берег неподалік Ньюпорта на Род-Айленді.

У той час Джонсон уже дійшов висновку, що якась сила намагається закинути його кудись невідомо задля чого. Тому він вирішив пожити в Ньюпорті, придивитись, чи не це місце йому судилося. Він найнявся садівником і теслею до славетного маєтку Рамфурда^[15].

Протягом цього періоду Джонсон бачив багатьох видатних гостей Рамфурдів, у тому числі Дж. П. Моргана, генерала Джона Дж. Першинга, Франкліна Делано Рузвельта, Енріко Карузо, Уоррена Гамалієля Гардінга та Гаррі Гудіні. Тоді ж закінчилась Перша світова війна, що вбила десять мільйонів людей та покалічила двадцять мільйонів, серед них і Джонсона.

Коли війна закінчилась, молодий гульвіса з роду Рамфурдів Ремінгтон Рамфурд IV надумав здійснити подорож навколо світу на своїй паровій яхті «Шехерезада», побувати в Іспанії, Франції, Італії, Греції, Єгипті, Індії, Китаї та Японії. Він запросив Джонсона пливти з ним у ролі першого помічника капітана, і той погодився.

Ця подорож дала Джонсонові можливість побачити в світі багато див.

Але, входячи в Бомбейську гавань, «Шехерезада» в тумані налетіла на рифи, врятувався лише Джонсон. Він прожив в Індії два роки, став послідовником Мохандаса К. Ганді, був заарештований за те, що очолив групи індійців, котрі висловлювали свій протест проти влади Британії тим, що лягали на залізничні рейки. Коли термін ув'язнення скінчився, Джонсона відправили державним коштом додому на Тобаго.

Там він побудував нову шхуну, яку назвав «Пантофелька-II». А тоді поплив навмання Карибським морем, нікуди не поспішаючи, у пошуках того шторму, що приніс би його на берег, точно призначений йому долею.

У 1922 році, рятуючись від урагану, він зайшов до Порт-о-Пренса, на Гаїті. Острів був у той час окупований морською піхотою Сполучених Штатів.

Там Джонсон познайомився з Ерлом Мак-Кейбом, який блискуче дезертирував з морської піхоти. Мак-Кейб, ідеаліст у чині капрала, ніде не вчився, здобув освіту самостійно. Він украв гроші, що мали виплатити його роті на відпустку. Він пообіцяв Джонсонові п'ятсот доларів за доставку його до Маямі.

Вони підняли парус і вирушили до Маямі.

Але шторм викинув шхуну на скелі Сан-Лоренцо, шхуна пішла на дно, Джонсон і Мак-Кейб, зовсім голі, уплав добралися до берега. Сам Боконон так описував цю пригоду:

Рибинка, викинута
Злим прибоєм,
Я задихався, повз
Та й став собою.

Він був зачарований: вийти голим на берег невідомого острова — це була така таємниця! Він вирішив дати пригоді йти самій собою й дослідити, як далеко зможе зайти чоловік, голий і тільки-но з солоної води.

Це було його переродження:

Біблія каже
В одній із пісень:
Будь як дитя!
Я дитя по сей день.

Як він прийшов до ймення Боконон — дуже просто. Боконон — це була вимова імені Джонсон острівним діалектом англійської.

Що ж до діалекту...

Діалект Сан-Лоренцо заразом і простий для розуміння, і складний для запису. Я кажу, що він простий для розуміння, але це моя суто особиста думка. Інші ж вважають його настільки темним і заплутаним, як, скажімо, баскський, тоді моє розуміння його треба вважати близьким до телепатичного.

Філіп Касл у своїй книзі дає фонетичну наочну демонстрацію діалекту, і йому дуже добре вдається вловити цю чудернацьку мішанину. Він обирає для зразка відомий віршик «Зірко, зіронько, світи!», подаючи його діалектом Сан-Лоренцо.

Один із варіантів цього безсмертного вірша виглядав десь так:

Зірко, зіронько, світи!
О, яка ж бо дивна ти!
Яскравіша від свічі,
Вічно світиш уночі...
Зірко, зіронько, світи!
О, яка ж бо дивна ти!

На діалекті Сан-Лоренцо згідно з Каслом той же самий віршик виглядав таким чином:

Тсвир-куу, тсвир-куу, сивиту,
Йооку шу-буу тувна ту.
Йасу-куру-вишу швееши,
Фичу-нуу швету нууши,
Тсвир-куу, тсвир-куу, сивиту,
Йооку шу-буу тувна ту.

Коротше, після того як Джонсон став Бокононом, а його рятівну шлюпку випадково знайшли на березі, цю саму шлюпку пофарбували золотою фарбою, і вона стала правити за ліжко для виконавця ролі острівного вождя.

Бокононом була створена легенда, що її Філіп Касл наводить у своїй книзі, нібито золотий човен попливе знову, як тільки наблизиться кінець світу.

Гарний ліліпут

Моє знайомство з біографією Боконона перервала дружина Г. Лов Кросбі Гейзел. Вона зупинилась у проході біля мене.

— Хоч вірте, хоч ні, — сказала вона, — але я щойно знайшла ще двох гужерів у цьому літаку!

— Та невже?

— Вони не народилися гужерами, але мешкають тепер в Індіанаполісі.

— Дуже цікаво.

— Бажаєте познайомитися з ними?

— Мені слід це зробити?

Моє запитання її спантеличило.

— Але ж вони гужери, як і ви!

— Як їх звуть?

— Вона Коннерс, а він Гоніккер. Це брат і сестра, і хлопець — ліліпут. Але досить гарний. — Вона підморгнула. — Такий жвавий малюк.

— Він уже назвав вас матусею?

— Я хотіла було попросити його про це, але подумала: може, це буде недоречно, ліліпут може образитись.

— Це нісенітниця!

Гаразд, матусю!

Отже, я пішов знайомитися з Анджелою Гоніккер-Коннерс та малим Ньютоном Гоніккером — членами мого *карасу*.

Виявилось, що та платинова білявка з довгим, дещо кінським обличчям, яку я помітив раніше, — це й є Анджела. Ньют був справді дуже маленьким, але не потворним. Він відрізнявся від звичайних людей тільки зростом, був наче Гулівер серед бробдингнегів, і такий же меткий і пильний, як герой Свіфта.

Він пив шампанське, це входило до вартості квитка. Бокал у його руці виглядав немов акваріум у нормального чоловіка, але він пив з нього з елегантною легкістю, ніби бокал було зроблено саме для нього на замовлення.

У багажі того маленького сучого сина лежав термос із кристалом льоду-дев'ять, а ще один — у його дебелої сестрички, а попід нами простягався Божий басейн, Карибське море.

Одержавши всю можливу насолоду від того, що познайомила гужера з гужерами, Гейзел дала нам спокій, наказавши перед тим, як піти:

— Не забудьте, відтепер ви маєте звати мене матусею!

— Гаразд, матусю, — сказав я.

— Гаразд, матусю, — сказав Ньют. Голос у нього був доволі високий відповідно до розміру горла. Але він якось умів надати цьому голосу суто чоловічого тембру.

Анджела вперто поводитись із Ньютом як із немовлям, він пробачав їй це з милостивою величчю, якої, на мій погляд, неможливо було очікувати від настільки малої істоти.

Ньют і Анджела впізнали мене, пригадали мої листи та запросили присісти на вільному місці поруч з ними.

Анджела вибачилась за те, що не відповіла на мої запитання:

— Я не змогла пригадати нічого, що було б цікаво прочитати в книзі. Я не хотіла нічого вигадувати, навряд чи вам це сподобалось би. Насправді той день був цілком звичайним.

— А ваш брат написав мені прекрасного листа.

— Ньют? — здивувалась Анджела. — Та чи міг Ньют щось запам'ятати? — Вона обернулась до малюка. — Братику, невже ти щось пам'ятаєш? Ти ж був зовсім маленьким!

— Авжеж, пам'ятаю, — сказав він лагідно.

— Шкода, що я не бачила цього листа! — Очевидно, для неї Ньют іще не був дорослим і не міг самотійно спілкуватись із зовнішнім світом. Бог не наділив Анджелу чуйністю, вона не розуміла, як Ньют сприймає свій зріст.

— Братику, ти мусив показати мені цей лист, — сердилася вона.

— Вибач, — сказав Ньют. — Я не подумав.

— Мабуть, я мушу попередити, — сказала Анджела, — що доктор Брид не радив мені співпрацювати з вами. Він казав, що ви не маєте наміру подати правдиве зображення батька.

Місіс Коннорс дивилась на мене з неприхованим осудом. Якоюсь мірою я заспокоїв її, запевнивши, що книгу, вірогідно, не буде написано взагалі, що я втратив чітке уявлення, який сенс можу чи мушу в ній висловити.

— Гаразд, якщо коли-небудь все ж таки напишете цю книгу, покажіть батька як святого, бо він таким і був!

Я пообіцяв докласти максимум зусиль, щоб живописати цю картину. Потім спитав, чи вони з Ньютом планують сімейну зустріч із Френком у Сан-Лоренцо.

— Френк збирається женитися, — сказала Анджела. — Ми їдемо на заручини.

— Ось як? І хто його щаслива обраниця?

— Зараз я вам покажу, — сказала Анджела та витягла зі своєї сумки пластиковий альбомчик зі сторінками, складеними гармошкою. На кожній сторінці — фотографія. Анджела розгорнула гармошку й показала мені знімки: малюк Ньют на пляжі на мисі Код, доктор Фелікс Гоніккер одержує Нобелівську премію, Анджелині незугарні дочки-близнючки, Френк запускає в небо модель літака на мотузці.

Нарешті вона дійшла до знімка дівчини, з якою Френк мав одружитися. З таким же успіхом вона могла б ударити мене ногою в

пах.

На знімку я побачив Мону Еймонс Монсано — жінку, яку я любив.

Майже без болю

Розгортаючи свою пластикову гармошку, Анджела не збиралася її згортати, доки не покаже всіх знімків до одного.

«Тут усі ті, кого я люблю», — повідомила вона.

Отже, я дивився на тих, кого вона любила. Заховані під прозорою обкладинкою, мов доісторичні мухи в бурштині, усі вони були членами нашого *карасу*. Жодного гранфалонця серед них не було.

На багатьох знімках був зображений Гоніккер — батько бомби, батько трьох дітей, батько льоду-дев'ять. Той, кого вважали батьком велетенської дівчини та малесенького хлопця, сам був невеличким на зріст.

Із Анджелиної колекції викопних багатств мені найбільше сподобався портрет Гоніккера в зимовому вбранні: пальто, шарф, калоші ще й вовняна шапка з великим помпоном.

— Старого сфотографували, — пояснила Анджела з хрипотою в горлі, — в Хаянісі за три години до того, як він помер. Фоторепортер якоїсь газети впізнав великого вченого в постаті різдвяного ельфа.

— Ваш батько помер у лікарні?

— Ні, ні! Він помер у нашому котеджі у великому білому плетеному кріслі обличчям до моря. Ньют із Френком пішли погуляти по снігу вздовж берега...

— Сніг лежав повсюди, але було тепло, — сказав Ньют. — Здавалось, ніби ми йдемо по білих квітах. Це було дуже дивно. У сусідніх котеджах нікого не було...

— Тільки в нас було опалення, — вставила Анджела.

— Нікого довкола на багато миль, — пригадував Ньют ніби здивовано, — ми з Френком зустріли великого чорного собаку на березі, лабрадора-ретривера. Ми кидали гілки у воду, а він приносив їх нам.

— А я поїхала до селища купити ще ялинкову гірлянду, — сказала Анджела. — Ми завжди прикрашали ялинку.

— Вашому батькові подобалась різдвяна ялинка?

— Він про це ніколи не говорив, — сказав Ньют.

— Йому подобалось, я знаю, — сказала Анджела. — Просто він не міг висловити своїх почуттів. Бувають такі люди.

— Бувають також інші, — сказав Ньют, знизавши плечима.

— Так чи інакше, — вела далі Анджела, — коли ми всі повернулися додому, то знайшли його в кріслі. — Вона похитала головою. — Не думаю, що він страждав. Здавалось, ніби він просто спить. Він виглядав би інакше, якщо б йому було хоч трохи боляче.

Любляча дочка оминула найцікавіший момент цієї історії. Вона пропустила той факт, що того ж самого вечора вона, Френк та малий Ньют розподілили лід-дев'ять, створений їхнім померлим батьком.

Президент «Фабрі-Теку»

Анджела заохочувала мене дивитися далі.
— Ось це я сама, хоча повірити важко.

Вона показала мені дівчину-підлітка шести футів на зріст, одягнену в парадну уніформу оркестру Іліумської середньої школи. У руках у неї був кларнет. Її волосся було підібране під оркестрову шапочку. Вона усміхалась весело й сором'язливо.

А потім Анджела, жінка, якій Бог не дав жодних засобів для приваблення протилежної статі, показала мені портрет свого чоловіка Гаррісона Ч. Коннерса.

Я був приголомшений. Анджелин чоловік був надзвичайно гарний і, судячи з виразу його обличчя, добре це розумів. Такий собі чепурун з лінивим та хижим поглядом донжуана.

— А що... а чим він займається? — спитав я.

— Він президент компанії «Фабрі-Тек».

— Електроніка?

— Навіть якщо б я знала, не могла б вам сказати. Це дуже секретна урядова справа.

— Зброя?

— Щось для війни в усякому разі.

— Де ж ви познайомились?

— Він працював асистентом у лабораторії батька, — сказала Анджела. — Потім поїхав до Індіанаполіса й заснував там «Фабрі-Тек».

— Отже, ваш шлюб був щасливим завершенням довгого роману?

— Ні. Я навіть не знала, чи взагалі він мене помічав. Мені він здавався дуже гарним, але до смерті Батька він не звертав на мене уваги. Якось він приїхав до Іліума. Я сиділа в нашому старому, великому домі й думала, що моє життя скінчилось...

Вона розповіла мені про важкі дні та тижні, що настали після смерті батька.

— Ми з маленьким Ньютом були самотні в тому великому домі. Френк зник, а ми з Ньютом жили тихіше, ніж привиди. Я віддала все своє життя турботам про батька: везти його до роботи і з роботи, закутувати його, коли було холодно, та розкутувати, коли тепло, примушувати його їсти, оплачувати його рахунки. Аж раптом усе це зникло — мені нічого було робити. Близьких друзів у мене ніколи не було, не залишилось поряд ані душі, крім Ньюта.

— Аж тут, — продовжила вона, — хтось постукав у двері — і увійшов Гаррісон Ч. Коннерс. Нікого прекраснішого мені не доводилось бачити. Він увійшов, ми поговорили про останні дні батька та про старі часи... — Анджела ледве стримувала сльози. — Через два тижні ми одружились.

Комуністи, нацисти, монархісти, парашутисти та дезертири

Повернувшись до свого крісла, пригнічений тим, що Френк відібрав у мене Мону Еймонс Монсано, я знову взявся читати рукопис Філіпа Касла.

У покажчику я пошукав Монсано, Мона Еймонс, знайшов посилання до Еймонс, Мона.

Я знайшов у покажчику Еймонс, Мона. Перелік номерів сторінок за цим іменем був не менший, ніж за іменем самого «Папи» Монсано.

Після Еймонс, Мона, знаходився Еймонс, Нестор. Я знайшов кілька сторінок, де розповідалося про Нестора, і вияснив, що він був батьком Мони, за походженням — з Фінляндії, за фахом — архітектор.

Нестор Еймонс потрапив у полон до росіян. Коли почалась Друга світова війна, його визволили німці. Але вони не дали йому повернутися додому, натомість примусили працювати в інженерному підрозділі вермахту, що відправили боротись із югославськими партизанами. Там його взяли в полон четники, сербські партизани-монархісти, а потім партизани-комуністи, які напали на четників. Італійські парашутисти, які напали на комуністів, звільнили Еймонса й відправили до Італії.

Італійці примусили його проектувати фортифікації на острові Сицилія. Він украв рибальський човен і втік до нейтральної Португалії.

Там він зустрів американця, який утік від призову, на ім'я Джуліан Касл.

Довідавшись, що Еймонс — архітектор, Касл запросив його приїхати на острів Сан-Лоренцо й розробити проект лікарні, яку він збирався назвати «Дім надії та милосердя в джунглях».

Еймонс погодився. Він зробив проект лікарні, оженився з тубільною жінкою на ім'я Селія, дав життя найпрекраснішій дочці й помер.

Не роби покажчика до власної книги

Щодо біографії Еймонс, Мони, інформація в покажчику складалась у контрастну, сюрреалістичну картину боротьби багатьох протилежних сил, що впливали на дівчину, та її відчайдушних спроб протистояти цим силам.

Еймонс, Мона: згідно з покажчиком, Монсано в дочерив дівчину, щоб підвищити власну популярність, 194—199, 216; дитинство при лікарні «надії та милосердя», 63—81; дитяче захоплення Ф. Каслом, 72; смерть батька, 89 і далі; смерть матері, 92; незадоволення статусом національного еротичного символу, 80, 95, 166, 209, 247, 400—406, 566, 678; заручення з Ф. Каслом, 193; природна наївність, 67—71, 80, 95, 116, 209, 274, 400—406, 566, 678; живе при Бокононі, 92—98, 196—197; вірші про, 2, 26, 114, 119, 311, 316, 477 і далі, 501, 507, 555, 689, 718, 799, 800, 841, 846, 908, 971, 974; вірші власні, 89, 92, 193; повернення до Монсано, 199; повернення до Боконона, 197; утікає від Боконона, 199; утікає від Монсано, 197; спроба спотворити себе, щоб не бути еротичним символом для остров'ян, 80, 95, 116, 209, 247, 400—406, 566, 678; навчання в Боконона, 63—80; пише лист до Організації Об'єднаних Націй, 200; віртуозна гра на ксилофоні, 71.

Я показав цей пункт покажчика Мінтонам і спитав, чи не вважають вони його чарівною біографією, справжньою біографією жінки, що не хотіла стати богинею любові. Як це трапляється в житті, я одержав несподівано авторитетну відповідь: виявилось, що Клер Мінтон колись працювала в галузі складання покажчиків. Я ніколи не чув, що існує така професія.

Клер розповіла мені, що допомогла чоловікові закінчити коледж завдяки своїм заробіткам на покажчиках, що платили за них добре і що якісні покажчики мало хто вміє складати.

Вона сказала, що тільки неосвічені аматори беруться складати покажчик до власних творів. Я спитав, що вона думає про книгу

Філіпа Касла.

— Приємно для автора — обурливо для читача, — сказала Клер з насмішкуватою люб'язністю спеціаліста. — Нічого, крім авторського самовдоволення. Мені завжди стає ніяково, коли я бачу покажчик, складений автором до власного твору.

— Ніяково? Чому?

— Авторський покажчик до власного твору — це річ викривальна, це безсоромна відвертість для тренованого погляду.

— Вона вміє визначати характер людини за покажчиком, — сказав чоловік Клер.

— Та невже? — здивувався я. — Що ж ви можете сказати про Філіпа Касла?

Вона злегка всміхнулась.

— Те, що краще не казати незнайомим людям.

— Пробачте...

— Він, вочевидь, закоханий у Мону Еймонс Монсано, — сказала Клер.

— Це, мабуть, можна віднести до більшості чоловіків Сан-Лоренцо.

— Він відчуває до свого батька змішані почуття.

— Те ж саме відчуває кожна людина у світі, — я дозволив собі піддразнити її.

— Він невпевнений у собі.

— Чи серед смертних є хтось упевнений? — спитав я. Тоді я ще не знав, що це запитання чисто боконістське по суті.

— Він ніколи не одружиться з Моною.

— Чому?

— Я вже сказала все, що вважала можливим.

— Мені приємно чути, що існують спеціалісти з покажчиків, спроможні шанувати чужі секрети.

Клер підвела підсумок:

— Ніколи не складайте покажчика до власної книги!

Боконон учить нас, що *дюпрас*, відокремлюючи закохану пару в безкінечному просторі своїх почуттів, допомагає їм розвинути гостру проникливість та здібності до розуміння людей; їхні висновки, може, й дивні, але правдиві. Оригінальний спосіб Мінтонів здобувати інформацію з покажчиків підтверджує цю ідею. Боконон також учить

нас, що *дюпрас* надає людям приємної самовпевненості. Мінтони і в цьому не були винятком.

Трохи згодом посол Мінтон звернувся до мене в проході літака на певній відстані від крісла, де сиділа Клер, і підкреслив, що для нього особисто дуже важливо, щоб я поважно поставився до тих відомостей, які його дружина видобуває з показчиків.

— Знаєте, чому Касл ніколи не одружиться з дівчиною, попри те що він її кохає, і вона його кохає, і вони навіть зростали разом? — прошепотів він.

— Ні, сер, не знаю.

— Тому що він гомосексуаліст! — прошепотів Мінтон. — Вона й такі речі може вирахувати з показчиків.

Самооплатне колесо для білки

Коли Лайонел Бойд Джонсон та капрал Ерл Мак-Кейб були вихлюпнуті голими на берег Сан-Лоренцо, читав я, їх зустріли люди, яким було набагато гірше, ніж їм. У жителів Сан-Лоренцо не було нічого, крім хвороб, від яких вони не могли вилікуватися чи бодай назвати їх. На відміну від них, Джонсон та Мак-Кейб мали такі осяйні скарби, як грамотність, амбіційність, цікавість, нахабність, безсоромність, здоров'я, гумор, а також суттєву інформацію про зовнішній світ. І знову з каліпсо:

О, люди, що знайшов я їх,
Нещасні всі на диво.
У них немає, як на гріх,
Ні музики, ні пива.
Де тільки вас не занесе,
Куди б не подалися, —
Належить «Касл Цукор» все
Чи церкві католицькій.

Це твердження про ситуацію з власністю на Сан-Лоренцо в 1922 році є абсолютно точним, за твором Філіпа Касла. Корпорація «Касл Цукор» була заснована, як виявилось, ще прадідом Філіпа Касла. У 1922 р. корпорація володіла кожним клаптиком орної землі на острові.

Діяльність філії корпорації «Касл Цукор» на Сан-Лоренцо, як писав молодий Касл, ніколи не приносила прибутків. Та, завдяки тому що працівникам не платили нічого за роботу, компанія примудрялась якось перебиватися з року в рік, заробляючи достатньо, щоб навіть платити за роботу мучителям цих самих працівників.

Формою правління є анархія, за винятком тих ситуацій, коли «Касл Цукор» треба було щось отримати чи добитися, щоб щось було зроблено. У такій ситуації формою врядування був феодалізм. Коло

знаті складалось переважно з босів-плантаторів із «Касл Цукор», важкоозброєних білих людей із зовнішнього світу. «Лицарство» складалось із визначних аборигенів, котрі за невеликі дарунки та дурнуваті привілеї могли вбивати, ранити або мучити, якщо накажуть. Духовні ж потреби людей, замкнених у цьому демонічному колесі для білки, були віддані на розсуд жменьки вгодованого священства.

«Собор Сан-Лоренцо, який спробували підірвати динамітом у 1923 р., був загальновизнаним рукотворним дивом Нового світу», — пише Касл.

Поганий сон

Утому, що капрал Мак-Кейб та Джонсон здобули владу над Сан-Лоренцо, не було нічого дивного. Багато прибульців прибирали Сан-Лоренцо до своїх рук, не зустрівши ніякого опору. Причина була проста: Господь у своїй безмежній мудрості зробив цей острів ні для чого не придатним.

Ернандо Кортес був першим, хто документально зафіксував своє нікчемне оволодіння островом Сан-Лоренцо. У 1519 р. Кортес та його люди висадились на березі, щоб набрати питної води. Він дав назву острову, оголосив його власністю імператора Карла V і більше сюди не повертався. Наступні експедиції з'являлись у пошуках золота, діамантів, рубінів та прянощів, нічого не знаходили й пливли далі, спаливши про всяк випадок, а також задля розваги кількох тубільців як єретиків.

Касл писав, що Іспанія не заперечувала, коли Франція в 1682 р. захопила Сан-Лоренцо. У 1699 р. Сан-Лоренцо перехопила Данія — французи не заперечували. Коли Голландія захопила Сан-Лоренцо в 1704 р. — Данія не заперечувала. Коли Англія захопила Сан-Лоренцо в 1706 р. — голландці не заперечували. Коли Іспанія знову відібрала Сан-Лоренцо в 1720 р. — англійці не заперечували. Коли в 1786 р. африканські негри, захопивши британський корабель работоргівців, висадились на берег Сан-Лоренцо та проголосили Сан-Лоренцо незалежною державою, навіть імперією, — іспанці не заперечували.

Імператором став Тум-Бумва — єдиний, хто вважав, що цей острів варто захищати. Бувши маніяком, Тум-Бумва звелів побудувати на Сан-Лоренцо великий кафедральний собор і фантастичні фортифікації на північному березі острова, де нині розташована приватна резиденція так званого президента республіки.

На цю фортецю ніхто ніколи не нападав, і жодна людина при здоровому глузді не могла знайти хоч одну причину, щоб напасти. Ці

стіни ніколи нічого не захищали. У процесі будівництва, як кажуть, померло тисяча чотириста робітників. З них майже половину було привселюдно страчено за відсутність належного завзяття в роботі.

У 1916 р. на Сан-Лоренцо прибув Касл і заснував компанію з виробництва цукру. Тоді, у зв'язку з Першою світовою війною, почався цукровий бум. На острові не було ніякого уряду. Компанія вважала, що плантацію цукрової тростини можна влаштувати навіть на глиняних та піщаних ланах Сан-Лоренцо, якщо зважити на високу ціну цукру. Ніхто не заперечував.

Коли в 1922 р. прибули Мак-Кейб із Джонсоном і проголосили, що беруть владу у свої руки, компанія «Касл Цукор» флегматично відсторонилась, ніби пробудившись від поганого сну.

Тиранія з відмінністю

«Це була принаймні одна риса нових завойовників Сан-Лоренцо, справді нова», — писав молодий Касл. Мак-Кейб та Джонсон мріяли створити на Сан-Лоренцо своєрідну Утопію.

З цією метою Мак-Кейб провів ретельну ревізію економіки та законів.

Джонсон розробив нову релігію. Касл тут знову наводить іще одне каліпсо:

Я так хотів простим речам
Надати значень,
І я навчав, щоб щастя бачить,
А не печаль.
І лжу створив я,
Щоб горю край...
Таку прекрасну, щоб світ нещасний
Змінивсь на рай.

Читаючи, я відчув, що хтось смикає мене за рукав пальта. Я підняв очі й побачив маленького Ньюта Гоніккера, який стояв у проході переді мною.

— Я подумав, чи не хотіли б ви піти до бару, — сказав він, — і трохи підняти настрої.

Так ми й зробили — пішли і трохи випили, у Ньюта дещо розв'язався язик, настільки — що він розповів мені деякі речі про Зінку, його маленьку російську подружку-танцюристку. Їхня любов, розповідав він, звила собі гніздечко в батьковому котеджі на мисі Код.

— Може, у мене й не було весілля, але, зрештою, медовий місяць я мав.

Він змалював мені цю ідилію: вони з Зінкою годинами сиділи обійнявшись, мов у колисці, у старому білому плетеному кріслі

Фелікса Гоніккера, дивлячись на море.

І Зінка танцювала для нього.

— Тільки уявіть: жінка танцює для мене одного.

— Як я бачу, ви ні про що не шкодуєте.

— Вона розбила мені серце. І це не дуже приємно. Але це була плата. У цьому світі ти отримуєш те, за що платиш.

Він запропонував галантний тост.

— За коханих та дружин! — вигукнув він.

Застебніть ремені безпеки

Ми з Ньютом, Г. Лов Кросбі та кількома незнайомцями сиділи в барі, коли Сан-Лоренцо з'явився серед моря під нами. Кросбі розповідав про писантів.

— Знаєте, що я називаю писантом?

— Я чув це слово, — сказав я — але, очевидно, воно не викликає в мене таких емоційних асоціацій, як у вас.

Кросбі був уже добряче напідпитку і, як це притаманно всім п'яним, уважав, що коли говориш дружелюбно, то можна бути відвертим. Отже, він дружелюбно та відверто заговорив про зріст Ньюта — цієї теми доти ніхто в барі не торкався.

— Я не маю на увазі таких малюків, як цей, — Кросбі повісив руку, товсту, мов окіст, на плече Ньюта. — Писант — це якийсь різновид мурахи, крихітної та в'їдливої. Але чоловіка робить писантом не зріст, а спосіб мислення. Мені доводилось бачити хлопців у чотири рази вищих за цього малого, але вони були писантами. А ще я знав коротунів, може, і не таких маленьких, як ось цей, але досить малих, їй-бо, проте я назвав би їх справжніми чоловіками!

— Дякую, — сказав Ньют люб'язно, навіть не глянувши на важку руку на своєму плечі.

Мені ще не траплялись люди, які б уміли так спокійно зносити принизливі фізичні вади. Я був у захваті.

— Ви щось казали про писантів, — нагадав я Кросбі, сподіваючись, що він позбавить Ньюта від надмірної ваги своєї кінцівки. Так і вийшло — Кросбі вирівнявся.

— Ви ще не пояснили нам, що таке писант, — сказав я.

— Писант — це той, хто вважає себе розумнішим за всіх і нізащо не стане тримати язика за зубами. Про що б мова не йшла — він почне сперечатись. Скажеш, що тобі щось подобається — він неодмінно доведе, їй-бо, що ти помиляєшся. Писант не пошкодує зусиль, щоб ти

постійно відчував себе бовдуром. Що б ти не казав, він завжди знає краще.

— Не дуже приваблива особистість, — зауважив я.

— Моя дочка колись намагалась вийти заміж за писанта, — похмуро сказав Кросбі.

— І вийшла?

— Я розчавив його, мов хробака! — Кросбі вдарив кулаком по стійці бару, пригадавши слова та вчинки того писанта. — Хай йому грець! Ми всі ходили до коледжу! — він знову витріщився на Ньюта. — Ти в коледжі... був?

— Корнелл, — сказав Ньют.

— Корнелл! — радісно вигукнув Кросбі. — Боже мій, я теж учився в Корнеллі!

— І він також, — Ньют кивнув на мене.

— Три учні Корнеллу — в одному літаку! — розчулився Кросбі, і як же було не відсвяткувати таку гранфалонську подію! Коли ми дещо принишкли, Кросбі спитав Ньюта, чим той займається.

— Працюю з кольорами.

— Стіни фарбуєш?

— Малюю картини.

— Отакої! — пробурмотів Кросбі.

— Займіть свої місця та пристебніть ремені безпеки, будь ласка, — попросила стюардеса. — Ми наближаємось до аеропорту Монсано, місто Болівар, Сан-Лоренцо.

— Тьху, чорт! — сказав Кросбі, глянувши на Ньюта. — Заждіть хвилинку! Я раптом згадав, що десь чув твоє прізвище, чув раніше.

— Мій батько був творцем атомної бомби.

Ньют не сказав, що Фелікс Гоніккер був «одним із творців». Він сказав, що Фелікс був єдиним творцем.

— Це правда? — спитав Кросбі.

— Чиста правда.

— А мені здається, там було щось інше, — сказав Кросбі. Думати йому було важко. — Щось про танцівницю...

— Панове, нам час повернутись до своїх місць, — сказав Ньют, злегка насторожившись.

— Щось про російську танцівницю! — Кросбі вже був п'яний як чіп і не соромився міркувати вголос. — Було в газеті, читав... ця

танцівниця, мабуть, була шпигункою.

— Будь ласка, джентльмени, — удруге сказала стюардеса, — ви мусите повернутися до своїх місць та застебнути ремені.

Ньют глянув на Г. Лов Кросбі невинними очима:

— Ви впевнені, що прізвище було саме Гоніккер?

Для того щоб виключити можливість помилки, він повторив для Кросбі ім'я по буквах.

— А може, я щось наплутав, — сказав Г. Лов Кросбі.

Знедолений народ

З гори острів виглядав як на диво правильний чотирикутник. Поодинокі скелі безглуздо стирчали з моря, мов хижі кам'яні ікла. Вони охоплювали острів замкненим колом.

На південному боці острова знаходилося портове місто Болівар. Це було єдине місто. Це була столиця.

Місто розкинулось на вологій рівнині. Злітні смуги аеропорту Монсано йшли вздовж берега моря.

На північ від Болівара здіймалися гори, їхні грубі горби заповнювали решту острова. Гірський масив мав назву Сангре-де-Крісто^[16], але мені вони здались більш подібними до свиней, що юрмляться біля корита.

Болівар у минулому змінив багато імен: Кас-ма-кас-ма, Санта-Марія, Сен-Луї, Сейнт-Джордж та Порт-Глорі, тобто порт Слави. Сучасне ім'я дали місту Джонсон та Мак-Кейб у 1922 році на честь Симона Болівара — великого латиноамериканського героя та ідеаліста.

Коли Джонсон та Мак-Кейб уперше побачили це місто, воно складалося з хмизу, бляшанок, ящиків та глини, а під землею протяглися на всі боки катакомби, де щасливо існували мільйони жебраків, катакомби, заповнені кислою мішаниною помийів, екскрементів та слизу.

Майже в такому ж стані побачив місто і я, якщо не рахувати кількох нових будівель — архітектурної декорації, влаштованої на березі.

Джонсон з Мак-Кейбом виявились неспроможними позбавити народ від злиднів та бруду.

«Папі» Монсано це також не вдалося.

І нікому не могло би вдатися, бо Сан-Лоренцо був безплідний, як такої ж величини територія десь у Сахарі або на Північному полюсі.

У той же час тутешній показчик густоти населення був не нижчий, ніж у великих країнах, у тому числі в Індії та Китаї. На кожній непридатній для життя квадратній милі проживало чотириста п'ятдесят громадян.

«Протягом періоду, коли Джонсон та Мак-Кейб займались перебудовою Сан-Лоренцо на ідеалістичних засадах, вони проголосили, що загальний прибуток країни буде порівну розділений між усіма дорослими громадянами, — писав Філіп Касл. — Коли вони зробили це вперше та востаннє, частка кожного дорівнювала приблизно шести чи семи доларам».

Чого вартий капрал

У приміщенні митниці аеропорту Монсано нам звеліли віддати багаж для огляду, а також обміняти всі гроші, що ми мали намір витратити в Сан-Лоренцо, на місцеву валюту — капрала. Якщо вірити «Папі» Монсано, вартість одного капрала становила п'ятдесят американських центів.

Приміщення було чистим і новим, але його стіни вже були запламовані численними оголошеннями, наліпленими абияк. На одному я прочитав:

«КОЖНИЙ, ХТО ВДАСТЬСЯ ДО БОКОНІЗМУ НА САН-ЛОРЕНЦО, ПОМРЕ НА ГАКУ!»

На другому плакаті я побачив портрет Боконона, худорлявого старого негра, що курих сигару. Обличчя його було розумним, лагідним і насмішуватим.

Під портретом стояло: «РОЗШУКУЄТЬСЯ ЖИВИМ АБО МЕРТВИМ, 10 000 КАПРАЛІВ ВІНАГОРОДИ!»

Придивившись ближче до цього плаката, я помітив під фотографією інший знімок — якийсь поліцейський бланк, який Бококон мав заповнити ще в 1929 році. Бланк був тут показаний, вочевидь, для того щоб переслідувачі Боконона ознайомились із відбитками його пальців та почерком.

Але найбільше зацікавили мене слова, які Бококон вписав у ті бланки 1929 року. Усюди, де це було можливо, він висловлював космічну точку зору, беручи до уваги такі поняття, наприклад, як недовговічність життя та нескінченність вічності.

У графі «Ваше покликання» він написав: «Бути живим».

На запитання «Ваше головне заняття» відповів: «Бути мертвим».

Третій плакат містив попередження:

«МИ — ХРИСТИЯНСЬКИЙ НАРОД! БУДЬ-ЯКА ГРА НОГАМИ БУДЕ ПОКАРАНА ГАКОМ!»

Цей текст здався мені безглуздим, бо мені ще не було відомо, що боконісти досягають злиття душ, торкаючись один одного підшвами своїх ніг.

Але найбільшою таємницею для мене, оскільки я не встиг прочитати всієї книги Філіпа Касла, залишалось питання: як вийшло, що Боконон, найліпший друг капрала Мак-Кейба, став вигнанцем.

Чому Гейзел не злякалась

На Сан-Лоренцо з літака зійшли сім пасажирів: Ньют із Анджелою, посол Мінтон із дружиною, Г. Лов Кросбі з Гейзел та я. Після митниці нас запросили вийти на парадну трибуну.

Звідти ми могли спостерігати за надзвичайно мовчазною юрбою.

П'ять чи більше тисяч мешканців Сан-Лоренцо витріщались на нас. Острів'яни мали шкіру кольору вівсяної каші. Усі вони були худорлявими. Я не помітив жодної гладкої людини. У кожного бракувало кількох зубів. У багатьох ноги були кривими або опухлими.

Жодної пари ясних очей.

Оголені груди жінок були плоскими. Пов'язки на стегнах чоловіків майже не приховували чогось дуже схожого на маятник старовинних годинників.

Там було багато собак, але жоден не гавкав. Було багато дітей, але ніхто з них не плакав. Деінде хтось тихо кашляє — оце й усе.

Попереду натовпу стояв військовий оркестр з інструментами наготові. Але він не грав.

Перед оркестром стояли прапороносці. Вони тримали два прапори: американські «зірки та смуги» та прапор Сан-Лоренцо. На прапорі Сан-Лоренцо були зображені капральські шеврони морської піхоти на синьому гербовому тлі. Обидва полотнища безсило звисали у вологому нерухомому повітрі.

Мені здалося, ніби десь далеко я чую бумкання мідного барабана. Але насправді такого звуку не було. Це моя душа відчула дзвінкий, металевий жар клімату Сан-Лоренцо.

— Знаєш, я дуже рада, що це християнська країна, — прошепотіла Гейзел Кросбі на вухо своєму чоловікові, — бо інакше я б трішки злякалась.

За нашими спинами стояв ксилофон.

На ксилофоні виблискувала табличка, прикрашена рубінами та гірським кришталем. На табличці було викарбувано ім'я: МОНА.

Вільні та побожні

Зліва від нашої трибуни стояли в ряд шість літаків-винищувачів з пропелерами — військова допомога для Сан-Лоренцо від Сполучених Штатів. На фюзеляжі кожного літака були намальовані з дитячою кровожерливістю великі удави, які душили диявола. З вух, носа і рота диявола бризкала кров. Вила випадали із закривавлених пальців сатани. Перед кожним літаком стояв пілот кольору вівсяної каші; усі вони також мовчали. Аж нарешті серед цього надмірного мовчання пролунав звук, схожий на дзижчання комах. Це був сигнал сирени, і він наближався. Сирену було встановлено на блискучому чорному кадилаку «Папи». Автомобіль зупинився перед трибуною, колеса здійняли хмарку куряви. З машини виліз «Папа» Монсано, за ним з'явилися його прийомна донька, Мона Еймонс Монсано, та Франклін Гоніккер.

За слабким, але владним сигналом «Папи» натовп заспівав національний гімн Сан-Лоренцо. Його мелодією була стара ковбойська пісня «Дім на пасовищі». Слова написав у 1922 році Лайонел Бойд Джонсон, тобто Боконон. Слова були такі:

О, це наша земля, і вона просто диво!
І на ній ми всі проживаємо щасливо.
Наші чоловіки, мов акули, хоробрі,
А прекрасні жінки щиросерді й добрі.
Ніжки наших малят тут сліди полишають.
Так, це наша земля, і її називають:
Сан-Лоренцо! Сан-Лоренцо!
Острів щастя навкруги!
Плачуть наші вороги,
Бо ми всі непереможні, —
Люди вільні і побожні.

Мир і достаток

Доспівавши, натовп знову замовк. «Папа», Мона та Френк приєдналися до нас на трибуні. Їх супроводжував дріб одного малого барабана. Барабанний дріб обірвався, коли «Папа» ткнув пальцем у напрямку барабанщика.

Диктатор носив поверх куртки наплічну кобуру з блискучим кольтом 45-го калібру. Він був старий, дуже старий, як і багато інших членів мого карасу. Було відразу помітно, що він хворіє. Ходив він повільно, човгаючи ногами. Колись він був досить гладким, але його жирок швидко танув, тож мундир висів на ньому, мов на опудалі. Білки його жаб'ячих очей були жовтуваті, руки дрижали.

Особистим охоронцем йому служив генерал-майор Франклін Гоніккер у білому мундирі. Френк, тонкорукий, вузькоплечий, виглядав мов дитина, яку вчасно не відправили спати. На його грудях виблискувала медаль.

Спостерігати за «Папою» та Френком мені було важко: ні, їх ніхто не затуляв, але я просто не міг відірвати очей від Мони. Я був вражений, знищений, щасливий, шалений. Усі мої жадібні, божевільні марення про ідеальну жінку втілювались у Моні. У ній, благослови Господь її душу, теплу та ніжну, мов збиті вершки, був невичерпний запас миру й благодаті.

Ця дівчина — їй ледь виповнилось вісімнадцять — була божественно спокійна. Здавалось, вона все розуміє, а мені нічого, крім неї, розуміти не треба. Її ім'я наведено в «Книгах Боконона». Боконон висловився так: «Моні притаманна простота всесвіту».

Біле вбрання її було мов грецький хітон.
Маленькі шоколадні ноги взуті в прості сандалі.
Золотаві пасма волосся довгі та прямі.
Стегна, наче ліра. Боже мій!..
Мир і благодать на віки віків.

Мона була єдиною гарною дівчиною на Сан-Лоренцо. Вона була національним скарбом. «Папа» удочерив її, як писав Філіп Касл, для того щоб пом'якшити жорстокість своєї влади її божественною присутністю.

Ксилофон викотили на край трибуни. І Мона заграла. Вона грала мотив «Коли настане вечір»^[17]. Суцільне тремоло дзвеніло, то завмираючи, то знов розростаючись.

Натовп сп'янів від краси.

А тоді вже час було «Папі» привітати нас.

Вдала нагода навідатись до Сан-Лоренцо

«Папа» здобув освіту самотужки, колись він служив мажордомом у капрала Мак-Кейба. Він ніколи не покидав острова. Він непогано володів англо-американською мовою.

Усе, що ми казали з трибуни, транслювалось до натовпу через величезні рупори, що гриміли, немов сурми Страшного суду.

Звуки, підсилені цими сурмами, летіли вздовж широкого та короткого бульвару за спинами натовпу, відбивались від скляних стін трьох нових будівель у кінці бульвару та клетотом повертались назад.

— Ласкаво просимо, — сказав «Папа». — Ви прибули до найкращих друзів Америки. У багатьох країнах до Америки ставляться вороже, але не на нашій землі, запевняю вас, пане посол.

Він вклонився до Г. Лов Кросбі, виробника велосипедів, помилково вирішивши, що він новий посол.

— Я знаю, що це прекрасна країна, пане президенте, — сказав Кросбі. — Усе, що я чув про неї, мені дуже сподобалось. Ось тільки...

— Що?

— Я не посол, — сказав Кросбі. — Залюбки б ним став, але я лише звичайний, простий бізнесмен. — Йому було дуже неприємно вказати на справжнього посла. — Ось цей чоловік і є великою шишкою.

— Ага! — «Папа» всміхнувся своїй помилці. Раптом його усмішка зникла. Він здригнувся від якогось внутрішнього болю, зігнувся, заплющив очі — намагався здолати цей біль.

Френк Гоніккер підтримав його незграбно та невміло.

— Вам зле?

— Пробачте мені, — нарешті прошепотів «Папа», намагаючись випростатись. Його очі наповнилися сльозами. Він змахнув їх долонею та вирівнявся. — Прошу пробачення...

Здавалося, що на мить він забув, де знаходиться та що мусить робити. Потім згадав і потиснув руку Горліку Мінтону.

— Тут ви серед друзів!

— Я в цьому впевнений, — лагідно сказав Мінтон.

— Ми християни, — сказав «Папа».

— Це дуже добре.

— Антикомуністи, — сказав «Папа».

— Це дуже добре.

— Комуністів тут немає, — сказав «Папа». — Бо вони занадто бояться гака.

— Це мене не дивує, — відповів Мінтон.

— Ви приїхали до нас у слушний час, — вів далі «Папа». — Завтра відбудеться найурочистіша подія в історії нашої країни. Завтра наше найбільше національне свято — День ста мучеників за демократію. І в цей же день відбудуться заручини генерал-майора Гоніккера з Моною Еймонс Монсано, найдорогоціннішою особою в моєму житті й у житті Сан-Лоренцо.

— Бажаю вам великого щастя, міс Монсано, — сказав Мінтон розчулено. — І дозвольте привітати вас, генерале Гоніккере.

Молода пара відповіла йому, схиливши голови.

Тоді Мінтон заговорив про згаданих «сто мучеників за демократію», і те, що він казав, було кричущою неправдою.

— Кожен учень американських шкіл знає історію благородної жертви Сан-Лоренцо у Другій світовій війні. Сотня хоробрих уродженців острова, чию пам'ять ми вшануємо завтра, зробили все, що може зробити волелюбний народ. Президент Сполучених Штатів просив мене бути його офіційним представником на завтрашній церемонії й кинути в море вінок — подарунок від народу американського народів Сан-Лоренцо.

— Народ Сан-Лоренцо вдячний вам, вашому президентові та великодушному народові Сполучених Штатів Америки за увагу та турботу, — сказав «Папа». — Буде великою честю для нас, коли ви кинете в море вінок під час святкування заручин.

— Це честь для мене.

«Папа» запросив нас усіх вшанувати його своєю присутністю на завтрашній церемонії кидання вінка та на святкуванні заручин. Ми мали прибути до його палацу опівдні.

— Які діти будуть у них! — сказав «Папа», указавши рукою на Френка та Мону. — Яка кров! Яка краса!

Біль схопив його знову.

Він знову заплющив очі, щоб зосередитись на своєму стані. Він чекав, доки біль мине, але біль не минав.

Мука його не вщухала — він відвернувся від нас до мікрофона та натовпу. Намагався жестами щось показати народу і не зміг. Спробував щось сказати народу і не зміг.

Нарешті він прохрипів кілька слів.

— Ідіть додому! — вигукнув він, задихаючись. — Додому!

Натовп розвіявся, немов листя під вітром. «Папа» знов обернувся до нас; у муках він виглядів іще гротескнішим, ніж перед тим.

Тоді він упав.

Що сильніше за все

Упав, але не вмер. Утім, він здавався мертвим, тільки здригався час від часу.

Френк голосно протестував: ні, «Папа» не вмер, він не може померти! Генерал-майор був у розпачі.

— «Папа»! Не вмирайте! Вам не можна вмирати!

Френк розстебнув комір «Папиного» мундира, заходився розтирати йому руки.

— Дайте йому дихати! Повітря для «Папи»!

Льотчики з винищувачів підбігли до нас, щоб допомогти. Один із них здогадався побігти по лікаря.

Оркестр і прапороносці, не одержавши жодних наказів, залишались на місці, тремтячи від тривоги.

Я поглянув на Мону. Вона відійшла до поруччя трибуни, безжурна, як завжди. Смерть — якщо смерть мала зараз статися — не бентежила її.

Поряд з нею стояв пілот. Він не дивився на дівчину, але від нього аж віяло захватом. Я подумав, що на нього так подіяла присутність Мони.

«Папа» поступово приходив до тями. Його рука затріпотіла, немов крило спійманого птаха, указуючи на Френка.

— Ви... — сказав старий.

Ми всі замовкли, щоб не пропустити його слів.

Губи «Папи» заворушились, але нічого не було чути, крім якогось белькотіння.

Хтось, очевидно, один із пілотів, додумався зняти мікрофон зі стійки та піднести до «Папиних» губ, щоб посилити звук. Тоді це здалося гарною ідеєю, але зараз вона здається огидною. Бо передсмертне хрипіння та переривчасте виття почало відбиватись від стін нових будівель.

Аж нарешті забриніли слова.

— Ви, — хрипко сказав «Папа» Френкові, — ви, Франклін Гоніккер, будете наступним президентом Сан-Лоренцо. Наука... у вас є наука. Наука сильніша за все.

— Наука, — сказав «Папа». — Лід.

Його жовтуваті очі закотилися, він знову знепритомнів.

Я поглянув на Мону. Вираз її обличчя не змінився.

Зате обличчя пілота, що стояв поряд з нею, застигло з таким виразом небесного піднесення, ніби він щойно одержав Почесну медаль Конгресу.

Я опустив погляд і помітив те, чого мені не слід було помічати.

Мона скинула сандалю. Її маленька засмагла ніжка була оголена.

І цією ніжкою вона натискала, тиснула, м'яла, непристойно м'яла ступню пілота крізь взуття.

Гу-у-о-у-кх!

Папа не помер — його час іще не настав. Його повезли з аеропорту на великому червоному фургоні, у яких зазвичай перевозять м'ясо.

Подружжя Мінтонів відвіз до посольства американський лімузин.

Ньюта з Анджеолою підкинули до Френкової оселі на лімузині Сан-Лоренцо.

Подружжя Кросбі й мене доставило до готелю «Каса Мона» єдине в Сан-Лоренцо таксі, подібний до катафалка «Крайслер» 1939 року випуску з відкидними сидіннями. На боці машини був напис: «Транспортна агенція Касл». Власником її був Філіп Касл, хазяїн «Каса Мона», син абсолютно безкорисливого чоловіка, у якого я мав узяти інтерв'ю.

І обоє Кросбі, і я були пригнічені. Нас тривожили запитання, на які треба було відразу знайти відповіді. Кросбі хотіли з'ясувати, хто такий Боконон. Їх обурювала навіть думка про те, що хтось насмілився протистояти «Папі» Монсано.

А мені, хтозна чому, кортіло вияснити, що це за «сто мучеників за демократію».

Першими одержали свою відповідь Кросбі. Вони не розуміли місцевого діалекту, тому я мусив їм перекладати. Кросбі запитав у нашого водія: «Хто такий, у чорта, цей писант Боконон?» Водій сказав: «Душше покан чаравік». Я переклав: «Дуже поганий чоловік».

— Комуніст? — спитав Кросбі, почувши мій переклад.

— Так, так!

— Він має послідовників?

— Що, пане?

— Хтось уважає його вчення правильним?

— Ні, ні, пане, — побожно сказав водій. — Ніхто не такий божевільний.

— Тоді чому ж його не спіймали? — допитувався Кросбі.

— Такий чоловік, — сказав водій. — Важко знайти. Дуже хитрий.

— Отже, хтось мусить його переховувати й годувати, бо інакше його вже давно спіймали б!

— Ніхто не ховать, ніхто не годувать. Усі розумні, не роблять цього.

— Ти впевнений?

— Авжеж, — сказав водій. — Будь-хто годує того божевільного старого, будь-хто дає йому притулок — вони попадуть на гак. Ніхто не хоче гак.

Останнє слово він промовляв так: гу-у-о-у-кх.

Си-то мучо-нико-ов

Яспитав водія, хто такі «сто мучеників за демократію». Бульвар, яким ми їхали, був названий на їхню честь.

Водій сказав, що Сан-Лоренцо оголосив війну Німеччині та Японії через годину після нападу на Перл-Харбор.

По всьому Сан-Лоренцо зібрали сотню чоловіків, щоб битися на боці демократії. Цю сотню посадили на корабель, який вирушив до Сполучених Штатів, де їх мали озброїти й навчити.

Німецька субмарина потопила корабель, щойно він вийшов з гавані Болівара.

— Осе, сур, — сказав він на діалекті, — бури си-то мучо-нико-ов са замоо-крац-ую.

У такий спосіб він повідомив мені: «Оце, сер, і були сто мучеників за демократію».

Велика мозаїка

Виявилось, що подружжя Кросбі та я — перші постояльці нового готелю. Ми мали зробити перші записи в реєстраційній книзі «Каса Мона». Це викликало дивні почуття.

Кросбі підійшли до стійки першими, але суцільно чисті сторінки реєстраційної книги так вразили Г. Лов Кросбі, що він не зміг примусити себе писати. Йому треба було морально підготуватись.

— Записуйтеся ви, — сказав він мені. Але для того щоб я не здогадався, що він такий забобонний, фабрикант заявив, що хоче сфотографувати чоловіка, котрий робив величезну мозаїку на свіжо оштукатуреній стіні вестибюля.

Це був портрет Мони Еймонс Монсано в двадцять футів заввишки. Майстер, що працював над ним, був молодий і м'язистий. Він сидів на верхній перекладині драбини, одягнений тільки в білі полотняні штани.

Цей чоловік був білий.

Майстер викладав із золотого дроту тоненькі волосинки на потилиці Мони над лебединою шийкою.

Кросбі пішов його фотографувати; повернувшись, доповів, що той тип — найбільший писант з усіх бачених ним. Кажучи це, Кросбі набув кольору томатного соку. «Дідько зна що: ви йому слово, а він усе виверне навиворіт!»

Тоді я підійшов до майстра, кілька хвилин спостерігав за ним, а потім сказав:

— Я вам заздрю.

— Нарешті, — зітхнув він. — Я знав, що слід тільки почекати досить довго, щоб хтось прийшов і позаздрив мені. Я вмовляв себе бути терплячим — рано чи пізно якийсь заздрісник обов'язково з'явиться.

— Ви американець?

— Маю таке щастя. — Молодик займався своїм ділом, не відриваючись — подивитись, з ким він розмовляє, йому було ніколи.
— Ви теж бажаєте сфотографувати мене?

— А що, не можна?

— Я мислю, отже, я існую, а значить, мене можна фотографувати.

— На жаль, я не взяв з собою камери.

— То йдіть по неї, бога ради! Бо ви ж не з тих людей, хто довіряє своїй пам'яті, чи не так?

— Не думаю, що скоро забуду обличчя, над яким ви працюєте.

— Ви все забудете, коли помрете, і я також. Я маю намір усе забути, помираючи, чого й вам бажаю.

— Мона позувала для вас, чи ви скористались фотографією, чи ще як?

— Я працюю ще як.

— Що?

— Я працюю ще як. — Він постукав себе по скроні. — Усе тут, у цьому казанку, що викликає заздрість.

— Ви з нею знайомі?

— Маю таке щастя.

— Френк Гоніккер — ось хто щасливець.

— Френк Гоніккер — це шматок лайна.

— Бачу, вам притаманна відвертість.

— А ще мені притаманне багатство.

— З цим вас можна привітати.

— Якщо хочете почути висновок знавця, гроші зовсім не обов'язково приносять щастя.

— Дякую за інформацію. Ви зараз позбавили мене великого клопоту. Я саме збирався підзаробити грошків.

— Яким чином?

— Книгу писати.

— Я теж колись написав книгу.

— Як ви її назвали?

— «Сан-Лоренцо, — сказав він. — Країна, історія, люди».

Вихованець Боконона

— Отже, наскільки я розумію, — сказав я майстрові, — ви Філіп Касл, син Джуліана Касла.

— Маю таке щастя.

— А я прибув сюди, щоб побачитися з вашим батьком.

— Ви продаєте аспірин?

— Ні.

— Це погано. Батькові потрібен аспірин. Запас майже скінчився. Може, маєте якісь чудодійні ліки? Батькові подобається творити чудеса час від часу.

— Я не торгую ліками. Я письменник.

— То ви вважаєте, що письменник не може торгувати ліками?

— Здаюсь. Визнаю себе винним.

— Батькові потрібна така книга, щоб її читати пацієнтам, котрі вмирають або страждають від страшних мук. Не думаю, щоб ви написали щось подібне.

— Поки що ні.

— Між тим, це могло б принести купу грошей. Ось вам іще корисна порада.

— Можна було б перекроїти Двадцять третій псалом, дещо підновити, так, щоб ніхто не здогадався, що автор — не я.

— Боконон намагався перекроїти його. Він розповідав мені про це. Боконон зрозумів, що там жодного слова не можна змінити.

— Ви з ним також знайомі?

— Мав таке щастя. Він учив мене, коли я був малим хлопчиськом.

— Філіп розчулено вказав на мозаїку. — Він і Мону вчив теж.

— Він був добрим учителем?

— Ми з Моною вміємо читати, писати й рахувати, — сказав Касл, — якщо саме це ви хочете знати.

Маю щастя бути американцем

Г. Лов Кросбі надумав іще раз поспілкуватись із Каслом, цим писантом.

— А ким ви себе вважаєте, — піддражнив його Кросбі, — бітником чи ще кимось?^[18]

— Я називаю себе боконістом.

— Але ж у цій країні це протизаконно, чи не так?

— Волею випадку я маю щастя бути американцем. Я можу собі дозволити назватися боконістом коли заманеться, і досі мене ніхто з цього приводу не зачіпав.

— Я вважаю, що треба підкорятися законам будь-якої країни, коли в ній знаходишся.

— Та що ви кажете? Це не новина.

Кросбі розлютився.

— А пішов ти в дупу, Джеку!

— Сам туди йди, Джаспере, — спокійно сказав Касл, — та туди ж і ваш День матері та Різдво вкупі.

Кросбі покрокував через вестибюль до стійки адміністратора і сказав:

— Я бажаю заявити скаргу на цього чоловіка, он там, на цього писанта, на цього так званого майстра. У вас така гарна маленька країна, ви намагаєтесь привабити туристів та одержати нові інвестиції у промисловість. Але, після того як цей тип зі мною отак розмовляв, ноги моєї більше не буде в Сан-Лоренцо, а якщо хтось із моїх друзів питає про Сан-Лоренцо, я пораджу їм триматись подалі звідси, чорт забирай! Може, вам потрібна ця картина на стіні, але, хай йому грець, писант, що її робить, — це найнахабніший, найзухваліший із сучих синів, якого ще світ не бачив!

Адміністратор зблід.

— Сер...

— Ну, чого мовчите? — сказав Кросбі, палаючи гнівом.
— Сер, це власник цього готелю!

Писантський Гілтон

Г. Лов Кросбі з дружиною покинули «Каса Мона». Кросбі обізвав цей готель «писантським Гілтоном» та зажадав оселитись в американському посольстві.

Таким чином, я залишився єдиним постояльцем у готелі на сто номерів.

Моя кімната була приємною. Вікна виходили, як і в усіх номерах, на бульвар імені Ста мучеників за демократію з видом на аеропорт Монсано та гавань Болівара. Будівля «Каса Мона» була схожа на книжкову шафу: глухі кам'яні стіни з боків та ззаду, а фасад — цілком із синювато-зеленого скла. Місто було розташоване по боках глухих стін «Каса Мони», у такій спосіб його злидні та бруд ставали невидимими.

У номері працював кондиціонер. Було майже холодно. Попавши після нестерпної спеки в цю штучну прохолоду, я почав чхати.

На тумбочці біля мого ліжка стояли квіти, але ліжко ще не було застелене. Не було навіть подушки. Тільки новенький ортопедичний матрац. У шафі не було вішалок, у вбиральні — ані клаптика туалетного паперу.

Я вийшов, щоб пошукати покоївку, яка могла б мене забезпечити хоч найнеобхіднішими речами. У коридорі було порожньо, але на протилежному кінці я помітив відчинені двері — звідти доносились слабкі ознаки життя.

Я пішов до тих дверей і побачив просторі апартаменти. Підлога була вкрита мішковиною: кімнату хтось фарбував. Але двоє малярів займалися зовсім не малярною справою, коли я увійшов.

Вони сиділи на широкому та низькому підвіконні. Вони зняли своє взуття. Вони заплющили очі. Вони повернулись обличчям один до одного.

Вони притиснули підосви своїх босих ніг один до одного.

Обидва тримались за свої ступні, перетворившись на непорушні трикутники.

Я кашлянув.

Обидва звалились із підвіконня на мішковину, заляпану фарбою, стали рачки й завмерли в цій позі — задом догори, носом у землю. Вони думали, що їх зараз буде вбито.

— Вибачте мені, — сказав я розгублено.

— Не кажіть, — жалісно попрохав один з них. — Будь ласка, не кажіть!

— Не казати чого?

— Того, що ви побачили!

— Я нічого не бачив.

— Якщо ви скажете, — додав він, притиснувшись щокою до підлоги та благально дивлячись на мене знизу догори, — якщо ви скажете, ми помремо на гу-у-о-у-кх!

— Агов, друзі, — сказав я, — я увійшов чи то занадто рано, чи запізно, але, повторюю, я не бачив нічого, що б варто було комусь розповідати. Будь ласка, встаньте!

Вони підвелися не зводячи з мене погляду. Вони тремтіли і здригались. Мені нарешті вдалося переконати їх, що я нікому не розповім про те, що бачив.

А бачив я, зрозуміло, боконістський ритуал *боко-мару*, або злиття свідомостей.

Ми, боконісти, віримо, що неможливо торкатися п'ятами п'ят іншої людини, не люблячи її, причому слід забезпечити, щоб ноги обох осіб були чистими й гарно доглянутими.

Основи цієї церемонії з'єднання ніг у цьому каліпсо:

Ми торкаємось п'ят один одного, так,

Бо ми варті того, це любові є знак.

Один одного будемо так ніжно кохати,

Як нас любить Земля, наша лагідна мати.

Чорна смерть

Повернувшись до своєї кімнати, я знайшов там Філіпа Касла — майстра мозаїки, історика, укладача власного покажчика, писанта і власника готелю. Він вставляв на місце рулон туалетного паперу у вбиральні.

— Дякую, — сказав я.

— Нема за що.

— Яка гостинність! Де ще знайдеш власника готелю, котрий особисто піклується про добробут жильців?

— Де ще знайдеш готель з одним-єдиним гостем?

— Зовсім недавно ви мали трьох.

— Були колись добрі часи.

— Може, я лізу не в свою справу, але, чесно кажучи, мені важко зрозуміти, що цікавого може знайти особа з вашими інтересами й талантом у готельному бізнесі?

Він похнюпився.

— Здається, я повадився з гостями не так добре, як треба, еге ж?

— У мене є знайомі в Корнелльській готельній школі, так ось вони б, напевне, поводитись із подружжям Кросбі дещо інакше.

Касл сумно похитав головою.

— Так, так, розумію. — Він сплеснув руками. — Дідько його знає, для чого я побудував цей готель, мабуть, хотів чимось заповнити життя. Чимось займатись, не відчувати самотності. — Він струснув головою. — Мав такий вибір: стати відлюдником або відкрити готель — без проміжних варіантів.

— Я чув, ви зростали при лікарні вашого батька?

— Так. Ми з Моною обоє росли там.

— Чому ж ви не захотіли розпорядитись своїм життям так, як ваш батько?

Касл-молодший, ледь усміхнувшись, уникнув прямої відповіді.

— Батько — дивна людина. Думаю, він вам сподобається.

— Сподіваюсь, що так. На світі мало настільки безкорисливих людей, як він.

— Одного разу, — сказав Касл, — коли мені було десть років п'ятнадцять, на грецькому судні, що йшло з Гонконгу до Гавани з вантажем плетених меблів, збунтувалась команда. Це було неподалік від нас. Бунтівники захопили корабель, але не знали, як ним керувати, і налетіли на скелі поблизу резиденції «Папи» Монсано. Потонули всі, окрім щурів. Щури та плетені меблі дістались берега.

Він замовк, але я не був певний, що це кінець історії, і спитав:

— Що ж потім?

— Потім одні люди одержали безкоштовні меблі, а другі — бубонну чуму. У батьковій лікарні померло тисяча чотириста хворих за десять днів. Бачили ви коли-небудь, як помирають від бубонної чуми?

— Не мав такого нещастя.

— Лімфатичні вузли в паху та під пахвами розпухають до розміру грейпфрута.

— Розумію.

— Після смерті тіло чорніє. У випадку Сан-Лоренцо на чорній шкірі це не помітно. Коли епідемія була в розпалі, «Дім надії та милосердя в джунглях» виглядав немов Освенцім чи Бухенвальд. Гора тіл була такою великою, що в ній зав'яз бульдозер, який мав зіштовхнути їх у братську могилу. Батько багато днів працював без сну, працював і втрачав життя за життям.

Жахливу розповідь Касла перервав дзвінок телефону.

— Господи, — сказав Касл, — я навіть не знав, що телефон уже підключили.

Я взяв слухавку.

— Алло?

Мене потурбував генерал-майор Франклін Гоніккер. Він ледве дихав і здавався смертельно наляканим.

— Слухайте! Ви мусите приїхати до мене прямо зараз. Нам треба поговорити! Це буде дуже важливо для вас!

— Ви можете пояснити, що сталося?

— Не по телефону, не по телефону. Приїжджайте до мене. Прямо зараз! Прошу!

— Гаразд.

— Я не жартую. Це дуже важливо для вас. Найважливіша річ у вашому житті!

Він поклав слухавку.

— Що там таке? — спитав Касл.

— Не маю уявлення. Френк Гоніккер бажає бачити мене прямо зараз.

— Не поспішайте. Відпочиньте. Френк — ідіот.

— Він сказав, це дуже важливо.

— Звідки йому знати, що важливо, а що ні? Я міг би вирізати кращого чоловічка, ніж він, навіть із банана.

— Ну що ж, тоді закінчуйте оповідати вашу історію.

— На чому я зупинився?

— Бубонна чума. Бульдозер серед трупів.

— Ага... Отже, однієї безсонної ночі я допомагав батькові працювати. Ми могли лише ходити від ліжка до ліжка та шукати, чи є хтось живий. Але знаходили тільки мертвих.

— Батько раптом почав реготати, — вів далі Касл. — Не міг зупинитися. Ми вийшли на двір з ліхтариками. Він усе ще сміявся. Він водив променем ліхтарика по купах мертвих тіл, складених просто неба. Потім поклав руку мені на голову, і знаєте, що сказав цей дивовижний чоловік? — спитав Касл.

— Звідки ж мені знати?

— «Синку, — сказав мені батько, — одного дня все це стане твоїм».

Колиска для кішки

Я поїхав до Френка на єдиному в Сан-Лоренцо таксі. Ми поминули місця огидних злиднів. Ми піднялись по схилу гори Мак-Кейб. Повітря стало прохолоднішим. Здіймався туман.

Френк мешкав у колишньому домі Нестора Еймонса, батька Мони, архітектора «Дому надії та милосердя в джунглях».

Еймонс сам проектував свою оселю.

Дім стояв над водоспадом: тераса, повита туманом, ніби висіла над водою. Це була хитромудра споруда з дуже легких сталевих конструкцій. Отвори між опорами та балками були відкриті, де-не-де їх закривала кладка з місцевого каменю, скляні панелі або полотняні завіси.

Складалось враження, що архітектор не стільки хотів мати притулок, скільки показати, на які примхи він здатен.

Мене зустрів ввічливий слуга. Він сказав, що Френка ще нема. Френк міг з'явитись будь-якої миті. Френк велів влаштувати мене зручно та затишно, а також просити мене повечеряти та залишитись на ніч. Слуга, що назвався Стенлі, був першою огрядною людиною, яку я зустрів на Сан-Лоренцо.

Стенлі провів мене до кімнати. Ми вийшли з внутрішніх приміщень, спустились сходами з необробленого каменю між прямокутників сталевих конструкцій, відкритих або закритих поперемінно. Ліжко в моїй кімнаті складалось із товстого поролонового матраца та кам'яної підставки також із необробленого каменю. Стіни кімнати були полотняні. Стенлі показав мені, як я можу згортати чи розгортати їх на свій смак.

Я спитав Стенлі, чи є вдома хтось іще, і він повідав мені, що є тільки Ньют. Він сказав, що Ньют сидить на терасі й малює картину. А Анджела поїхала знайомитись із «Домом надії та милосердя в джунглях».

Я вийшов на запаморочливу терасу над водоспадом і знайшов малюка Ньюта — він спав у жовтому розкладному кріслі.

Картина, над якою Ньют працював, стояла на мольберті біля алюмінієвих перил. Туманний краєвид неба, моря та долини ніби обрамляв її.

Витвір Ньюта був маленького розміру, чорний і шорсткий. Чорну фарбу нанесено густими мазками й продряпано тонкими лініями. Ці лінії перехрещувались у візерунку, схожому на павутиння, і я подумав, чи це не липучі сіті людського марнославства, вивішені тут сушитись серед темної ночі.

Я не став будити ліліпута, який створив цю страшну річ. Закурив сигарету, прислухаючись до уявних голосів у шумі води.

Розбудив Ньюта постріл, що пролунав десь далеко вниз. Гуркіт прокотився долиною та піднісся до Бога. Френків мажордом пояснив мені, що то стріляла гармата на узбережжі Болівара. З неї стріляли щодня о п'ятій годині.

Малюк Ньют поворушився.

Ще в напівсні він потер обличчя долонями, чорними від фарби, забруднивши рот і підборіддя. Потім протер очі й також пофарбував їх у чорне.

— Привіт, — сказав він сонним голосом.

— Привіт, — сказав я. — Мені подобається ваша картина.

— Ви бачите, що це таке?

— Думаю, що кожний побачить у ній щось своє.

— Це колиска для кішки.

— Ага, — сказав я. — Дуже добре. Подряпини — це мотузка. Я вгадав?

— Це одна з найстаріших іграшок на світі — колиска для кішки. Цю гру знають навіть ескімоси.

— Та що ви!

— Сто тисяч років, а може, і більше дорослі крутять це переплетіння з мотузки на очах своїх дітей.

— І що з того?

Ньют усе ще лежав згорнувшись у кріслі. Він розставив пофарбовані руки так, ніби між ними була натягнута колиска для кішки.

- Не диво, що діти виростають схибленими. Бо колиска для кішки
- це тільки переплетення з перехрещених ниток між чиймись пальцями, такі собі ікси. А діти дивляться на ті ікси, дивляться...
- І?
- І не бачать, чорт забирай, ані клятої кішки, ані клятої колиски!

Передайте вітання Альберту Швейцеру

Тут з'явилась Анджела Гоніккер-Коннерс, довготелеса Ньютова сестра, а з нею Джуліан Касл, батько Філіпа, засновник «Дому надії та милосердя в джунглях». На Каслові був білий ляний костюм, що висів мішком, та вузька краватка. Він був лисий, але мав настовбурчені вуса. Він був дуже худий. Як на мене, він був святий.

Там же, на висячій терасі, його познайомили з Ньютом та мною. Тему про свою ймовірну святість він закрив із самого початку, удаючи з себе кінематографічного гангстера: цідив слова крізь зуби і кривив рот.

— Наскільки я розумію, ви послідовник Альберта Швейцера? — спитав я його.

— На відстані... — Він посміхнувся, наче злочинець перед вбивством. — Ми з цим джентльменом не знайомі.

— Він, напевне, чув про вашу роботу, як і ви знаєте про нього.

— Може, так, а може, й ні. Ви з ним зустрічались?

— Ні.

— Плануєте зустрітись?

— Може, колись це станеться.

— Добре, — сказав Джуліан Касл, — наразі, якщо ви у своїх мандрах потрапите до доктора Швейцера, можете сказати йому, що він не мій герой. — Джуліан запалив велику сигару. Коли сигара розгорілась, він наставив її жевріючим кінчиком у мій бік. — Можете сказати йому, що він не мій герой, але скажіть також, що завдяки йому Ісус Христос став моїм.

— Думаю, йому буде приємно це чути.

— Мені до біса все одно, чи буде приємно, чи ні. Це стосується мене та Ісуса.

Джуліан Касл згоден з Ньютом: ніщо на світі не має сенсу

Джуліан Касл та Андже́ла наблизились до картини Ньюта. Касл зігнув вказівний палець і через цей окуляр подивився на картину.

— Що ви про це думаєте? — спитав я його.

— Тут усе чорне. Що це, пекло?

— Це значить те, що значить, — сказав Ньют.

— Тоді точно пекло, — пробурчав Касл.

— Мені тільки що пояснили, що оце — колиска для кішки, — сказав я.

— Авторські коментарі завжди корисні, — зауважив Касл.

— На мій погляд, це негарно, — поскаржилась Андже́ла. — Навіть потворно. Утім, я нічого не тямлю в сучасному мистецтві. Іноді я жалкую, що Ньют не взяв хоч кілька уроків, тоді б він точно знав, правильно він робить щось чи ні.

— Ви, значить, самоук? — спитав Джуліан Касл у Ньюта.

— А чи ми не всі є самоуками? — відповів Ньют.

— Доречно сказано, — сказав Касл з повагою.

Я взявся розтлумачити глибинний сенс «колиски для кішки», бо Ньют, вочевидь, не був налаштований знов заводити ту ж платівку.

Касл шанобливо схилив голову.

— Отже, це зображення безглуздості всесвіту! Цілком згоден.

— Ви дійсно з цим згодні? — спитав я. — Адже за хвилину до того ви згадували про Ісуса.

— Про кого? — спитав Касл.

— Про Ісуса Христа.

— Ага, про цього, — сказав Касл і знизав плечима. — Адже треба про щось розмовляти час від часу, аби тренувати голосові зв'язки на

той випадок, якщо знадобиться сказати щось дійсно змістовне.

— Зрозуміло.

Так, я вже зрозумів, що написати популярну статтю про цю людину буде нелегкою справою. Треба зосередитись на його святій діяльності та не зважати на всі ці сатанинські витівки й вислови.

— Можете процитувати мене, — сказав Джуліан. — Людина — мерзенна тварина, людина не може створити чогось вартого створення, людина не знає нічого, що варто знати.

Він схилився і потис пофарбовану руку Ньюта.

— Ви згодні?

Ньют кивнув, хоча мені здалось, що він вважає цю формулу перебільшенням.

— Згоден.

Тоді святий підійшов до Ньютової картини, зняв її з мольберта й осяяв нас світлою усмішкою.

— Сміття! Як і все інше на світі.

З цими словами він жбурнув картину з тераси. Повітряний потік підхопив її, поніс угору, потім вона зупинилась на мить — і зісковзнула до водоспаду.

Малюк Ньют не знайшов, що сказати. Першою заговорила Анджела.

— У тебе все обличчя у фарбі, братику. Піди вмийся!

Аспірин та боко-мару

— Скажіть, докторе, — спитав я Джуліана Касла, — як почувається «Папа» Монсано?

— Звідки мені знати?

— Я вважав, що ви його лікуєте.

— Ми не розмовляємо... — посміхнувся Касл. — Точніше, це він зі мною не розмовляє. Коли ми востаннє спілкувалися, десь за три роки, він сказав, що лише американське громадянство рятує мене від гака.

— Що ж такого ви зробили, що він обурився? Приїхали сюди, побудували на власні кошти безплатну лікарню для його народу...

— «Папа» не схвалює того, як ми поводимося з пацієнтами, — сказав Касл, — передусім з умираючими пацієнтами. У «Домі надії та милосердя в джунглях» ми проводжаємо їх в останню путь згідно з боконістськими ритуалами, якщо вони того бажають.

— У чому полягають ці ритуали?

— Вони дуже нескладні. Починаємо з того, що пацієнт повторює слова, які йому кажуть. Хочете спробувати?

— Ні, дякую, я ще не настільки близький до смерті.

Касл зловісно підморгнув мені.

— Ви обережні, це добре. Бо трапляється, що люди від повторення скоріше вмирають. Утім, доки ми не стикнулись п'ятами, думаю, з вами нічого поганого не сталося б.

— До чого тут п'яти?

Джуліан розповів мені про ту роль, яку відіграють ноги в боконістів.

— Тепер я краще розумію те, що бачив сьогодні в готелі! — у свою чергу, я розповів йому про двох малярів на підвіконні.

— Майте на увазі, це працює, — сказав він. — Люди насправді почуються краще після цього, лагідніше ставляться один до одного та до світу.

— Гмм....

— *Боко-мару*.

— Що?

— Так зветься гра ногами, — сказав Касл. — Вона дієва. Я щасливий, коли знаходжу щось дієве. Таких речей, що дійсно працюють, не так уже й багато.

— Мабуть, це так.

— Мій шпиталь не міг би працювати, якби не аспірин та *боко-мару*.

— Мені здається, — сказав я, — що на острові, незважаючи на закони, незважаючи на гу-у-о-у-кх, іще існують боконісти...

Він розсміявся.

— То ви досі не второпали?

— Чого?

— Усі громадяни Сан-Лоренцо — віддані боконісти, незважаючи на гу-у-о-у-кх.

Сталеве кільце

— Коли Боконон з Мак-Кейбом установили свою владу над цією жалюгідною країною багато років тому, — сказав Джуліан Касл, — вони вигнали звідси всіх священиків. А потім Боконон винайшов нову релігію — цинічно, жартома.

— Це мені відомо, — сказав я.

— Отже, коли стало ясно, що жодна урядова або економічна реформа не позбавить народ злиднів, ця релігія стала єдиним реальним засобом збереження надії на краще майбутнє. Істина була ворогом народу, бо істина була жахливою, тому Боконон вирішив забезпечити народ найкращими неправдами.

— Як він дійшов до стану вигнанця?

— З власної ініціативи. Боконон попросив Мак-Кейба заборонити його вчення та вигнати його самого, щоб додати релігійному життю громадян більше жвавості, більше гостроти. Він якось написав про це віршик.

Касл процитував ці рядки, які не увійшли до «Книг Боконона»:

Я сказав «прощавай» державі,

Але як я даю собі раду:

Адже краща з усіх релігій —

То є форма державної зради.

— Боконон також запропонував гак як пристойне покарання для боконістів, — сказав Касл. — Він бачив такий гак у камері жахів у музеї мадам Тюссо, — доктор скорчив диявольську гримасу й підморгнув. — Це також додавало гостроти.

— Чи багато народу померло на гаку?

— Спочатку — ніхто. Спочатку це був тільки фарс. Чутки про страти вправно розходились повсюди, але ніхто не знав напевне жодного померлого в такий спосіб. Мак-Кейб добряче розважився,

вигадуючи кровожерливі погрози на адресу боконістів, тобто всього народу.

— А Боконон відправився до затишного сховища в джунглях, — вів далі Касл, — де він з ранку до вечора писав, виголошував проповіді та куштував усілякі смачні штуки, які йому приносили послідовники.

Мак-Кейб час від часу збирав безробітних, а тут майже всі безробітні, та влаштовував великі облави на Боконона. Щопівроку Мак-Кейб урочисто заявляв, що Боконон оточений сталевим кільцем, що невпинно звужується. Після чого керівники того сталевого кільця в повному розпачі, доведені до серцевих нападів, мусили доповідати Мак-Кейбу, що Боконону вдалося зробити неможливе.

Він утік, він випарувався, він залишився живим і продовжить свої проповіді. Диво дивне!

Чому Мак-Кейб став грубим і жорстоким

— Мак-Кейбу з Бокононом не вдалось підняти те, що зазвичай називають «рівнем життя», — сказав Касл. — Насправді життя залишалось таким же коротким, жорстоким, жалюгідним, як завжди.

Однак людям уже не треба було приділяти багато уваги цій жахливій істині. У міру того як жива легенда про суворого тирана в місті та доброго святого в джунглях укорінювалась, рівень щастя в суспільстві зростав. Усі вони були ангажовані, як актори, до спектаклю, суть якого добре розуміли, — будь-хто з будь-якого куточка світу зрозумів би все й аплодував.

— Життя перетворилось на витвір мистецтва! — здивувався я.

— Так. Тільки з'явилась нова проблема.

— Яка?

— Драма, яку розігрували двоє головних акторів, Мак-Кейб та Боколон, стала для них важким випробуванням. У молоді роки вони були дуже схожі між собою, напівангели, напівпірати. Але задля правдоподібності драми треба було, щоб піратська половинка Боколона та ангельська половинка Мак-Кейба відпали. Мак-Кейб та Боколон заплатили жахливу ціну за щастя народу — Мак-Кейб пізнав муки тирана, а Боколон — муки святого. Фактично обидва вони з'їхали з глузду й утратили відчуття реальності, — Касл зігнув указівний палець на лівій руці. — І тоді люди насправді стали вмирати на гу-у-о-у-кх.

— Але Боколона так і не спіймали? — спитав я.

— На це Мак-Кейбу все ж таки стало розуму. Він ніколи не брався всерйоз ловити Боколона. Хоча зробити це було б неважко.

— Чому ж не зробили?

— Мак-Кейб зберіг досить кмітливості, щоб зрозуміти: не маючи святого, з котрим він веде війну, він сам стане пустушкою. «Папа» Монсано це теж розуміє.

— А люди все ще вмирають на гаку?

— Це неминучий кінець.

— Я хотів сказати, чи «Папа» справді страчує людей у такий спосіб?

— Він влаштовує по одній страті що два роки, так би мовити, щоб вода в казанку кипіла й надалі. — Він зітхнув, поглянувши на вечірнє небо. — Діла, діла, діла...

— Як це?..

— Так кажемо ми, боконісти, — сказав Джуліан, — коли відчуваємо, що багато таємних подій відбувається навколо нас.

— Ви? — я був глибоко вражений. — Ви теж боконіст?

Він спокійно подивився на мене.

— Ви теж. У свій час ви це зрозумієте.

Водоспад із фільтром

Анджела, Ньют і ми з Джуліаном Каслом сиділи на терасі, пили коктейлі. Від Френка досі не було звісток.

Виявилось, що й Анджела, і Ньют полюбують міцні напої. Касл розповів мені, що гульба молодих літ коштувала йому однієї нирки, тому він примушений, на жаль, обмежуватися лише імбирним пивом.

Проковтнувши кілька келихів, Анджела почала скаржитись, як людство заборгувало її батькові.

— Він дав їм стільки всього, а вони йому майже нічого!

Я почав вимагати конкретних прикладів жадібності людства й одержав кілька точних відповідей.

— Загальна сталеплавильна компанія платила батькові сорок п'ять доларів за кожний патент, одержаний на його винаходи, — сказала Анджела. — Таку ж саму суму платили будь-якому співробітникові компанії! — вона трагічно потрясла головою. — Сорок п'ять доларів — та ви тільки подумайте, що то були за винаходи!

— Гмм... — сказав я. — Наскільки я розумію, він також платню одержував.

— Більше ніж двадцять вісім тисяч доларів на рік він не одержував ніколи.

— Мені здається, що це досить непогана сума.

Анджела вкрай обурилась.

— А ви знаєте, скільки заробляють кінозірки?

— Буває, що багато.

— Ви знаєте, що доктор Брид заробляв щороку на десять тисяч більше, ніж мій батько?

— Безперечно, це було несправедливо.

— Я ненавиджу несправедливість!

Вона вже дозріла до справжньої істерики, і я поспішив змінити тему. Я спитав Джуліана Касла, що, на його думку, станеться з картиною, яку він викинув у водоспад.

— Там унизу є маленьке селище, п'ять чи шість хатиночок. До річі, там народився «Папа» Монсано. Вода спадає до великого природного басейну, а далі через вузьке гирло витікає до річки. Селюки перегородили це гирло металевою сіткою.

— Отже, Ньютова картина зараз потрапила на ту сітку? — спитав я.

— Це бідна країна, якщо ви досі не помітили, — сказав Касл. — Жодна річ не лежить довго на сітці. Ньютову картину, а також недопалок моєї сигари, напевне, уже сушать на сонці. Чотири квадратних фути проклеєного полотна, чотири обстругані гладенькі рейки від підрамника, кілька кнопок та сигара. Усе разом — дуже непогана здобич для когось дуже-дуже бідного.

— Мені часом волати хочеться, — сказала Анджела, — коли я думаю, скільки платять різним людям і як мало платили батькові, а скільки всього він дав людству!

Вона ледь не плакала.

— Не плач, — ласкаво попросив її Ньют.

— Інколи я не можу втриматись, — сказала сестра.

— То піди візьми свій кларнет, — порадив Ньют. — Це тобі завжди допомагало.

Я спершу подумав, що ця порада дуже смішна. Але з Анджелиної реакції я зрозумів, що для неї це має серйозне значення.

— Коли я в такому стані, — сказала вона Каслу й мені, — буває, що, крім цього, ніщо не допомагає.

Але місіс Коннерс була занадто боязкою, щоб відразу взятися за кларнет. Ми мали довго просити її, а вона мала випити ще два келихи.

— Вона справді чарівно грає, — пообіцяв малюк Ньют.

— Я хотів би вас послухати, — сказав Касл.

— Гаразд, — нарешті сказала Анджела й похитуючись підвелася. — Добре. Зіграю.

Коли вона вийшла, Ньют перепросив за сестру.

— У неї були неприємності. Вона потребує відпочинку.

— Вона хворіла? — спитав я.

— Вона має чоловіка-паскуду, — сказав Ньют. Він не приховував від нас, що ненавидить молодого, красивого чоловіка Анджели, надзвичайно успішного Гаррісона Ч. Коннерса, президента компанії «Фабрі-Тек». — Він майже не буває вдома, а коли з'являється, то п'яний в дим і весь у губній помаді.

— Але вона так розповідала, — сказав я, — що здалося, ніби її шлюб щасливий.

Малюк Ньют розставив долоні на шість дюймів та розчепірів пальці.

— Бачите кішку? А колиску для кішки бачите?

Біла наречена для сина провідника

Я не знав, що Анджела зробить з кларнетом. Ніхто не міг очікувати того, що вона зробила.

Можна було очікувати чогось патологічного, але я не передбачив глибини, напруги та майже нестерпної краси тієї патології.

Анджела зволожила мундштук інструмента, зіграла його своїм диханням, але не зіграла жодної ноти. Її очі потьмяніли, довгі кістляві пальці злегка торкалися німих клавішів.

Мене охопила тривога, я згадав, що розповів мені Марвін Бريد: Анджела не мала жодного порятунку від нудьги свого життя в ролі батькової няньки, крім вечірніх годин, коли вона замикалась у своїй кімнаті та грала в унісон з грамофонними платівками.

Ньют уже поставив довгограючу платівку на великий грамофон у сусідній кімнаті. Конверт від платівки він приніс на терасу і віддав мені.

Це було соло на роялі під назвою «Рояль у Нічних кицінь». Грав Мід Люкс Льюїс.

Поки Анджела, не приєднуючись до Льюїса, слухала перший запис та входила в транс, я встиг прочитати відомості про Льюїса, надруковані на конверті.

«Льюїс народився в Луїсвілі, штат Кентуккі, у 1905 році, — читав я, — і не займався музикою до свого шістнадцятого дня народження, коли батько подарував йому скрипку. Через рік юний Льюїс мав нагоду почути, як Джиммі Янсі грає на роялі. “Це було, — пригадує Льюїс, — щось справжнє”. Невдовзі після цього, — читав я, — Льюїс почав учитися гри на роялі, віддаючи перевагу стилю бугі-вугі, переймаючи все, що міг, з досвіду Янсі, котрий залишався до самої смерті старшим другом та кумиром для Льюїса. Оскільки батько музиканта працював провідником спальних вагонів, родина Льюїсів мешкала поблизу залізниці. Ритм залізничного руху став органічним для молодого

Льюїса, і це відбилось у його сольному номері в стилі бугі-вугі, який уже можна вважати класичним у своєму роді, відомому під назвою “Блюз перестуку вагонів”».

Номер скінчився, і я перервав читання. Голка грамофона тепер з тихим шипінням наближалась до початку наступного номера. Другий номер, як повідомляв конверт, мав назву «Блюз Дракона».

Мід Люкс Льюїс зіграв перші чотири такти — і тоді Анджела Гоніккер приєдналась до нього.

Вона заплющила очі. Я був вражений до глибини душі. Вона грала чудово.

Музика сина провідника служила їй основою для імпровізацій: вона переходила від ніжної лірики до хрипких зойків пристрасті, від пронизливих криків наляканої дитини до героїнового кошмару наркомана.

Її глісандо розповідали про рай, про пекло і про все, що лежить між ними.

Така жінка могла породити таку музику лише під впливом шизофренії або якогось демона.

Волосся моє стало сторч, хоч Анджела не качалась по підлозі, пускаючи піну з рота, і не торохтіла вавилонською мовою.

Коли музика скінчилась, я вигукнув до Джуліана Касла, теж приголомшеного:

— Боже мій! Життя! Хто здатен зрозуміти хоча б його єдину мить?

— І не намагайтеся, — сказав він. — Можете прикидатись, що розумієте.

Так от, це дуже корисна порада, я почувався п'яним занудою. Касл пригадав іще один вірш:

Тигр, як завше, полює,

А пташина літає.

А людина

«Чому?» та «Чому?» все питає,

Пташка втомлена сяде,

Тигр засне неодмінно,

А людина промовить, що все зрозуміла.

— Що це і звідки? — спитав я.

— Звідки ж це може бути, як не з «Книг Боконона»?

— Я б хотів почитати ці книги.

— Це нелегка справа, — сказав Касл. — Книги не надруковані. Вони рукописні. До того ж канонічного тексту не існує, бо Боконон щодня додає щось до нього.

— Релігія! — хмикнув малий Ньют.

— Перепрошую? — сказав Касл.

— Бачите кішку? — спитав Ньют. — А колиску для кішки?

За-ма-кі-бо

Генерал-майор Франклін Гоніккер не приїхав і на вечерю.

Він подзвонив, наполягаючи на тому, щоб говорити зі мною і більше ні з ким. Мені він сказав, що сидить біля ліжка «Папи», що «Папа» вмирає в нестерпних муках. Було чутно, що Френк наляканий і відчувається самотнім.

— Слухайте, — сказав я, — чому б мені не повернутись до готелю, а потім, коли криза мине, ми могли б зустрітись?..

— Ні, ні, ні! Залишайтесь там! Я хочу, щоб ви були там, де я зможу вас знайти будь-коли!

Генерал-майор так панічно боявся, щоб я не вислизнув з його рук, що я також почав чогось боятись, хоча не міг здогадатися, нащо я потрібен Френку.

— Може, ви поясните, чому вам треба зустрітись зі мною? — спитав я.

— Не по телефону!

— Щось пов'язане з вашим батьком?

— Щось пов'язане з вами.

— Що ж я зробив?

— Ви маєте щось зробити невдовзі.

Поза голосом Френка на тому кінці лінії заговтала курка. Потім я почув, як відчиняються двері, звідкись лунала мелодія ксилофона. Та сама мелодія — «Коли настане вечір». Потім двері зачинились, і я більше нічого не почув.

— Я був би вам дуже вдячний, якщо б ви хоч трохи натякнули мені, чого від мене хочете, я ж маю подумати і вирішити, — сказав я.

— *За-ма-кі-бо.*

— Що?

— Це такий боконістський вислів.

— Я не знаю жодних боконістських слів!

— Джуліан Касл там є?

— Так.

— Спитайте в нього, — сказав Френк. — Мені треба йти.

Він поклав слухавку. Тоді я спитав Джуліана Касла, що значить «за-ма-кі-бо».

— Бажаєте повну відповідь чи скорочену?

— Почнемо зі скороченої.

— Доля. Неминучість долі.

Доктор Шліхтер Фон КеніґСвальд наближається до точки рівноваги

— Рак, — сказав Джуліан Касл за обідом, коли я повідав йому, що «Папа» вмирає в муках.

— Рак чого?

— Майже всього. Ви казали, він знепритомнів сьогодні на трибуні?

— Саме так, — сказала Анджела.

— Це наркотики подіяли, — зауважив Касл. — Він дійшов такого стану, коли дія ліків і біль урівноважились. Збільшити дозу наркотиків — значить убити його.

— А я б краще вбив себе, — пробурмотів Ньют. Він сидів на високому складному стільці, який завжди возив із собою, їдучи гостювати. Стілець був зроблений з алюмінієвих трубок та полотна. — Це краще, ніж підкладати словник, атлас і телефонну книгу, — сказав він, розкладаючи стілець.

— Капрал Мак-Кейб так і вчинив, — сказав Касл. — Призначив свого мажордома спадкоємцем, а потім застрелився.

— Теж від раку? — спитав я.

— Чесно кажучи, не знаю. Не думаю, що так. Скоріше, він не витримав тягаря своєї ролі, жорстокість виїла його душу. Але це тільки мої припущення, бо все відбувалось іще до мене.

— До чого ж у нас веселі розмови, — сказала Анджела.

— Думаю, усі присутні згодяться з тим, що ми живемо в дуже веселий період, — сказав Касл.

— Але ж, — сказав я йому, — ви маєте чимало причин бути життєрадісним, зважаючи на те, яким добрим справам ви присвятили себе.

— Колись у мене була яхта, знаєте.

— Я не бачу, який зв'язок...

— Володіти яхтою — це теж чимала причина, щоб радіти більше, ніж решта людей.

— Якщо ви не лікуєте «Папу», тоді хто? — спитав я.

— Один із моїх співробітників, такий собі доктор Шліхтер фон Кенігсвальд.

— Німець?

— Мабуть, так. Він чотирнадцять років служив у військах СС. Шість із цих років був лікарем у концтаборі Освенцім.

— Тепер спокутує гріхи в «Домі надії та милосердя в джунглях», чи не так?

— Так, — сказав Касл, — і робить великі успіхи, рятує людей наліво і направо.

— Це йому зарахується.

— Так. Якщо він і надалі буде просуватись уперед у такому темпі, працюючи вдень і вночі, кількість людей, яких він рятував, зрівняється з кількістю тих, кого він убив, десь так у році 3010-му.

Так з'явився на сцені ще один член мого *карасу* — доктор Шліхтер фон Кенігсвальд.

Без світла

Через три години після вечері Френк усе ще не прибув додому. Джуліан Касл попрощався й пішов до себе, до «Дому надії та милосердя в джунглях».

Анджела, Ньют і я сиділи на терасі. Вогні Болівара гарно світилися внизу під нами. Над дахом адміністративної будівлі аеропорту Монсано здіймався великий сяючий хрест. Його повільно обертав механізм, і він поширював електрифіковану благодать на всі сторони світу.

На острові виднілись ще інші джерела освітлення, на північ від нас. Гори заважали нам прямо дивитися на них, але ми могли бачити відсвіти на небі. Я попрохав Стенлі, мажордома Френка Гоніккера, назвати мені ці джерела. Він називав їх, ведучи пальцем проти годинникової стрілки:

— «Дім надії та милосердя в джунглях», палац «Папи» та форт Ісус.

— Форт Ісус?

— Це тренувальний табір для наших солдатів.

— І він носить ім'я Ісуса Христа?

— Саме так. А чому б ні?

На півночі з'явився новий конус світла, він швидко наближався. Перш ніж я збагнув, що б це могло бути, світло досягло гребеня гори, і стало ясно, що це автомобільні фари. Автомобілі прямували до нас. Це була колона військових машин.

Колона складалась із п'яти армійських вантажівок американського виробництва з кулеметними гніздами на даху кабін. Кулемети були в наявності, кулеметники також.

Колона зупинилась на в'їзді до Френкового двору. З машин повискакували солдати. Не гаючи часу, вони стали до роботи: почали

копати на газоні траншеї й окопи для кулеметів. Ми зі Стенлі вийшли розпитати офіцера, що вони роблять.

— Маємо наказ захистити нового президента Сан-Лоренцо, — сказав офіцер на острівному діалекті.

— Але його тут немає, — повідомив я йому.

— Про це я нічого не знаю, — сказав він. — Мені наказано приїхати сюди й копати. Це все.

Я сповістив Анджелу та Ньюта про те, що діється.

— Ви вважаєте, загроза справді є? — спитала Анджела.

— Я лише сторонній спостерігач, — сказав я.

У ту ж мить щось сталося з електрикою. Світло на всьому Сан-Лоренцо погасло.

Повний набір фоми

Слуги Френка принесли гасові лампи, запевнивши нас, що проблеми з електрикою на Сан-Лоренцо — звичайна річ, хвилюватись нема чого. Але мені важко було не хвилюватися: слова Френка про мою *за-ма-кі-бо* дуже мене розтривожили. Він дав мені відчути, що моя власна воля значить не більше, ніж воля поросяти, якого привезли до чиказьких боєнь.

Я знову згадав про кам'яного ангела в Іліумі. І сидів, прислухаючись до звуків солдатської праці: брязкіт, шурхіт, бурмотіння.

Я не міг зосередитись на розмові з Анджелою та Ньютом, хоча вони казали дуже цікаві речі. Вони розповіли мені, що їхній батько мав брата-близнюка, якого вони ніколи не бачили. Його звали Рудольф. Коли вони востаннє чули про дядька, він був майстром музичних шкатулок у Цюриху, у Швейцарії.

— Батько ніколи про нього не згадував, — сказала Анджела.

— Батько майже ніколи не згадував про будь-кого, — зауважив Ньют.

У старого була також сестра, розповіли вони, Селія. Вона мала розплідник ризеншнауцерів на острові Шелтер, штат Нью-Йорк.

— Вона завжди надсилає нам листівку на Різдво, — сказала Анджела.

— Із зображенням ризеншнауцерів, — додав малюк Ньют.

— Я часом дивуюсь, як по-різному складається життя людей з однієї родини, — зауважила Анджела.

— Дуже точно, дуже доречно сказано, — погодився я. Потім перепросив, що покину таке блискуче товариство, і спитав у Стенлі, чи не знайдуться в цьому домі «Книги Боконона».

Спочатку Стенлі прикинувся, ніби не розуміє, що я маю на увазі. Потім пробурчав, що «Книги Боконона» погані, потім заявив, що тих,

хто їх читає, треба відправити на гак. Аж нарешті він приніс мені книгу зі спальні Френка, вона там лежала на тумбочці біля ліжка.

Це був важкенький рукописний том розміром з академічний словник. Я дотяг його до моєї кімнати, до кам'яного ліжка з поролоновим матрацом.

Покажчика в книзі не було, тому знайти тієї ночі пояснення про *за-ма-кі-бо* мені не вдалося.

Те, що я знайшов, було цікавим, хоча мені не допомогло. Наприклад, я ознайомився з боконістською космогонією: Сонце (*Борасізі*) тримало у своїх обіймах Місячну діву (*Пабу*), сподіваючись, що Пабу народить йому вогняну дитину.

Але бідна Пабу народжувала лише таких дітей, які були холодними, не горіли. Борасізі з відразою викидав їх геть. Так виникли планети, що кружляють довкола свого жорстокого батька на безпечній відстані.

Потім бідолашну Пабу теж було вигнано, і вона оселилась біля своєї найулюбленішої доньки, тобто Землі. Пабу любила Землю більше за інших, бо на Землі жили люди — ці люди дивились на неї, закохувалися в неї та співчували їй.

Як же сам Боконон оцінював свою космогонію?

«*Фома! Неправда! — писав він. — Повний набір фом!*»

Два маленьких термоси

Важко повірити, що я зміг заснути, але так було, бо інакше, як я міг прокинутись від гуркоту та сліпучого світла?

Я скотився з ліжка після першого грому й помчав до середини дому з безглуздим завзяттям пожежника-добровольця.

Я ледь не збив з ніг Ньюта з Анджелою, які посхоплювалися зі своїх ліжок у такому ж стані. Ми всі застигли на місці, мов налякані вівці, намагаючись щось розібрати в тому кошмарному гуркоті, аж поки не стало ясно, що ми чуємо звуки радіо, посудомийної машини, насоса — усі ці прилади знову почали працювати, бо з'явився електричний струм.

Ми троє нарешті прокинулись по-справжньому та зрозуміли, що попали в комічну ситуацію: ми зреагували, як зазвичай реагують люди на смертельну небезпеку, але небезпеки не було! Отже, щоб довести свою владу над ілюзорною долею, я вимкнув радіо.

Ми всі засміялись.

А потім, намагаючись врятувати свою гідність, ми поспішили продемонструвати одне одному глибоке розуміння людської натури та почуття гумору.

Першим це встиг зробити Ньют: він помітив, що я тримаю в руках паспорт, гаманець та наручний годинник. Я сам не помітив, які речі вхопив під загрозою смерті, навіть не відчув, що тримаю їх.

Я відбив цей напад, весело запитавши в Анджели та Ньюта, чому вони обоє приховали маленькі термоси, однакові червоно-сірі термоси, що можуть умістити не більше трьох чашок кави.

Тільки тоді вони усвідомили, що тримають термоси в руках. Їх цей факт дуже вразив.

Нова порція гуркоту позбавила їх потреби вигадувати якесь пояснення. Я мусив вийти й вияснити, що це за явище. Відчуваючи прилив сміливості, такий же нерозумний, як попередній напад паніки,

я вийшов надвір, де побачив Френка Гоніккера, який порався біля генератора, змонтованого на вантажівці.

Цей генератор і був новим джерелом струму. Двигун, який приводив його в дію, пускав іскри та димів. Френк намагався налагодити двигун.

Поряд з ним стояла божественна Мона. Вона спостерігала за роботою Френка, як завжди, дуже серйозно.

— Ага, це ви! — вигукнув він, побачивши мене. — Маю для вас новину!

Він пішов у дім, ми — за ним.

Анджела та Ньют усе ще знаходились у вітальні, але вони якось встигли позбавитись своїх незвичайних термосів, кудись їх заховати.

У тих термосах, безперечно, зберігалася спадщина Фелікса Гоніккера, часточки *вампітера* мого карасу, — уламки льоду-дев'ять.

Френк звернувся до мене:

— Ви вже зовсім прокинулись?

— Ніби й не лягав спати.

— Сподіваюсь, що ви справді здатні ясно мислити, бо я маю прямо зараз поговорити з вами.

— Починайте!

— Давайте відійдемо, — Френк попросив Мону почувати себе як удома. — Ми вас покличемо, коли буде треба.

Я поглянув на Мону, розтанув і подумав, що ніхто на світі не був мені так потрібен, як вона.

Свій хлопець

Франклін Гоніккер, вузьколиций підліток, гугнявив, мов губна гармошка, його інтонаціям бракувало переконливості. Коли я служив в армії, про людей, що так розмовляли, там казали: «У нього кишки паперові». Генерал Гоніккер належав саме до цього типу. Бідолашний Френк майже не мав досвіду спілкування, бо в дитинстві, удаючи з себе секретного агента Ікс-9, уникав будь-яких контактів.

Зараз, намагаючись бути сердечним і переконливим, він казав зайві речі, раз у раз повторюючи заяложені кліше на зразок «ви людина нашого кола!» чи «хочу говорити з вами відверто, як чоловік з чоловіком!»

А ще він привів мене до свого «лігва», як він висловився, щоб ми могли... «назвати лопату лопатою», і «хай листя падає як хоче».

Отже, ми спустилися сходами, прорізнаними в скелі, до природної печери, що знаходилась нижче водоспаду, позаду від нього. Там стояли два креслярські столи, три голих скандинавських крісла з безбарвною оббивкою та шафа, забита книгами з архітектури німецькою, французькою, фінською, італійською й англійською мовами.

Усе це освітлювали електричні лампи, але світло пульсувало в нерівному ритмі роботи генератора.

А найбільше в цій печері мене вразив розпис стін, розпис, виконаний з дитячою сміливістю, рудою, бурою глиною та деревним вугіллям, кольорами доісторичного митця. Мені не треба було питати Френка, чи давно зроблено цей печерний розпис. Я сам зміг його датувати за тематикою: на стінах не було зображень мамонтів, шаблезубих тигрів або вульгарних печерних ведмедів.

Стіни були вкриті незліченною кількістю портретів Мони Еймонс Монсано в дитячому віці.

— Тут... так це тут працював батько Мони? — спитав я.

— Авжеж. Це він той самий фін, що спроектував «Дім надії та милосердя в джунглях».

— Я знаю.

— Але ми зараз не про це маємо поговорити.

— Це якось пов'язано з вашим батьком?

— Це пов'язано з вами, — Френк поклав руку мені на плече та зазирнув у вічі. Він сподівався створити дружню атмосферу, але добився зворотного ефекту: голова Френка здавалась мені чудернацькою маленькою совою, що сидить на високій білій жердині, засліплена світлом.

— Може, вам варто нарешті пояснити, у чому справа?

— Немає жодного сенсу ходити колами, — сказав він. — Повірте, я вмію оцінювати характери людей, і ви свій хлопець!

— Дякую.

— Думаю, що ми з вами легко порозуміємось.

— Жодних сумнівів щодо цього.

— Між нами існує взаємний інтерес, він забезпечить міцне зчеплення.

Він зчепив пальці обох рук, демонструючи принцип зчеплення. Одна рука, вочевидь, представляла його, а друга — мене. Я зітхнув з полегшенням, коли він зняв руку з мого плеча.

— Ми потрібні один одному, — він погойдав зчепленими долонями, щоб показати, як працюють шестерні передачі.

Я зробив доброзичливе обличчя, але промовчав.

— Ви розумієте, до чого я веду? — спитав Френк нарешті.

— Ми з вами маємо щось зробити разом?

— Саме так! — Френк поплескав долонями. — Ви маєте досвід життя в суспільстві, звикли з'являтися на публіці, а я технік, я працюю за сценою, моє діло — наглядати за механізмами.

— Звідки вам знати, що я за один? Ми ж тільки-но зустрілись!

— Я бачу, як ви одягнені, як розмовляєте. — Він знову поклав руку мені на плече. — Ви ж свій хлопець!

— Ви це вже казали.

Френк відчайдушно очікував, щоб я сам додумався, на що він натякає, та прийшов би від цього в захват, але я все ще не збагнув, про що йдеться.

— Чи правильно я розумію, що ви... ви пропонуєте мені якусь посаду на Сан-Лоренцо?

Він зрадів і заплескав у долоні.

— Саме так! Ви не проти одержувати сто тисяч доларів на рік?

— Боже милостивий! — вигукнув я. — А що я мушу робити за ці гроші?

— Майже нічого. Але ви будете щовечора пити із золотих келихів, їсти на золотих тарілках і одержите цілий палац у своє розпорядження.

— Та що ж це за робота?

— Президент Республіки Сан-Лоренцо.

Чому Френк не міг стати президентом

— Мені? Стати президентом? — зойкнув я.

— А кому ж іще?

— Дурниці!

— Не кажіть, не поміркувавши, — Френк дивився на мене з тривогою.

— Ні!

— Ви ще не поміркували як слід.

— Досить, щоб відмовитись. Це маячня!

Френк знову зчепив пальці.

— Ми будемо працювати разом. Удвох. Я буду вас постійно підтримувати.

— Дуже добре. Отже, якщо мене шльопнуть на передньому плані, то й вас зачепить чи ні?

— Шльопнуть?

— Підстрелять! Уб'ють!

Френк був спантеличений:

— Задля чого комусь убивати вас?

— Щоб стати президентом.

Френк похитав головою.

— На Сан-Лоренцо ніхто не бажає бути президентом, — запевнив він мене. — Їхня релігія проти цього.

— Проти вашої релігії також? Я вважав, що наступним президентом маєте стати ви.

— Я... — почав казати він, але затнувся. Виглядав він тепер зовсім нещасним.

— Ви — що? — спитав я.

Френк поглянув на водяну завісу, що прикривала печеру ззовні.

— Зрілість, наскільки я розумію, — сказав він невпевнено, — це усвідомлення своєї обмеженості.

Він наблизився до боконовівського визначення зрілості. Боконов учить нас, що «зрілість — це гірке розчарування, від якого немає порятунку, якщо тільки не вважати сміх панацеєю».

— Я знаю свої недоліки, — вів далі Френк. — Ті ж самі, що були в батька.

— Та невже?

— У мене багато задумів, дуже гарних, і в батька їх було багато, — повідав Френк мені, а може, водоспаду. — Але він не вмів спілкуватися з людьми, і я не вмію.

Дупель

— Отже, ви приймете цю посаду? — схвильовано спитав Френк.
— Ні.

— А може, ви знаєте когось, хто захотів би?

Френк являв собою класичний приклад того, що Боконон назвав *дупель*. *Дупель*, у розумінні боконістів, — це доля багатьох тисяч людей, коли вона залежить від *туппи*. А *туппа* — це дитя, що блукає в тумані.

Я розсміявся.

— Вам смішно?

— Не зважайте на мене, будь ласка. Це в мене така дурна звичка.

— Смістесь із мене?

Я похитав головою.

— Ні.

— Слово честі?

— Слово честі.

— З мене завжди всі сміялись.

— Скоріше, це вам здавалося.

— Мене обзивали різними словами. Цього не вигадасш.

— Люди часто бувають злими ненавмисно, — зауважив я. Але за це я словом честі не поручився б.

— А знаєте, як мене обзивали?

— Ні.

— Гукали: «Егей, Іксе-9, куди прямуєш?»

— Ну, це не так уже й образливо.

— Так мене називали, — Френк спохмурнів від важких спогадів. — Секретний агент Ікс-9.

Я не сказав йому, що вже чув це прізвисько.

— «Куди прямуєш, Іксе-9?» — повторив Френк. Я міг уявити собі тих задирак, і як розпорядилась ними Доля, до яких тепленьких та

смертельно нудних місць прикувала їх: Загальна сталеплавильна компанія, «Іліумелектросвітло», телефонна станція... А секретний агент Ікс-9 у чині генерал-майора стояв переді мною та без жартів умовляв мене стати королем... у печері, яку прикривала завіса тропічного водоспаду.

— Вони б дуже здивувались, якщо б я зупинився та повідав їм, куди поспішаю.

— Отже, ви мали якесь передчуття того, що колись потрапите сюди? — це було суто боконістське запитання.

— Ні, я йшов до Джекової крамниці «Все для ваших хобі», — сказав він, удаючи байдужість.

— А, ось воно що...

— Вони всі знали, що я йду туди, але й не підозрювали, що там насправді діється. Дуже здивувалися б, особливо дівчата, коли б дізнались, за чим я насправді туди ходив. Дівчата були впевнені, що мені про дівчат нічого не відомо.

— І що ж там було насправді?

— Я трахав Джекову дружину щодня. Тому й засинав потім на уроках у школі. Тому не досяг нічого, попри всі свої здібності.

Він прокинувся від невеселих спогадів.

— Досить про це. Давайте домовлятись. Будьте Президентом Сан-Лоренцо. Присягаюсь, ви з вашими даними з цим упораєтесь! Послухайте мене, будь ласка!

Є одна заковика

Нічна доба, печера й водоспад — а ще кам'яний ангел в Іліумі...
Та ще 250 000 сигарет, та 3 000 кухлів спиртного, та дві дружини, а потім жодної...

Та кохання, якого ніхто в цілیم світі мені не обіцяв...

Та безбарвне існування літературного наймита, чорнильної душі...

А ще Пабу, Місячна діва, і Борасізі-сонце, і їхні діти...

Час, речі, люди — усі увійшли до змови, щоб створити *він-діт* космічного масштабу, єдиний могутній поштовх до боконізму, до віри в те, що Бог керує моїм життям, що Він знайшов для мене справжнє діло.

У душі я вже піддався *заруну*, тобто визнав слухність удаваних вимог мого *він-діту*.

У душі я погодився стати наступним Президентом Сан-Лоренцо. Але зовні зберігав чуйність, був насторожі.

— Тут є якась заковика, — наполягав я.

— Жодної нема.

— А вибори будуть?

— Тут такого не буває. Ми просто оголосимо, хто став новим президентом.

— І ніхто не заперечуватиме?

— Тут ніхто ніколи не заперечує. Нікому не цікаво. Їм це байдуже.

— А все ж має бути тут якась заковика!

— Ну, одна насправді є, — визнав Френк.

— Я так і думав! — Я вже почав відвертатись від мого *він-діту*. — І що ж це таке? У чому полягає ця заковика?

— Узагалі-то це несерйозна річ, бо ви можете цього не робити, якщо не схочете. Але було б краще зробити.

— Гаразд. Відкрийте мені цю велику таємницю.

— Річ у тому... Якщо ви станете президентом, було б дуже доречно вам одружитися з Моною. Але це тільки з вашого бажання. Бо ж ви — хазяїн.

— І вона піде за мене?

— Якщо вона готова вийти за мене, то згодиться й за вас. Тільки треба її запитати.

— Вона неодмінно скаже «так»? Чому б це?

— У «Книгах Боконона» є передбачення, що вона вийде заміж за наступного Президента Сан-Лоренцо, — сказав Френк.

Мона

Френк привів Мону до печери її батька й залишив нас наодинці. Нам важко було розпочати бесіду. Мені було ніяково. Її сукня, блакитна сукня, була напівпрозорою. Проста сукня, пов'язана на талії пояском, тоненьким, мов павутинка. Решта — то була сама Мона. Груді її, мов половинки граната або що завгодно інше, хоча мені було досить того, що то були груди юної жінки.

Ноги її були оголені. Нігтики старанно наманікюрені. Сандалі тоненькі, золоті.

— Як... як ви почуваетесь? — спитав я. Серце моє калатало, мов дзвін. Я навіть чув цей дзвін — то моя кров пульсувала у вухах.

— Помилитися неможливо, — запевнила вона мене. Я ще не знав, що в такий спосіб боконісти зазвичай вітаються зі зніяковілим співбесідником. Тому я палко розпочав обговорювати питання, чи можлива помилка, чи ні.

— Повірте, ви навіть уявити не можете, скільки помилок я в житті накоїв. Перед вами — чемпіон із помилок! — лопотів я казна-що. — Ви знаєте, що мені тільки-но сказав Френк?

— Про мене?

— Багато про що, але насамперед про вас.

— Він сказав, що я буду вашою, якщо ви захочете.

— Так.

— Це правда.

— Але я... я... я...

— Що з вами?

— Я не знаю, що казати далі.

— *Бобо-мару* вам допоможе, — продовжила Мона.

— Як це?

— Скидайте ваші черевики, — звеліла вона. І сама скинула свої сандалі з надзвичайною грацією.

Я маю неабиякий досвід щодо жінок: якось полічив — вийшло більш ніж п'ятдесят три знайомства. Я можу впевнено стверджувати, що бачив усі можливі варіанти роздягання. Я спостерігав за тим, як жінки відкидають останню завісу перед фінальною дією.

Але єдина жінка, яка змусила мене застогнати мимоволі, усього тільки зняла сандалі.

Я намагався швидше розв'язати шнурки своїх черевиків. Жоден жених не впорався б гірше за мене. Один черевик я скинув, але другий затяг іще тугіше. Я зламав ніготь, даремно смикаючи вузол, і нарешті, розірвавши шнурок, скинув черевик. Ще мить — і я стягнув шкарпетки.

Мона вже сиділа, упираючись округлими руками в підлогу за спиною, розпрямивши ноги, голову вона відкинула, очі заплющила. Тепер настала мить, коли я мав здійснити моє перше... перше... боже мій... перше...

Боко-мару.

На святкування поетом його першого боко-мару

Це не слова Боконона. Вони належать мені.
Закоханою тінню,
Мов туман...

Я,
Чи то пак душа моя
Блукала між оман,
Сама-самотня:
І весь світ тюрма,
Коли душі коханої нема.
О, чи настане та мить погідна?
Чи душу рідну
Колись зустріну?
Дістав пораду,
Куди принаджу,
Кохану душу де зустрічати...
О, мої п'яти, о, мої п'яти!
Душе моя, душе моя,
Лети сюди!

Щасливий я
Кохану душу поцілую:
Ммммммм!

Як я мало не втратив мою Мону

— Тепер вам легше розмовляти зі мною? — спитала Мона.

— Я ніби знайомий з вами вже тисячу літ, — зізнався я, ледь не плачучи. — Я люблю тебе, Моно.

— І я тебе люблю, — просто сказала вона.

— Який же телепень цей Френк!

— Чому?

— Бо відмовився від тебе.

— Він мене не любив. Він згодився одружитися зі мною лише тому, що цього бажав «Папа». Він любить іншу жінку.

— А хто вона?

— Якась жінка в Іліумі.

Мабуть, цією щасливицею була дружина Джека, власника крамниці товарів для хобі.

— Це він сам розповів тобі?

— Сьогодні ввечері, коли звільнив мене, щоб я могла вийти за тебе.

— Мона?..

— Що?

— Чи є... чи є ще хтось у твоєму житті?

Мона дуже здивувалась.

— Багато хто, — сказала вона, подумавши.

— Ти їх кохаєш?

— Я кохаю всіх.

— Так само, як мене?

— Так. — Здавалося, богині невтямки, що ця відповідь могла мене збентежити.

Я підвівся з підлоги, усівся в крісло й почав надягати шкарпетки та черевики.

— Отже, ти... ти робиш... те, що зараз ми робили... з іншими людьми?

— *Боко-мару?*

— *Боко-мару.*

— Звісно, роблю.

— Відтепер я не хочу, щоб ти це робила будь з ким, крім мене, — заявив я.

Її очі наповнилися сльозами. Вона любила свою розпусту — її обурило те, що я спробував дорікати їй. Поняття сорому для неї не існувало.

— Я роблю людей щасливими. Любов — це добра річ, а не погана.

— Як твій чоловік, я потребую всієї любові для себе.

Вона подивилась на мене широко розкритими очима.

— Ти *сін-ват!*

— Що це таке?

— *Сін-ват!* — вигукнула вона. — Людина, яка хоче, щоб кохали тільки її. Це вкрай погано.

— Коли мова йде про шлюб, я думаю, що це, навпаки, дуже добре. Інакше й бути не може.

Мона ще сиділа на підлозі, а я вже в шкарпетках і черевиках стояв над нею. Я почувався дуже високим, хоча я зовсім не високий, та дуже сильним, хоча сили мені бракує; а ще я прислухався до власного голосу, мов до чужого — в ньому бриніли владні металеві нотки, яких досі не було.

Я самовпевнено повчав Мону, ніби цвяхи забивав, і не відразу второпав, що відбувається: я вже почав владарювати.

Я сказав Моні, що бачив, як вона робила, так би мовити, вертикальне *боко-мару* з пілотом на трибуні невдовзі після мого приїзду.

— Ти мусиш більше ніколи не спілкуватися з ним. Як його звуть?

— Я навіть не знаю, — прошепотіла вона, опустивши погляд додолу.

— А як було з молодим Філіпом Каслом?

— Ти питаєш про *боко-мару*?

— Я питаю про все і про всіх. Я чув, ви з ним зростали разом.

— Так.

— Боконон навчав вас обох?

— Так, — від спогадів обличчя її знов засяяло.

— Отже, тоді, мабуть, ви часто займались *боко-мару*?

— Так, так! — сказала вона радісно.

— Ти мусиш більше не зустрічатися з ним теж. Це ясно?

— Ні.

— Ні?

— Я не вийду заміж за *сін-вата*. — Мона підвелась. —
Прощавайте!

— Прощавайте? — мене охопив відчай.

— Боконон вчить, що не можна не любити всіх однаково. А чого
вчить твоя релігія?

— Я... У мене немає релігії.

— А в мене є.

Моє владарювання скінчилось.

— Зрозуміло... — сказав я.

— Прощавайте, чоловіче без релігії!

Вона попрямувала до кам'яних сходів.

— Моно...

— Що? — Мона зупинилась.

— Чи міг би я приєднатися до твоєї релігії, якщо схочу?

— Авжеж.

— Я вже хочу!

— Гаразд. Я люблю тебе.

— І я тебе люблю, — зітхнув я.

Найвища гора

Таким чином, я заручився на світанку з найкрасивішою жінкою в світі. Я також погодився стати наступним Президентом Сан-Лоренцо.

«Папа» ще був живий, і Френк вважав, що мені б не завадило одержати його благословення. Тому, як тільки Борасізі, сонце, з'явилося на небі, ми з Френком поїхали до резиденції «Папи» на джипі, що позичили в солдатів, які охороняли нового президента.

Мона залишилась у Френковій оселі. Я поцілував її, ніби творив священний ритуал, і вона занурилась у священний сон.

Ми з Френком їхали між гір, повз гаї диких кавових дерев, а з правого боку нас осявало полум'я світанку. У цьому сяйві я збагнув усю велич найвищої вершини острова — гори Мак-Кейб. Вона здіймалась, мов велетенський синій кит, моторошним горбом, а на самій верхівці стирчало щось подібне до кам'яного пальця. У масштабі кита це міг бути уламок гарпуна, що застряг у боці тварини. Все виглядало настільки неприродно, що я спитав у Френка, чи це не витвір людських рук.

Він пояснив, що це натуральна формація. Більш того, він стверджував, нібито люди, наскільки йому було відомо, ніколи не підіймались на вершину гори Мак-Кейб.

— На перший погляд, нічого складного, — зазначив я. Схили гори були не крутішими за сходинки якогось палацу. А палець на верхівці, якщо придивитись, мав досить зручні виступи та карнизи. — Може, там якесь святилище, табу?

— Може, колись і було. Поки не прийшов Боконон.

— Тоді чому ніхто туди не піднявся?

— Досі нікому не схотілось.

— Може, я туди полізу.

— Тоді — вперед! Вам ніхто не заборонить.

Ми помовчали, потім я спитав:

— Що ж узагалі є священним для боконістів?

— Наскільки я можу судити, навіть не Бог.

— Отже, нічого?

— Тільки одне.

Я спробував здогадатись:

— Океан? Сонце?

— Людина, — сказав Френк. — Оце й усе. Просто людина.

Я бачу гак

Нарешті ми доїхали до замку. Він був невисокий, чорний та страшний. Старовинні гармати все ще стирчали між зубцями стін. Пташині гнізда позабивали амбразури, ліани заплели бійниці.

Парапети з північного боку звисали над жахливим урвищем: скеля стрімко падала на шість сотень футів прямо в теплі хвилі моря.

Це видовище викликало запитання, яке завжди виникає біля подібних кам'яних чудовиськ: як могли слабкі, маленькі чоловічки зрушити з місця такі великі брили? Утім, вигляд кам'яного чудовиська сам по собі відповідав на це запитання: сліпий жах пересував ці великі каменюки.

Замок був побудований на бажання Тум-Бумви, імператора Сан-Лоренцо, божевільного чоловіка, раба-втікача. Казали, нібито Тум-Бумва знайшов зображення замку в дитячій книжці з картинками. Невесела, мабуть, була книжка.

Наїжджена колія привела нас до воріт палацу. Перед ними стирчала збудована нашвидкуруч арка з двох телеграфних стовпів з перекладиною. З середини її звисав величезний залізний гак. Ми мали проїхати попід ним. На гаку було вибито напис: «Цей гак призначений для Боконона».

Я обернувся, ще раз глянув на гак, і раптом ця гостра залізна штука нагадала мені, що я стану правителем. Тоді я цей гак зірву!

І я втішив себе думкою, що буду рішучим, справедливим і добрим правителем і мій народ процвітатиме.

Фата-моргана. Міраж!

Дзвіночок, книга та курка в коробці

Ми з Френком не змогли відразу побачитись із «Папою». Доктор Шліхтер фон Кенігсвальд, черговий лікар, пробурмотів, що ми маємо зачекати десь півгодини.

Отже, ми з Френком чекали у приймальні «Папиних» апартаментів, у кімнаті без вікон площею десь тридцять квадратних футів. Крім кількох грубих лав та ломберного столика, ніяких меблів. На столику стояв електричний вентилятор. Кам'яні стіни голі, ані картин, ані якихось прикрас.

Натомість на стінах через кожні шість футів було прикріплено залізні кільця на рівні семи футів над підлогою^[19]. Я спитав у Френка, чи не була колись ця кімната камерою тортур.

Він сказав, що так і було, а кришка люка, на якій я стояв, — це отвір кам'яного мішка.

У приймальні нерухомо стояв охоронець. Тут же сидів священик, готовий надати «Папі» духовну допомогу, коли знадобиться. Біля нього на лаві лежали дзвіночок, яким скликають до столу, кругла картонка для капелюха з пробитими в ній дірками, Біблія та кухонний ніж.

Він пояснив мені, що в картонці сидить жива курка. Поводить себе тихо, сказав священик, бо він дав їй заспокійливе.

Як усі громадяни Сан-Лоренцо віком більше двадцяти п'яти, священик виглядав щонайменше на шістдесят. Він розповів, що звать його доктор Вокс Гумана^[20], це ім'я йому дали на згадку про органну трубу, яка влучила в його матінку в 1923 році, коли підірвали собор Сан-Лоренцо. Хто був його батько, додав він не соромлячись, залишилось невідомим.

Я спитав, до якої християнської секти він належить, і відверто зауважив, що курка й кухонний ніж, на мій погляд, — дещо дивні інновації в християнському богослужінні.

— Дзвіночок я ще можу вважати доречним, — додав я.

Доктор виявився чоловіком розумним. Він показав мені свій диплом, виданий Університетом Західної півкулі з вивчення Біблії в місті Літл-Рок^[21], Арканзас. Він знайшов оголошення цього закладу в журналі «Популярна механіка». За його словами, девізом університету було:

ВТІЛИМО РЕЛІГІЮ В ЖИТТЯ!

Доктор сказав також, що він сприйняв цей девіз як власний, це мало пояснити наявність курки та ножа.

— Довелось шукати власний варіант християнства, — сказав він, — оскільки католицьку та протестантську віру було заборонено разом із боконізмом. Оджа, — пояснив він місцевим діалектом, — коори гожеж бууди грістіян у даких ов-стааб-інаг, маййеж снайди шоос ноове.

Це мало означати: «Якщо хочеш бути християнином за таких обставин, маєш знайти щось нове».

Тут із «Папиної» спальні вийшов доктор Шліхтер фон Кенігсвальд. Виглядав він дуже німецьким і дуже втомленим.

— Тепер можете зайти до «Папи».

— Ми будемо обережні, щоб не втомити його, — пообіцяв Френк.

— Якщо б ви змогли його вбити, — сказав фон Кенігсвальд, — він був би вам вельми вдячний.

Смердючий християнин

«Папа» Монсано лежав в обіймах своєї невблаганної хвороби на позолоченому ліжку, зробленому зі шлюпки: кермо, причальний канат, кочети — все-все було золотим. Це колись була справжня рятувальна шлюпка з Боконової старої шхуни «Пантофельки». Саме на ній Бокогон з капралом Мак-Кейбом прибули до Сан-Лоренцо в давні часи.

Стіни кімнати були білі. Але від «Папи» пахло таким болем та жаром, що стіни здавались розпеченими до червоного.

Він лежав оголений до пояса, його вузлувате черево лисніло від поту й тремтіло, мов обірване вітрило.

На шиї хворого висів ланцюжок з циліндриком, не більшим від гвинтівкової кулі. Я подумав, що в тому циліндрику сховано якийсь амулет. Я помилявся. Там лежав уламок льоду-дев'ять.

«Папа» не міг говорити. Він цокотів зубами й нерівно, важко дихав. Голова «Папи» була відкинута, мов в агонії, на ніс шлюпки.

Поряд з ліжком стояв ксилофон, очевидно, Мона вчора ввечері намагалась пом'якшити страждання Папи музикою.

— «Папа»?.. — прошепотів Френк.

— Прощавайте, — видихнув «Папа». Він витріщав очі, але нічого не бачив.

— Я привіз до вас друга.

— Прощавайте...

— Він стане наступним президентом Сан-Лоренцо. Набагато кращим президентом, ніж я.

— Лід! — простогнав «Папа».

— Він просить льоду, — пояснив фон Кенігсвальд. — Але коли ми приносимо лід, він його не хоче.

«Папа» закотив очі. Розслабив шию, переніс вагу свого тіла на спину. Але в наступну мить він знов напружив шию.

— Не важливо, — сказав він, — хто є президентом...

— Сан-Лоренцо? — додав я.

— Так, Сан-Лоренцо, — погодився він і криво посміхнувся через силу. — Щастя тобі!

— Дякую, сер.

— Це не важливо! Боконон. Дістаньте Боконона.

Я задумався, що на це відповісти. Я не забув, що заради щастя народу Боконона треба постійно ловити, але не можна впіймати.

— Я його зловлю.

— Скажи йому...

Я нахилився ближче, щоб почути, що «Папа» хоче переказати Боконону.

— Скажи йому, що я шкодую, що не вбив його, — сказав Папа.

— Скажу.

— Ти вб'єш його.

— Авжеж, сер.

Папа спромігся оволодіти своїм голосом настільки, щоб надати йому владного звучання.

— Це треба зробити насправді!

Я нічого не відповів. Мені аж ніяк не хотілося будь-кого вбивати.

— Він каже народові неправду, тільки неправду. Убий його та навчи народ правди.

— Авжеж, сер.

— Ти й Гоніккер навчіть людей науки.

— Авжеж, сер. Так ми й зробимо, — пообіцяв я.

— Наука — це магія, що справді працює.

Він замовк, розслабився, заплющив очі. Потім прошепотів: «Прощання».

Фон Кенігсвальд покликав доктора Вокса Гуману. Той витяг свою транквілізовану курку з коробки, готовий провести передсмертний християнський ритуал так, як він його розумів.

«Папа» відкрив одне око.

— Не ти! — з відразою гукнув він на доктора Гуману. — Іди геть!

— Чому? — спитав доктор Гумана.

— Я належу до боконістської віри, — прохрипів «Папа». — Іди геть, смердючий християнине!

Прощальний ритуал

Отже, я удостоївся честі спостерігати за прощальним ритуалом боконістської віри.

Спершу ми хотіли знайти когось із солдатів або прислуги, хто знає цей ритуал і проведе його для «Папи». Добровольців не знайшлося, що й не дивно, як узяти до уваги гак та кам'яний мішок поблизу.

Тоді доктор фон Кенігсвальд сказав, що сам це зробить. Досі він ніколи не займався ритуалом, але багато разів бачив, як його проводить Джуліан Касл.

— Ви теж боконіст? — спитав я його.

— Мені подобається одна з боконістських ідей. Я згоден, що всі релігії, у тому числі й боконізм, — це не що інше, як купа неправди.

— Вам, як ученому, буде прикро, — поцікавився я, — брати участь у такому ритуалі?

— Я дуже поганий учений. Я готовий зробити все, що може полегшити стан людини, навіть щось зовсім ненаукове. Справжній учений такого не зробив би.

І він заліз до золоченого човна, де лежав «Папа». Усівся на кормі. Там було тісно, тому докторові довелось обійняти однією рукою золочене кермо. Він був у сандалях на босу ногу, і він їх зняв. Потім відкинув ковдру, відкривши голі ноги «Папи», і притиснув до них підшви своїх ніг, прийнявши характерну позу для *боко-мару*.

Бок створи́ф клина

— Бок створи́ф клина, — протяжно промовив доктор фон Кені́гсвальд.

— Бока зотовори́ва гіліну, — повторив «Папа» Монсано.

Це вони так сказали «Бог створив глину» кожен своєю мовою. Але далі я не буду відтворювати їхню вимову.

— Бог почувався самотньо, — сказав фон Кені́гсвальд.

— Бог почувався самотньо.

— Тоді Бог сказав грудці глини: «Сідай!»

— Тоді Бог сказав грудці глини: «Сідай!»

— «Подивись на все, що я створив, — сказав Бог, — на гори, море, небо та зірки».

— «Подивись на все, що я створив, — сказав Бог, — на гори, море, небо та зірки».

— І я був тією грудкою глини, котрій звеліли сісти й роздивитись.

— І я був тією грудкою глини, котрій звеліли сісти й роздивитись.

— Таке щастя, я щаслива грудка.

— Таке щастя, я щаслива грудка, — сльози котилися по щоках «Папи».

— Я, глина, сів і побачив, як добре попрацював Бог.

— Я, глина, сів і побачив, як добре попрацював Бог.

— Гарна робота, Боже!

— Гарна робота, Боже! — сказав «Папа» від усього серця.

— Ніхто, крім тебе, не міг би цього зробити, Боже! Я сам точно не зміг би.

— Ніхто, крім тебе, не міг би цього зробити, Боже! Я сам точно не зміг би.

— Я такий нікчемний порівняно з тобою.

— Я такий нікчемний порівняно з тобою.

— Тільки подумавши про решту глини, якій не дозволено було навіть сісти й побачити світ, я відчуваю себе більш значущим.

— Тільки подумавши про решту глини, якій не дозволено було навіть сісти й побачити світ, я відчуваю себе більш значущим.

— Мені дано так багато, а решті глини — так мало.

— Мені дано так багато, а решті глини — так мало.

Фон Кенігсвальд вигукнув:

— Тякую са фелику шесть!

— Дяка заа верикуу че-си-ту! — прохрипів «Папа». Це вони так сказали «Дякую за велику честь!»

— Тепер грудка глини знову ляже та засне.

— Тепер грудка глини знову ляже та засне.

— Скільки спогадів у цієї глини!

— Скільки спогадів у цієї глини!

— Як цікаво було спілкуватися з іншими грудками глини, що теж сіли й дивились!

— Як цікаво було спілкуватися з іншими грудками глини, що теж сіли й дивились!

— Я любив усе, що бачив.

— Я любив усе, що бачив.

— На добраніч!

— На добраніч!

— Тепер я піду на небо.

— Тепер я піду на небо.

— Чекаю з нетерпінням...

— Чекаю з нетерпінням...

— ... коли визнаю точно, який *вампітер* був мені призначений...

— ... коли визнаю точно, який *вампітер* був мені призначений...

— ...і хто входив до мого *карасу*...

— ...і хто входив до мого *карасу*...

— ... та скільки добра зробив для тебе наш *карас*.

— ... та скільки добра зробив для тебе наш *карас*.

— Амінь!

— Амінь!

Френк ховається в кам'яному мішку

Але «Папа» не помер і не пішов на небо — час іще не настав. Я спитав Френка, коли буде доречно оголосити про моє президентство. Він нічим не допоміг, нічого не підказав. Він залишив усе на мій розсуд.

— А я думав, ви мене підтримаєте! — поскаржився я.

— У всьому, що стосується *технічних* питань.

Френк відверто підкреслив, що це його тверда позиція. Я не мусив вимагати від нього ще чогось, крім виконання професійних обов'язків.

— Зрозуміло.

— Що ви будете робити з народом — не моє діло. Це на вашу відповідальність.

Така різка відмова Френка від співучасті в моїх соціальних справах вразила й розсердила мене, і я сказав йому підкреслено іронічно:

— Чи ви не будете такі люб'язні повідати мені, які чисто технічні заходи ви плануєте на цей найурочистіший день?

На це мені була дана суто технічна відповідь:

— Ремонт електричного обладнання та підготовку повітряного параду.

— Гаразд! Отже, одним з перших моїх досягнень на посаді президента буде повернення світла народіві.

Іронії Френк не вловив. Він віддавав мені честь:

— Я зроблю все, що буде в моїх силах, сер. Але не можу гарантувати, що скоро зможу дати світло.

— Саме це мені й потрібно — освітлена країна.

— Я зроблю все, що можливо, сер. — Френк знов віддавав честь.

— А що то за повітряний парад? — спитав я. — Як це робиться?

Я отримав другу відповідь, суху, мов дрова:

— О першій годині пополудні, сер, шість літаків Повітряних сил Сан-Лоренцо пролетять над цим палацом, після чого почнуть стріляти

по мішенях, які будуть встановлені на воді. Це шоу є частиною святкування Дня ста мучеників за демократію. Крім того, посол Америки планує кинути в море вінок.

Тоді я вирішив, що попрошу Френка проголосити моє сходження на трон відразу після церемонії з вінком та повітряного шоу.

— Чи це буде правильно? — спитав я у Френка.

— Ви тут хазяїн, сер.

— Я думаю, мені краще приготувати промову заздалегідь. А ще треба буде провести якусь присягу, щоб усе виглядало пристойно, офіційно.

— Ви тут хазяїн, сер.

За кожним разом, що він казав ці слова, мені здавалось, ніби вони лунають здалеку й відстань збільшується, немов Френк опускався по сходах до глибокої шахти, а я мусив залишатися нагорі. І я гірко усвідомив, що, згодившись стати «хазяїном», я подарував Френкові можливість досягнути того, чого він прагнув найбільше, чого досяг колись його батько: забезпечити себе почестями та життєвими благами, одночасно позбавившись усякої особистої відповідальності. Для цього він, так би мовити, поспішав сховатись у кам'яному мішку.

Як і мої попередники, я проголошую Боконона поза законом

Кімната, де я писав свою промову, була розташована в башті. Кругла, майже порожня, вона не містила нічого, крім стола та стільця. Промова також вийшла округлена, майже порожня та не дуже змістовна.

Я висловив надію. Я виказав смиренність.

І виявилось, що я не можу обійтись без Бога. Досі я ніколи не потребував його підтримки, ніколи не думав, що таку підтримку можна одержати.

Тепер я відчув, що маю в це вірити — і повірив.

А ще я потребував підтримки народу. Я звелів принести перелік гостей, запрошених на церемонію, і не знайшов у ньому Джуліана Касла та його сина. Я негайно послав гінців запросити їх, бо вони знали про мій народ більше від усіх, за винятком Боконона.

З Боконonom теж вийшло ніяково: спершу я розмірковував, як попросити його увійти до мого уряду, щоб створити щось на зразок Божого царства для народу. Я мав намір наказати, щоб жахливий гак біля воріт палацу негайно зняли, і вже уявляв собі загальний захват радісного натовпу.

Але потім я зрозумів, що Боже царство має забезпечити народу щось більше, ніж святий чоловік при владі: удосталь смачної їжі для всіх, гарні оселі для всіх, добре влаштовані школи, міцне здоров'я, приємні розваги для всіх, а перш за все працю для всіх, хто хоче працювати. Жодної з цих речей ані Боконон, ані я не змогли б дати.

Отже, добро і зло мали залишитись відокремленими: добро в джунглях, зло в палаці. Це була єдина тривала розвага, яку ми могли дати народові.

До моїх дверей постукав слуга, сповістив, що гості почали прибувати.

Я сховав свою промову в кишеню та пішов гвинтовими сходами моєї башти нагору. Там, на даху мого замку, оточеному парапетом, я знайшов моїх гостей, моїх слуг, я побачив згори мої стрімчаки та моє тепле море.

Вороги свободи

Згадуючи всіх тих людей, яких я побачив на даху башти, я промовляю сто дев'ятнадцяте каліпсо Боконона, де він пропонує нам заспівати з ним разом:

«Де ж моє кодло старе заподілось?» —

Так дідуган один схлипував глухо.

Прошепотів я страждальцеві в вухо:

«Певне, до дідька воно провалилось».

Там були присутні посол Горлік Мінтон з дружиною, Г. Лов Кросбі, виробник велосипедів, зі своєю Гейзел, доктор Джуліан Касл, гуманіст і філантроп, його син Філіп, письменник та власник готелю, малий Ньютон Гоніккер, живописець, та його музично обдарована сестра, місіс Гаррісон Ч. Коннерс, моя божественна Мона, генерал-майор Франклін Гоніккер та двадцять найповажніших чиновників і військових Сан-Лоренцо.

Мертві. Майже всі вони тепер мертві.

Боконон учить нас: «Сказавши “Прощавай”, ти ніколи не помилишся».

На моїй башті було накрито столи, які рясніли місцевими делікатесами: смажені папужки в мундирчиках із їхнього власного зеленувато-синього пір'я, земляні краби бузкового кольору (їх вийняли з панцирів, подрібнили, засмажили в кокосовій олії та знов наповнили панцирі), мальки акули, нафаршировані банановим пюре, а також нарізане маленькими кубиками варене м'ясо альбатроса на прісних, несолоних кукурудзяних коржах.

Альбатроса, як мені пояснили, було підстрелено з тієї самої башти, де тепер стояли столи.

Напоїв було лише два, обидва без льоду: пепсі-кола та місцевий ром. Пепсі-колу наливали в пластикові пивні стакани, ром — у

шкаралупи кокосових горіхів.

У солодкому букеті ароматів рому був якийсь присмак, якого я не впізнав, хоч він чомусь нагадав мені мої підліткові роки.

Френк пояснив мені, чому цей присмак здається мені знайомим.

— Ацетон!

— Ацетон?

— Входить до складу клею для моделей літаків.

Пити цей ром я не став.

Посол Мінтон, як і належить дипломату, прикидався гурманом, другом усього людства та любителем усіх напоїв, що людство бадьорять. Він раз у раз підіймав свій кокос, проголошуючи тости, але я не помітив, щоб він з нього пив. А ще при Мінтоні був плаский ящик — я таких доти не бачив. Він виглядав, мов футляр для тромбона, але містив, як виявилось, пам'ятний вінок, який посол мав кинути в море.

Єдиним, хто все ж таки пив ром, був Г. Лов Кросбі, вочевидь, геть позбавлений нюху. Йому було весело: він сьорбав ацетон зі свого кокоса, усівшись на гарматі — його товста дупа затикала отвір запалу. Кросбі дивився на море через великий японський бінокль. Дивився він на мішені для стрільби, що колихались на хвилях, прикріплені до поплавків.

Поплавки були прив'язані до якорів. Мішені мали форму людських фігур, вирізаних з картону.

Фігури мали послужити для демонстрації могутності Військово-повітряних сил Сан-Лоренцо: усі шість літаків стрілятимуть по них та кидатимуть бомби.

Кожна мішень являла собою карикатуру на якусь видатну особу, причому ім'я кожної особи було написане спереду та ззаду мішеней.

Я спитав, хто автор карикатур, і дізнався, що це мій знайомий доктор Вокс Гумана, християнський священник. Він стояв поруч зі мною.

— Я не знав, що ви маєте також талант художника!

— Авжеж. У молоді літа я довго не міг вирішити, ким стати.

— Думаю, що ви зробили правильний вибір.

— Я молився про вказівку з небес.

— І ви її одержали!

Г. Лов Кросбі передав бінокль дружині.

— Дивись, он там, найближчий — це старий Джо Сталін, а Фідель Кастро бовтається на якорі поряд з ним.

— А ще старий Гітлер, — захихотіла Гейзел, задоволена видовищем. — І той товстий Муссоліні, і якийсь старий япошка!

— Там іще Карл Маркс є!

— І навіть кайзер Білл, такий німець у касці, — воркувала Гейзел. — Хто б міг подумати, що я його ще раз побачу!

— А цей потворний Мао... Бачиш старого Мао?

— Ага! Цей зараз одержить стусана! — раділа Гейзел. — Добряче його відлупцюють, навіки запам'ятає. Дуже дотепно це придумано!

— Вони зібрали тут майже всіх ворогів свободи, — підсумував Г. Лов Кросбі.

Меди́чний висно́вок щодо наслідків страйку письменників

Ніхто серед гостей ще не знав, що я стану президентом. Ніхто не знав, наскільки близька остання година «Папи». Френк офіційно повідомив, що «Папа» спокійно відпочиває, що «Папа» передав усім свої найкращі побажання.

Френк також оголосив програму урочистостей: посол Мінтон кине вінок у море на честь Ста мучеників, потім літаки уразять мішені на морі, а тоді він, Френк, скаже кілька слів.

Він не попередив товариство, що після його слів я скажу свої.

Отже, зі мною всі поводитись, як із приїжджим журналістом, а я займався невинним *гранфалонством*.

— Привіт, матусю, — сказав я Гейзел Кросбі.

— Агов, та це ж мій хлопчик! — Гейзел розкрила мені свої парфумовані обійми та повідомила гостям: — Цей хлопчина — гужер!

Касли, батько й син, стояли осторонь від компанії. Їх давно вже не запрошували до палацу «Папи», і їм було цікаво, чому покликали тепер.

Касл-молодший прозвав мене Копачем.

— Доброго ранку, Копачу. Чи багато нових слів накопили?

— Я міг би спитати вас про те ж саме.

— Я розмірковую, чи не почати загальний страйк письменників, поки людство не прийде до тями. А ви б підтримали такий страйк?

— Чи мають письменники право страйкувати? Це було б не краще, ніж страйк поліції або пожежників.

— Або університетських професорів.

— Або університетських професорів, — погодився я і похитав головою. — Ні, я думаю, мені сумління не дозволить підтримати такий страйк. Коли хтось стає письменником, для мене це означає, що він

бере на себе священний обов'язок невтомно постачати людям красу, просвіту та втіху.

— А я все уявляю, який же то був би струс для тих людей, коли б раптом перестали з'являтися нові книги, нові драми, нові оповідання, нові вірші...

— Невже вам сподобалось би, якщо б люди почали мерти мов мухи? — спитав я.

— Ні, вони швидше помирили б як скажені собаки — гарчали б, кусали одне одного та гризли власні хвости.

Я повернувся до Касла-старшого:

— Скажіть, сер, від чого помре людина, позбавлена радості та втіхи, що дарує література?

— Можливі два варіанти, — сказав він, — скам'яніння серця або атрофія нервової системи.

— Обидва варіанти досить прикрі, — зауважив я.

— Саме так, — сказав Касл-старший. — Тому, заради Бога, продовжуйте писати, ви обидва, пишіть, будь ласка!

Сульфатіазол

Моя богиня Мона не наблизилась до мене і не запросила ласкавими поглядами підійти до неї. Вона взяла на себе обов'язки господині й познайомила Анджелу та малюка Ньюта з представниками суспільства Сан-Лоренцо.

Розмірковуючи зараз над суттю цієї дівчини, пригадуючи її байдужість до «Папиної» хвороби, до наших з нею заручин, я не можу остаточно вирішити, чи була вона гідна великих похвал, чи не була варта нічого?

Була вона втіленням найвищої жіночої духовності?

Чи просто бездушною, холодною, мов риба, лялькою, що бездумно грала на ксилофоні, поклонялась культу краси й полюбляла *боко-мару*?

Я цього ніколи не дізнаюсь. Боконон каже нам:

Закоханий — брехун,

Собі ж він брехні точить.

Правдиві — хто не любить,

Мов устриці їх очі!

Отже, здається, це повчання наказує мені вважати мою Мону зразком досконалості. Такою вона й залишиться в моїй пам'яті.

Тоді, у День ста мучеників за демократію, я звернувся до Філіпа Касла-молодшого:

— Скажіть, чи ви розмовляли сьогодні з вашим другом та шанувальником Г. Лов Кросбі?

— Він не впізнав мене в костюмі, черевиках і краватці, — відповів Касл-молодший. — Ми з ним мило побазікали про велосипеди. Може, ще про щось поговоримо.

Раптом я усвідомив, що намір Кросбі виробляти велосипеди на Сан-Лоренцо вже не здається мені смішним. Мені, як правителю цього острова, дуже потрібна була велосипедна фабрика. Я вже почав поважати Г. Лов Кросбі за те, ким він був і що міг зробити.

— Як ви думаєте, народ Сан-Лоренцо підтримає індустріалізацію?
— спитав я в Каслів, батька та сина.

— Народ Сан-Лоренцо, — відповів батько, — цікавлять лише три речі: риболовля, розпуста й боконізм.

— Прогрес їх не зацікавить?

— Деякі досягнення прогресу їм знайомі. Але привабив їх лише один.

— Який саме?

— Електрична гітара.

Я вибачився та підійшов до подружжя Кросбі. Френк Гоніккер стояв поряд з ними і пояснював, хто такий Боконон та проти чого він виступає.

— Він проти науки.

— Як може людина при здоровому глузді бути проти науки? — спитав Кросбі.

— Я вже давно б померла, якби не пеніцилін, — сказала Гейзел. — І моя мати також.

— Скільки ж років вашій матінці? — поцікавився я.

— Сто шість. Це чудо, правда ж?

— Безперечно, — погодився я.

— А ще я була б зараз удовою, якби не ліки, що призначили моєму чоловікові, коли він захворів, — додала Гейзел. Назву ліків вона мала спитати в чоловіка.

— Любий, як називається та штука, що врятувала тобі життя?

— Сульфатіазол.

Тут я зробив велику помилку: узяв канапку з альбатросом із таці, яку в ту мить проносили повз мене.

Знеболювальне

Сталося так — «мало так статися», — сказав би Боконон, — що м'ясо альбатроса настільки мені зашкодило, що мені стало зле відразу ж після першого відкушеного шматка. Довелось негайно бігти вниз кам'яними східцями в пошуках вбиральні. Одна знайшлась біля апартаментів «Папи».

Коли я виповз звідти у трохи кращому стані, на мене налетів доктор Шліхтер фон Кенігсвальд, котрий вискочив зі спальні «Папи». Він здавався знавіснілим, він схопив мене за руки й крикнув:

— Що там? Що там висіло в нього на шії?

— Даруйте, що?

— Він це проковтнув! Що б там не було в тій підвісці, «Папа» ковтнув — і помер!

Я згадав про циліндрик, що висів на шії в «Папи», і висловив перше логічне припущення про його вміст:

— Ціанід?

— Ціанід? Ціанід перетворює тіло на камінь за одну мить?

— Камінь?

— Мармур! Чавун! Я ніколи не бачив такого трупного задубіння. Ударите по ньому — і почуєте, ніби в бубон б'ють! Ходімо, поглянете!

Фон Кенігсвальд підштовхнув мене до «Папиної» спальні.

На ліжку, на золоту шлюпку, страшно було дивитись. «Папа» вмер, але про нього ніяк не можна було сказати: «Упокоївся нарешті».

Голова «Папи» була відкинута назад. Вага його тіла спиралась лише на маківку та на ступні, тіло виглядало наче місток, вигнутий дугою догори, наче коромисло.

Не могло бути сумніву: «Папа» вмер від того, що містилось у циліндрику. Він стискав відкритий циліндрик однією рукою, а два пальці другої, великий і вказівний, застигли між його зубів так, ніби

старий засунув до рота й щойно проковтнув якусь крихітку, може, пігулку.

Фон Кенігсвальд витяг сталевий кочет із гнізда на планширі золоченої шлюпки й постукав ним по череву «Папи». І «Папа» справді задзвенів, як бубон.

А губи, ніздрі й очні яблука «Папи» вкривала, мов глазур, блакитно-біла паморозь.

Такі симптоми, бачить Господь, тепер вже не новина. Але тоді їх ніхто не знав. «Папа» Монсано — перший чоловік в історії, що помер від льоду-дев'ять.

Фіксую цей факт, може, на щось згодиться. «Записуйте все», — вчить нас Боконон. Зрозуміло, що насправді він так показує нам, наскільки це марна справа — писати й читати історичні твори. «Чи можна сподіватися, що без точних записів минулого чоловіки та жінки не уникнуть серйозних помилок у майбутньому?» — іронічно запитує він.

Отже, повторюю: «Папа» Монсано був першою людиною в історії, що померла від льоду-дев'ять.

Що кажуть боконісти, коли покінчують з життям

Доктор фон Кенігсвальд, гуманіст із жахливою заборгованістю по Освенціму, згідно з рахунком його добрих справ, став другою жертвою льоду-дев'ять.

Я спитав його про трупне задубіння, яке він назвав латинським терміном.

— Rigor mortis не виникає за кілька секунд, — пояснив він. — Я відвернувся від «Папи» на одну мить. Він марив...

— Про що? — спитав я.

— Біль, лід, Мона — все разом. А потім «Папа» сказав: «Зараз я знищу цілий світ».

— Що це значить?

— Так завжди кажуть боконісти, коли збираються покінчити з життям. — Фон Кенігсвальд підійшов до миски з водою, щоб вимити руки. — Коли я повернувся до нього, — додав доктор, тримаючи руки над водою, — він уже був мертвий і твердий, мов статуя, як ви можете бачити самі. Я доторкнувся пальцем до його губів. Вони мали такий дивний вигляд...

Він занурив руки у воду.

— Який хімічний препарат міг би...

Він не договорив.

Фон Кенігсвальд підняв руки, і вода з миски потяглася за ними. Це вже була не вода, а півкуля з льоду-дев'ять.

Фон Кенігсвальд доторкнувся до таємничого блакитно-білого предмета кінчиком язика.

Паморозь укрила його губи. Він замерз миттєво, похитнувся й упав додолу.

Блакитно-біла півкуля розбилась. Уламки розлетілись по підлозі.

Я кинувся до дверей і заволав, кличучи на допомогу. Прибігли солдати та слуги.

Я звелів їм негайно привести Френка, Ньюта й Анджелу до спальні «Папи».

Нарешті я побачив лід-дев'ять!

Дивіться і радійте!

Явпустив трьох дітей Фелікса Гоніккера до спальні «Папи» Монсано, зачинив двері та підпер їх спиною. Я відчував усю гіркоту й велич моменту. Я знав, що таке лід-дев'ять. Я часто бачив його уві сні.

Я не мав жодних сумнівів щодо того, що лід-дев'ять віддав «Папі» Френк. Було цілком імовірно, що Анджела та малюк Ньют могли розпорядитися своїми часточками льоду-дев'ять точно так само, як і Френк.

Отже, я загарчав на всю трійцю, вимагаючи від них звіту про жахливий злочин. Я сказав їм, що їхня гра скінчена, що мені відомо все про них та про лід-дев'ять. Я спробував налякати їх, нагадавши, що лід-дев'ять може спричинити загибель усього живого на Землі. Мені вдалося вразити їх так, що вони навіть не спитали, звідки я знаю про лід-дев'ять.

— Тепер дивіться і радійте! — сказав я.

На жаль, як учить нас Боконон, «Бог іще ніколи в житті не написав удакої п'єси». У спальні «Папи» і декорації були вражаючі, і реквізит, та й мій монолог був таким, як треба для початку.

Але перша репліка від першого ж Гоніккера зруйнувала всю цю драматургічну пишність.

Малого Ньюта знудило.

Френк каже, що робити

Тут уже всім нам стало зле. Ньют, безперечно, відреагував правильно.

— Цілковито з вами згоден, — сказав я Ньютові та знову загарчав на Анджелу з Френком.

— Ньют уже висловив свою точку зору, будьте ласкаві, висловити свою!

— Геее, — сказала Анджела, здригнувшись і висолопивши языка. Вона пожовкла, мов віконна замазка.

— Ви теж відчуваєте щось подібне? «Геее»? — спитав я Френка. — Генерале, ви приєднуєтесь до попередньої промови?

Френк оскалив стиснуті зуби, дихав нерівно, повітря зі свистом виривалось між зубів.

— Як той собака, — промимрив малюк Ньют, глянувши на доктора фон Кенігсвальда.

— Який собака?

Ньют відповів пошепки, ледь чутно. Але така вже була акустика кам'яних стін кімнати, що всі ми почули його шепіт ясно, немов кришталевий дзвін.

— На Святвечір, коли батько помер.

Ньют казав це до себе. Коли я попросив розповісти про того собаку вночі, коли помер його батько, він поглянув на мене так, ніби я чужинець, який нахабно вдерся до його снів. На мене він не зважав.

Однак брат і сестра до його снів належали. І в своєму кошмарі він звернувся до брата, до Френка:

— Ти дав йому це. У такий спосіб ти отримав свою розкішну посаду, чи не так? — спитав Ньют, задумливо дивлячись на Френка. — Що ти йому наплів, що маєш дещо краще, ніж воднева бомба?

Френк не почув запитання. Він зосереджено озирався навколо, вивчаючи ситуацію. Зуби його розтиснулись, тепер вони дрібно

цокотіли, а очі Френка виблискували в такт. До його обличчя повернувся нормальний колір.

— Слухайте, нам треба прибрати всю цю штуку, — сказав він.

Френк захищається

— Генерале, — звернувся я до Френка, — жоден генерал-майор цього року не віддавав більш доречних наказів. Ви мій технічний радник, отже, що порекомендуєте, щоб ми, згідно з вашим формулюванням, могли «прибрати всю цю штуку»?

Френк дав мені відверту відповідь. Він клацнув пальцями. Я зрозумів, що він усувається від причини нещастя та починає вважати себе зі зростаючою гордістю та енергією одним з очищувачів, прибиральників, рятівників світу.

— Щітки, совки, відра, паяльна лампа, електроплитка, — наказував він, клац, клац, клац пальцями.

— Ви пропонуєте спалити тіла паяльною лампою? — спитав я.

Френк так занурився в технічне міркування, що майже пританцьовував під клацання своїх пальців.

— Ми змемо всі великі уламки з підлоги, розплавимо їх у відрі на плитці. Потім обробимо кожен квадратний дюйм підлоги паяльною лампою, щоб не залишилось жодного мікроскопічного кристала. Що зробити з тілами та з ліжком — це інша річ... — він раптом замислився.

— Поховальне багаття, — вигукнув Френк, дуже вдоволений собою. — Влаштуємо велику вогняну тризну поряд з гаком, винесемо тіла звідси прямо в ліжку та спалимо!

Він пішов до виходу віддати розпорядження щодо багаття й тих речей, які були нам потрібні для очищення кімнати.

Анджела зупинила його.

— Як ти міг? — спитала вона.

— Усе буде гаразд, — Френк зобразив скляну усмішку.

— Як ти міг віддати це такому чоловіку, як «Папа» Монсано? — знову спитала Анджела.

— Давайте очистимо цю штуку, потім можна буде поговорити.

Анджела схопила брата за руки й не хотіла відпускати.

— Як ти міг! — струснула вона Френка.

Френк відірвав сестрині руки. Його скляна усмішка зникла. Він став злим, насмішкуватим лише на хвилину, але хвилини вистачило, щоб сказати, не приховуючи презирства:

— Я купив собі посаду в такий самий спосіб, як ти купила собі гульвісу-чоловіка, а Ньют купив собі тиждень на мисі Код з російською ліліпуткою!

Скляна усмішка з'явилася знову.

Френк вийшов, грюкнувши дверима.

Чотирнадцята книга

«Іноді людині не вистачає розуму, — вчить нас Боконон, — досягнути сенс поняття *пооль-па*». В одному місці «Книг Боконона» він пояснює, що *пооль-па* — це дощ із лайна, а в другому каже, що це гнів Божий.

Те, що сказав Френк, перш ніж грюкнути дверима, навело мене на думку, що Республіка Сан-Лоренцо та трійця Гоніккерів — не єдині власники льоду-дев'ять. Очевидно, що Сполучені Штати Америки та Радянський Союз теж його мають. Сполучені Штати одержали «цю штуку» від Анджелиного чоловіка, недарма ж його завод в Індіанapolisі оточений огорожею під електричним струмом і охороняється злющими німецькими вівчарками. А до Радянського Союзу «штука» потрапила через Ньютову кохану Зінку, чарівного монстра з українського балету.

Що тут казати?..

Я схилив голову, заплющив очі — я чекав, поки Френк повернеться з тими скромними засобами, які допоможуть нам прибрати унікальну спальню, єдину зі всіх спалень світу, яку забруднив лід-дев'ять.

Крізь лілове, ласкаве забуття я почув слова Анджели. Вона захищала не себе. Вона намагалась виправдати переді мною малюка Ньюта: «Ньют нічого їй не давав. Вона це вкрала!»

Це ствердження не здалось мені переконливим.

«На що може сподіватися людство, — подумав я, — якщо такі люди, як Фелікс Гоніккер, дозволяють собі дарувати такі іграшки, як лід-дев'ять, короткозорим дітям, якими є більшість чоловіків і жінок на землі?»

Тоді я згадав Чотирнадцяту книгу Боконона, що встиг прочитати попередньої ночі.

Чотирнадцята книга має довгу назву: «Чи може розумна людина сподіватись на світле майбутнє для людства Землі, враховуючи досвід,

накопичений за мільйон років»?

Але прочитати Чотирнадцяту книгу можна швидко. Бо вона складається з одного речення, одного слова.

Це слово: «Ні».

Часу бракує

Френк повернувся зі щітками, совками, паяльною лампою, примусом, добрим старим відром та гумовими рукавичками.

Ми натягли рукавички, щоб не торкатися руками льоду-дев'ять. Френк поставив примус на ксилофон Мони, а відро — на примус.

І ми заходилися збирати уламки льоду-дев'ять з підлоги та скидали їх у те відро — і вони танули. Вони перетворювалися на добру, стару, чесну воду.

Ми з Анджелою підмітали підлогу, малюк Ньют заглядав під меблі, перевіряючи, чи не залишилось там часточок льоду-дев'ять, які ми могли не помітити. А Френк ішов слідом за нами й очищував усе вогнем лампи.

Бездумний спокій прибиральниць і двірників, що працюють пізно вночі, охопив нас. Ми очищали хоч один наш маленький куточок у світі, повному бруду.

Тоді несподівано для самого себе я почав розпитувати Ньюта, Анджелу та Френка, так ніби ми бесідували десь у вітальні, про той вечір, коли помер старий Гоніккер, та про собаку.

Дитяча впевненість у тому, що, прибравши кімнату, вони все виправлять, дозволила Гоніккерам відверто розповісти все.

Ось що я почув.

У той фатальний день перед Різдвом Анджела поїхала до селища, щоб купити гірлянду для ялинки, а Ньют із Френком пішли погуляти узбережжям — узимку там було порожньо, вони зустріли лише чорного лабрадора-ретривера. Собака поведився доброзичливо, як і всі собаки цієї породи, він пішов слідом за Френком і Ньютом додому.

Фелікс Гоніккер умер, умер у своєму білому плетеному кріслі обличчям до моря, доки його діти були відсутні. Весь той день старий дражнив дітей, натякаючи на лід-дев'ять, показував його — пляшечку,

на якій він намалював череп та схрещені кістки й написав: «Небезпечно! Лід-дев'ять! Берегти від вологи!»

Весь день старий набридав дітям насмішками. «Давайте, ворухіть мізками! — казав він весело. — Поміркуйте трішки. Я казав вам, що точка плавлення в нього сто чотирнадцять та чотири десятих градуса за Фаренгейтом, що він складається тільки з кисню та водню. Що ж це може бути? Подумайте трішки! Не бійтеся напружити ваші мізки. Вони це витримують».

— Він завжди казав нам напружити мізки, — мовив Френк, пригадуючи старі часи.

— Я ще змалечку перестала напружувати мізки, — зізналась Анджела, спираючись на ручку щітки. — Я навіть слухати його не могла, коли він починав балакати про науку. Тільки кивала та прикидалась, ніби напружуюсь, але мої бідні мізки, коли йшлося про науку, ставали негнучкими, мов стара гумка для пояса.

Було ясно, що перед тим, як старий опустився у плетене крісло й помер, він розважався на кухні, граючись із водою та льодом-дев'ять. Очевидно, він перетворював воду на лід-дев'ять, а потім знов на воду, бо зняв усі каструлі та миски з кухонних полиць і заповнив їх водою. Поряд лежав термометр, значить, старий виміряв якусь температуру.

Він, мабуть, хотів лише недовго відпочити в кріслі, бо залишив у кухні повний безлад, у тому числі мисочку, заповнену твердим льодом-дев'ять.

Гоніккер, безперечно, збирався після короткої перерви розтопити його, щоб скоротити світовий запас цієї блакитно-білої речовини до того маленького уламка, який він тримав у пляшечці.

Але, як учить нас Боконон, «будь-хто може розпочати перерву, але ніхто не може передбачити, коли вона скінчиться».

Ньют і материна сумочка

— Я мала здогадатися, що він мертвий, щойно увійшла до кухні, — сказала Анджела, знов спираючись на щітку. — Те плетене крісло не звучало. Воно завжди потріскувало, скрипіло, коли батько сидів у ньому, навіть коли спав.

Але Анджела вирішила, що батько спить, і пішла прикрашати різдвяну ялинку...

Ньют і Френк повернулись із прогулянки, лабрадор-ретривер за ними. Вони зайшли на кухню, щоб знайти щось поїсти для собаки. Там вони побачили безлад, який залишив після себе старий.

По підлозі розтеклися калюжі, малюк Ньют узяв ганчірку для посуду і витер їх. Мокру ганчірку він кинув на мийку.

Але сталося так, що ганчірка впала на миску, де залишився лід-дев'ять.

Френк думав, що в мисці цукрова глазур для пирога, і тицьнув її в руки Ньюту, щоб той побачив наслідки своєї недбалості.

Ньют відірвав ганчірку від застиглої поверхні й помітив, що тканина дивно змінилася: вона набула металевого блиску, ніби була зроблена зі зміїної луски або тонкої золотої сітки.

— Я кажу «золота сітка», — сказав малюк Ньют там, у «Папиній» спальні, — бо вона нагадала мені материну сумочку, що була такою ж самою на дотик.

Анджела розчулено пояснила, що Ньют у дитинстві обожнював материну золоту сумочку. Я здогадався, що то була вечірня сумочка.

— Мені було так приємно тримати її, нічого кращого на дотик я не зустрічав, — сказав Ньют, дивуючись своїй дитячій пристрасі. — Куди вона поділась, хтозна?

— Хтозна, куди поділось багато чого ще, — сказала Анджела. Її печальні, розгублені слова відлетіли в минуле і там завмерли.

Утім, що сталося з ганчіркою, яка стала на дотик, мов сумочка, відомо: Ньют показав її собаці, собака лизнув ганчірку. І в ту ж мить скам'янів.

Ньют пішов сповістити батька про скам'янілого собаку і виявив, що батько скам'янів теж.

Історія

Наша праця в «Папиній» спальні нарешті дійшла кінця. Тільки тіла ще треба було віднести до поховального багаття. Ми вирішили, що це необхідно зробити урочисто, а тому відклали похорон, доки не завершиться церемонія на честь Ста мучеників за демократію.

Наостанок ми підняли фон Кенігсвальда, щоб очистити місце, де він лежав. А тіло сховали сторчголов у гардеробі «Папи».

Не можу пояснити, навіщо ми його сховали. Мабуть, ми хотіли спростити картину.

Що ж до історії про те, як Ньют, Анджела та Френк у Святвечір розподілили світовий запас льоду-дев'ять, то вони якось утомились, коли дійшло до подробиць їхнього злочину. Гоніккери не могли згадати, чим кожен з них виправдав своє бажання привласнити лід-дев'ять. Вони міркували про властивості льоду-дев'ять, пригадували батькове спонукання «напружити мізки», але про моральний бік ситуації мова не йшла.

— Хто розділив лід? — спитав я.

Трійця Гоніккерів так ретельно стерла цей інцидент зі своєї пам'яті, що навіть цю найважливішу деталь вони не спромоглися пригадати.

— Це не був Ньют, — сказала нарешті Анджела. — У цьому я впевнена.

— Або ти, або я, — припустив Френк після довгих роздумів.

— Ти зняв з кухонної полиці три скляні банки з кришками, — сказала Анджела. — Три маленьких термоси ми придбали вже наступного дня.

— Авжеж, — згодився Френк. — А потім ти взяла щипчики для льоду й покришила лід-дев'ять у тій мисці.

— Так, — сказала Анджела. — Це я зробила. А потім хтось приніс пінцет із ванної кімнати.

Ньют підняв ручку:

— Це я.

Анджела і Ньют самі здивувались, пригадавши тодішню винахідливість Ньюта.

— Я брав пінцетом шматочки льоду й розкладав по банках, — розповів Ньют. Йому не спало на думку приховати своє задоволення цим фактом.

— А що ви, люди, зробили з собакою? — похмуро спитав я.

— Засунули до пічки, — відповів Френк. — Більше нічого не можна було вигадати.

«Історія! — пише Боконон. — Читайте її і плачте!»

Як я відчув, що в моє серце куля залетіла

Тоді я знов піднявся гвинтовими сходами моєї башти, знов вийшов на огорожений зубчастою стіною верхній майданчик мого замку, знов побачив моїх гостей, моїх слуг, мою прірву та моє тепле море.

Гоніккери прийшли зі мною. Ми замкнули двері «Папиної» спальні, а челяді розповіли, нібито «Папа» почувається набагато краще.

Тепер солдати готували поховальне багаття біля гака. Вони не знали, для чого це роблять. Того дня було багато, дуже багато секретів. Діла, діла, діла...

Я вважав, що церемонію можна починати, і звелів Френкові запросити посла Горліка Мінтона виголосити промову.

Посол Мінтон підійшов до парапету з боку моря. Меморіальний вінок він іще не вийняв з футляра. Його промова на честь Ста мучеників за демократію була дивовижна. Він прославив загиблих, їхню країну та життя, що скінчилось для них, промовляючи слова «сто мучеників за демократію» на діалекті острова легко й витончено.

Решту промови він казав американсько-англійською. Він тримав у руках аркушик з текстом, напевне, тривіальним і велемовним. Але, побачивши, що звертатиметься до не дуже численної публіки, до того ж здебільшого співвітчизників-американців, він забув про офіційний текст.

Легкий вітерець з моря ворухив його поріділе волосся.

— Я зараз зроблю щось дуже незвичне для послів, — заявив він. — Я скажу те, що відчуваю насправді.

Може, Мінтон занадто надихався ацетоновими випарами, а може, звідкись відчув, що має незабаром статися зі всіма присутніми, крім

мене. Так чи інакше, це була суто боконістська промова.

— Ми зібралися сьогодні, друзі, — сказав він, — щоб вшанувати *си-то мучо-нико-ов са замоо-крац-ую*, загиблих дітей, усіх загиблих, усіх померлих на війні. Зазвичай у такі дні цих дітей називають чоловіками. Я не можу їх так називати з дуже простої причини: та ж сама війна, що згубила *си-то мучо-нико-ов са замоо-крац-ую*, забрала також життя мого сина. Серце велить мені оплакувати не чоловіка, а дитину. Я не стверджую, що діти на війні не вмирають як личить чоловікам, коли їм доводиться вмирати. До їх вічної честі та нашого вічного сорому, вони дійсно вмирають як чоловіки, щоб ми потім могли мужньо святкувати патріотичні дати. І все ж таки вони залишаються вбитими дітьми. Тому я пропоную вам, якщо ми бажаємо віддати нашу щиру повагу сотні загиблих дітей Сан-Лоренцо, давайте висловимо в цей день презирство до того, що вбило їх, — до дурості та злості всього людства. Можливо, згадуючи про війни, ми мали б скинути одяг, пофарбувати себе в синій колір, стати рачки та хрюкати, мов свині. Це точно було б доречніше, ніж благородні промови, майоріння прапорів і залпи добре начищених гармат. Не хочу здаватись невдячним за прекрасне військове шоу, яке ми невдовзі побачимо, це буде насправді хвилююче видовище...

Він подивився кожному з нас у вічі та додав ледь чутно, ніби про себе:

— Отже, хай живуть хвилюючі видовища!

Нам усім довелося напружити слух, щоб почути наступні слова Мінтона.

— Але, якщо ми дійсно вшановуємо сьогодні пам'ять ста дітей, убитих на війні, — сказав він, — чи можна сьогодні влаштовувати подібні видовища? Я відповім «так» за однієї умови: якщо ми всі, учасники святкувань, будемо невинно та свідомо працювати, щоб зменшити дурість і злість у нас самих та в усьому людстві.

Він відімкнув застібки футляра.

— Бачите, що я привіз? — спитав він.

Мінтон відкрив футляр і показав на червоній підкладці золочений вінок. Він був сплетений з дроту та штучного лаврового віття й покритий автомобільним лаком.

Вінок був обвитий шовковою стрічкою кремового кольору з надрукованим написом «PRO PATRIA».

Мінтон тепер читав нам вірш Едгара Лі Мастерса з його «Антології Спун Рівер», вірш, що був незрозумілим не лише сан-лоренційцям, а й більшості присутніх, зокрема Г. Лов Кросбі з його Гейзел, а також, із тих же причин, Анджелі та Френку.

Я першим був, хто впав у тім бою
за Кряж Місіонерів.
Я відчув, як в моє серце куля залетіла.
Я гірко шкодував в ту саму мить,
Що я тоді не полишився вдома,
Що не сиджу тепер у буцегарні.
За поросят, що в Тренарі я вкрав.

Замість втікати та іти до війська,
Натомість сів би я в тюрму місцеву,
І був би я живий, а не в землі
Під постаттю крилатою на цім
Гранітнім п'єдесталі,
Де слова Pro Patria так гордо,
ясно сяють...
Що вони справді значать?

— Що ж вони справді значать? — повторив посол Горлік Мінтон.
— Це означає «За Вітчизну». За будь-яку країну, — прошепотів він. —
Цей вінок я приношу як дарунок від народу однієї країни народові
другої. Яка країна — не важливо. Думайте про народ... Та про дітей,
убитих на війні... Та про всі країни. Думайте про мир. Думайте про
братерську любов. І про добробут. Думайте про те, яким раєм міг би
стати цей світ, коли б люди стали добрими та мудрими. Хоча люди
зараз дурні та злі, день все одно прекрасний, — сказав посол Горлік
Мінтон. — Я від себе та від миролюбного народу Сполучених Штатів
Америки співчуваю *сі-там мучо-нико-ов са замоо-крац-ую* за те, що
вони померли в такий гарний день.

І він скинув вінок через парапет униз.

У повітрі почувся гуркіт. Шість літаків Повітряних сил Сан-Лоренцо наближались, мчали понад моїм теплим морем. Вони

збиралися стріляти по карикатурах тих, кого Г. Лов Кросбі назвав «майже всіма ворогами свободи».

Так сталося

Ми підійшли до парапету, щоб подивитися шоу. Літаки здавались маленькими, мов зернятка чорного перцю. Ми могли помітити їх на відстані тільки тому, що за одним з них тягнувся хвіст диму.

Ми думали, що дим — це частина шоу. Я стояв поряд із Г. Лов Кросбі, котрий — так уже сталося — поїдав альбатросові сандвічі й запивав їх місцевим ромом. Від нього тхнуло клеєм для моделей, а губи були масні від альбатросового жиру. Мене знов почало нудити.

Я відійшов до протилежного боку парапету та став там, хапаючи ротом повітря. Від решти публіки мене відокремили шістдесят футів старої кам'яної бруківки.

Я зрозумів, що літаки знижуються й пролетять нижче підніжжя мого замку і я не зможу побачити вистави. Але цікавість з нудотою несумісна. Літаки вже ревіли зовсім поряд, і я тільки голову повернув у той бік. У ту мить, коли загриміли їхні кулемети, той літак, що був з хвостом диму, раптом перевернувся догори черевом і загорівся.

Він знов зник з мого поля зору й відразу ж урізався в скелю під замком. Його пальне та бомби вибухнули. Інші літаки з ревом відлетіли, їх стало чутно не гучніше за комарине дзижчання.

Тоді пролунав гуркіт гірського обвалу: одна з великих башт «Папиного» замку, підірвана вибухом, повалилась у море.

Люди, які стояли біля парапету, здивовано витріщились на пустий цоколь там, де щойно височіла башта. Потім я почув нові обвали, тихіші та гучніші, вони якось узгоджувались між собою, ніби співали хором.

Спів наростав дуже швидко, до нього приєднувались нові голоси. То були голоси балок замку, що скаржились на свій тягар, який уже ставав нестерпним.

Аж тут тріщина блискавкою розсікла бруківку в десяти футах від моїх зведених судомою ніг.

Тріщина розділила мене та моїх гостей. Замок стогнав і голосно ридав.

Люди усвідомили, що їм загрожує. Разом з тоннами кам'яної кладки вони мали впасти вниз у прірву. Хоча тріщина була лише фут завширшки, люди почали героїчно перескакувати через неї довгими стрибками.

Тільки моя незворушна Мона просто переступила через тріщину.

Тріщина зі скреготом зімкнулась, потім знов розійшлась уже ширше. За нею, на смертельному боці, ще залишались Г. Лов Кросбі з Гейзел та посол Горлік Мінтон зі своєю Клер.

Філіп Касл, Френк і я схилились над прірвою й допомогли подружжю Кросбі перескочити на безпечну ділянку. Тепер ми благально простягли руки до Мінтонів.

Вони дивились на нас спокійно. Не знаю, про що вони думали. Можу тільки припустити, що передусім вони думали про власну гідність, про пристойне виявлення почуттів. Паніка була не в їхньому стилі. Навряд чи самогубство було в їхньому стилі також. Але гарні манери їх згубили, бо приречений уламок замку відплив від нас, ніби океанський лайнер від причалу. Схожість із лайнером, мабуть, помітили й Мінтони, що так багато подорожували світом, бо вони привітно помахали нам. Потім узялись за руки. Обернулись обличчям до моря. Лайнер їхній відплив... смертельний оркестр заgrimів... вони впали, зникли, вони покинули нас!

Великий ах-хуум

Зазубрена паща загибелі тепер була в кількох дюймах від моїх скорчених пальців. Я глянув униз. Моє тепле море поглинуло все. Хмаринка куряви — єдиний слід загиблої будівлі, неспішно пливла над морем. Палац, утративши свою масивну маску, звернену до моря, тепер посміхався півночі, мов прокажений, вискаливши гострі нерівні зуби. Зуби — то були уламки розтрощених балок. Прямо піді мною відкрилась простора зала. Її підлога, позбавлена опор, виступала над порожнечою, ніби вишка для стрибків у воду. Я на мить уявив собі, як стрибну на цю вишку, а потім стрілою, схрестивши руки, затамувавши подих, злечу з неї вниз і вріжусь без сплеску в теплу, мов кров, вічність. Це видіння розвіяв крик пташки, яка стрімко пролетіла повз мене. Пташка ніби хотіла дізнатись, що сталося.

— Тьюті-фьют? — спитала вона.

Ми всі глянули на пташку, а потім один на одного. Смертельно налякані, ми відступили від краю прірви. І щойно я зійшов з плити, яка мене підтримувала, вона похитнулась, мов дитяча конячка-гойдалка, і поїхала вниз. Плита звалилась на підлогу зали, підлога нахилилась, перетворюючись на трамплін. І вниз по цьому трампліну поскакали меблі, які ще збереглись у тій кімнаті. Першим стрибнув ксилофон, підскакуючи на своїх коліщатах. За ним покотилась тумбочка наввипередки з паяльною лампою. Їх уперто переслідували стільці.

А потім десь у глибині кімнати невидимо для нас заворушилось щось громіздке, що дуже не хотіло ворухнитись. Воно повільно повзло до краю трампліна. Нарешті ми побачили позолочений ніс. То була шлюпка, де лежав мертвий «Папа». Шлюпка доїхала до краю. Ніс перехилився через нього. Шлюпка стала сторчма. І поринула додолу, перевернувшись догори дном. Папа випав зі шлюпки, полетів окремо.

Я заплющив очі.

Пролунав звук, ніби хтось повільно зачинив велетенські ворота, всесвітні ворота, що вели до небес, і вони тихо замкнулись. Над нами прокотився великий АХ-ХУУМ.

Я розплющив очі. Море перетворилося на лід-дев'ять.

Волога зелена земля вкрилась блакитно-білими перлами. Небо потьмяніло. Борасізі, сонце, виглядало як хворобливо-жовтий м'яч, маленький і ворожий.

Небо вкрилося зміями. До нас наближалися смерчі.

Святилище

Я глянув на небо, де була пташка. Величезний змій з ліловою пащею здіймався прямо над нами. Він дзижчав, мов рій бджіл. Він непристойно вигинався, пожираючи повітря.

Ми, люди, побігли геть з моєї зруйнованої фортеці, спотикаючись, побігли сходами вниз, ближче до землі.

Тільки Г. Лов Кросбі та його Гейзел вигукували: «Ми американці! Американці!», ніби для смерчів мало значення, до якого *гранфалону* належали їхні жертви.

Я чув Кросбі, але не бачив. Вони спустились іншими сходами. Їхні вигуки, важке дихання та тупіт ніг інших, що бігли мовчки, невиразно доносились до мене через внутрішній коридор замку. Моя єдина супутниця, моя божественна Мона, слідувала за мною безшумно.

Коли я зупинився, не знаючи, куди бігти далі, вона сковзнула повз мене й відчинила двері передпокою «Папиних» апартаментів. Стін та даху в передпокої вже не було. Але кам'яна підлога збереглась. І посередині її виднілась кришка люка, що вела до підземелля. Під небом, що кишіло зміями, серед лілового мерехтіння смерчів, які роззявили свої пащі, готуючись нас проковтнути, я підняв ту кришку.

Хід до підземелля, вузький, мов кишка, був облаштований залізними скобами. Я закрив за собою люк, і ми полізли вниз по цих скобах.

На дні ми знайшли державну таємницю «Папи» Монсано. Тут для нього влаштували затишне бомбосховище. З вентиляційною шахтою та велосипедним механізмом, що приводив у дію вентилятор. З баком, умуrowаним у стіну, наповненим водою. Вода була прісна, мокра, не спаплюжена льодом-дев'ять. А ще там були хімічний туалет, короткохвильовий радіоприймач, каталог фірми Сіарса-Роубука^[22] і ящики з делікатесами та напоями. Крім того, я знайшов свічки,

переплетені журнали «Нешнал Джіогіфік» за двадцять років... і повний набір «Книг Боконона».

А ще там стояли два ліжка.

Я запалив свічку. Відкрив банку курячого супу з овочами, поставив на портативну газову плитку. Налив антильського рому в два келихи.

Мона присіла на одне ліжко. Я сів на друге.

— Зараз я скажу тобі щось, що раніше багато чоловіків казали жінкам, — попередив я дівчину. — Проте ще ніколи ці слова не були настільки правдивими.

— Що?

Я розкинув руки:

— Ми тут самі!

Залізна діва та підземелля

Шоста книга Боконона присвячена болю, зокрема тортурам, що їх одні люди завдають іншим. «Якщо мене колись стратять на гаку, — попереджає нас Бококон, — це видовище буде абсолютно людським». Далі він розповідає про дибу, залізну діву, про veglia — тортури безсонням, та про кам'яний мішок.

Це все лише для того, щоб ви більше ридали
І забули самотність, коли б умирали.

Саме це відбулося з Моною та мною в надрах нашої скелі. Принаймні ми могли думати. І якось я додумався до того, що побутові зручності підземелля аж ніяк не допомагають позбавитись відчуття покинутості.

Протягом першої доби нашого перебування під землею смерчі налітали на кришку люка що кілька хвилин. Кожного разу тиск у нашому сховищі зненацька падав, у вухах дзвеніло, голова йшла обертом.

Щодо радіо, то воно хрипіло, свистіло від статичних струмів, та й усе. По всьому діапазону коротких хвиль — жодного слівця, жодного телеграфного коду я не чув. Якщо живі люди деінде ще існували, вони не передавали по радіо. І досі не передають.

Ось що спало мені на думку: смерчі, що розсіяли повсюди отруйні блакитно-білі частки льоду-дев'ять, знесли всіх, зруйнували дощенту все, що знаходилося на поверхні. А ті, кому пощастило залишитись живим, невдовзі помруть від спраги, голоду, божевільного збудження... або апатії.

Я заходився читати «Книги Боконона», бо все ще не досить глибоко ознайомився з ними й уважав, що знайду в них якусь духовну втіху. Я швидко проминув попередження на титульній сторінці Першої книги:

«Не будь дурнем! Негайно кинь цю книгу! У ній суцільна *фома*!»
Фома, зрозуміло, — це неправда.

Потім я прочитав:

«Спочатку Бог у своїй космічній самотності створив Землю і став дивитися на неї.

І сказав Бог: “Треба створити живі істоти з глини, щоб глина могла побачити, що Ми створили”. І створив Бог усіх живих істот, що нині є в світі. І однією з них була людина. Тільки ця частка глини була спроможна говорити. Бог схилився до людини-глини, аж ось вона сіла, роздивилась навкруги та заговорила. Чоловік підморгнув і ввічливо спитав:

— З якою метою все це створено?

— А що, усе мусить мати мету? — спитав Бог.

— Звісно, так, — сказав чоловік.

— Тоді сам розмірковуй та шукай цю мету, — сказав Бог і пішов собі».

Мені все це здалось дурницею.

«Авжеж, це дурниці!» — пише Боконон.

Тоді я звернувся до моєї божественної Мони, бо вона володіла такими таємницями, що дарували справжню, глибоку втіху. Спостерігаючи за нею через прохід, що розділяв наші ліжка, я встиг науявляти собі, що в її чудових очах криються таємниці, давні, мов праматір Єва.

Не буду детально описувати не дуже приємний любовний епізод, що після цього стався. Досить сказати, що я одночасно і нападав, і захищався.

Дівчину не цікавило продовження роду людського: їй була огидна навіть думка про це. Наша боротьба ще тривала, а вже не тільки їй, а й мені самому здалось, ніби це я щойно винайшов цей безглуздий процес виготовлення нової людської істоти, що вимагає борсання, бурчання та потіння.

Потім я повернувся до свого ліжка і, скрегочучи зубами, подумав, що Мона насправді досі не мала уявлення про те, для чого служить фізична любов. Аж тут вона сказала мені лагідно, без образи:

— Заводити зараз дитинку було б дуже сумно. Як на твій погляд?

— Так, — похмуро згодився я.

— Може, ти цього не знав, але саме в цей спосіб роблять діток.

Мона дякує мені

«Сьогодні я буду болгарським Міністром освіти, — пише Боконон, — а завтра Оленою Троянською». Що він мав на увазі, ясно як Божий день: кожен з нас має бути самим чи самою собою. Саме про це я переважно міркував, сидючи в кам'яному мішку, за допомогою «Книг Боконона».

Боконон запросив мене проспівати разом з ним:

Ми робимо, ми робимо,
ми дурно, дурно робимо,
Що мусимо, що мусимо,
що гидко-бридко мусимо;
Ми робимо, ми мусимо,
Аж доки геть не луснемо,
Доки усі не луснемо...

Я склав мелодію до цих слів і тихенько насвистував її, коли крутив колеса велосипеда, що обертали вентилятор, який постачав нам повітря, добре старе повітря.

— Людина вдихає кисень, а видихає двоокис вуглецю, — повідомив я Моні.

— Як це?

— Наука.

— Ага...

— Це одна з таємниць життя, яку людству довго не вдавалось розкрити: одні живі істоти вдихають те, що інші видихають.

— Я цього не знала.

— Тепер знаєш.

— Спасибі тобі.

— Нема за що.

Накрутивши на велосипеді вдосталь чистого та свіжого повітря, я зліз із сідла й піднявся по залізних скобах перевірити погоду зовні. Я перевіряв її кілька разів на день. Того дня (це був четвертий), дивлячись у щілину напівпіднятого люка, я помітив, що погода дещо стабілізувалась.

Та стабільність була буйно-динамічною, бо смерчів не стало менше — їх і досі не поменшало. Але їхні пащі вже не гризли й не ковтали нічого на землі. У всіх напрямках змії з пристойною стриманістю піднялись десь на півмилі вгору. І ця відстань майже не змінювалась з часом: здавалося, що Сан-Лоренцо захищає скляний купол, непроникний для смерчів.

Ми почекали ще три дні, доки не впевнились, що смерчі справді вгамувались. А тоді ми наповнили фляжки водою з нашого бака та піднялись на поверхню.

Там було жарко, сухо та панувала мертвотна тиша.

Колись я чув таке припущення, що в зоні помірного клімату треба ввести шість пір року замість чотирьох: літо, осінь, замикання, зима, розмикання та весна. Я згадав цю ідею, коли виліз із люка, роздивився навколо, прислухався й понюхав повітря.

Запахів не було. Ніщо не рухалось. Коли рухався я, під моїми ногами сухо тріщав блакитно-білий лід. І кожний тріск викликав голосне відлуння. Пора замикання дійшла кінця. Земля була замкнена щільно.

Настала зима — віднині й навік.

Я допоміг Моні вилізти з люка. Попередив, що не можна торкатись руками блакитно-білого льоду, не можна також торкатись руками свого рота.

— Смерть іще ніколи не бувала настільки доступною, — пояснив я своїй богині. — Досить доторкнутись до землі, а потім до губів, і все скінчено.

Вона похитала головою й зітхнула.

— Дуже погана мати.

— Що?

— Мати Земля — вона стала дуже поганою матір'ю.

— Агов! Аго-о-ов! — вигукнув я серед руїн палацу. Жахливі вітри проломили цілі ущелини крізь цю велетенську купу каміння. Ми з Моною майже мимоволі пішли шукати когось живого. Мимоволі —

тому що не відчували присутності життя. Навіть хоча б якогось спритного гостроного щура.

Арка воріт палацу була єдиною рукотворною річчю, що лишилась цілою. Ми з Моною підійшли до неї. Написане на ній білою фарбою було боконістським каліпсо. Букви були охайні. Воно було новим. Це був доказ того, що хтось іще вцілів серед смертоносних вітрів.

Каліпсо було таке:

Настане День, і цей шалений світ
Нарешті добіжить свого кінця,
І Бог назад всі речі відбере,
Усе, що нам давно колись позичив.
І якщо ми того сумного дня,
Захочемо поскаржитись на Бога,
То що ж — уперед! Ми маємо повне право.
Він буде лиш всміхатись і кивати...

До всіх, кого це стосується

Язгадав рекламне оголошення серії дитячих книг під назвою «Книги знання». На картинці хлопчик і дівчинка довірливо дивились на свого батька, і хлопчик питав: «Татку, а чому небо блакитне?» Відповідь, очевидно, треба було шукати в «Книгах знання».

Якщо б мій татко був поряд зі мною, коли ми з Моною йшли дорогою від палацу, я міг би багато запитань поставити, тримаючись за його руку. «Татку, чому всі дерева поламані? Татку, чому всі птахи мертві? Татку, чому небо таке похмуре, що це за змії? Татку, а чому море таке тверде та тихе?»

Мені спало на думку, що я зараз здатен краще відповісти на всі ці запитання, ніж будь-хто на світі... якщо на світі ще взагалі хтось є. Утім, якщо б хтось усе ж таки поцікавився, я міг би пояснити, що пішло не за планом, де та як.

Але який у цьому сенс?

Мне дивувало, де поділись мертві люди. Ми з Моною пройшли вже більше милі від нашого сховища, не зустрівши жодного мертвого тіла.

Куди поділись живі люди, мені було не так важливо, мабуть, тому що я передчував спочатку неминучу зустріч з багатьма мертвими. Навкруги ніде не видно було диму від багаття, проте помітити такий дим на обрії, затьмареному зміями, було неможливо.

Тільки одне явище привернуло мій погляд: дивний блідо-ліловий ореол навколо кам'яного пальця на вершині гори Мак-Кейб. Він ніби притягував мене, і на мить я уявив собі суто кінематографічну сцену: ми з Моною підіймаємося на той пік. От же дурниця! Який у цьому міг бути сенс?

Ми наблизились до підніжжя гори Мак-Кейб і заглибились у пагорби, що її оточували. Тут Мона відійшла від мене ніби

ненавмисне, зійшла з дороги та пішла вгору по схилу одного пагорба. Я пішов слідом.

На гребені пагорба я наздогнав Мону. Вона дивилась мов зачарована собі під ноги, де простяглась широка улоговина, кругла, наче миска. Дівчина не плакала.

Хоча плакати саме зараз було б доречно.

Це природне заглиблення заповнили тисячі мертвих людей. Губи кожного покійника вкривала блакитно-біла плівка льоду-дев'ять.

Тіла не лежали врозкид, не повалились одне на одного — було ясно, що люди самі прийшли сюди після того, як жахливі вітри вщухли. І кожний мрець держав палець у роті або поряд із ротом. Я зрозумів, що всі вони зібралися в цьому моторошному місці саме для того, щоб отруїтись льодом-дев'ять.

Там були чоловіки, жінки, діти, багато з них сиділи в позі бокомару. І всі дивились на середину улоговини, ніби глядачі в амфітеатрі.

Ми з Моною прослідкували, куди спрямовані тисячі мертвих очей, і придивились до круглої галявинки, де міг би розміститись один оратор.

Ми обережно наблизились до галявинки, не торкаючись страшних статуй. Посеред галявинки ми побачили великий камінь. Під каменем лежала нашкрябана олівцем записка:

«До всіх, кого це обходить: усі ці люди навколо вас — майже всі, хто вижив на Сан-Лоренцо після того, як море замерзло та здійнялися смерчі. Ці люди схопили сумнівного святого на ім'я Боконон. Вони привели його сюди, поставили посеред юрби та вимагали повідати, що точно затіяв Бог Усемогутній і що їм тепер слід робити. Цей блазень сказав їм, що Бог, безперечно, намагається їх убити, можливо, тому що вони йому набридли, отже, треба поводитись добре й зробити Богові приємне — померти. Що вони, як ви бачите, і зробили».

Під запискою стояв підпис Боконона.

Відповідь запізнилась

— Цортів цинік! — видихнув я, відірвавшись від читання й охопивши поглядом поле смерті серед гір. — А сам він десь тут?

— Я його не бачу, — м'яко сказала Мона. Вона не виказувала ані туги, ані гніву. Навпаки, здавалось, що вона ледь не сміється. — Він завжди казав, що не виконує власних порад, бо знає, чого вони варті.

— А краще б йому бути тут! — сказав я гірко. — Це ж якою сволотою треба бути, щоб порадити стільком людям убити себе!

От тепер Мона розсміялась. Я ще ніколи не чув її сміху, несподівано глибокого, хрипкуватого. Мені стало моторошно.

— Тобі це здається смішним?

Мона ліниво розвела руками.

— Це дуже просто, оце й усе. Такий простий вихід майже для всіх.

І вона пішла вгору серед скам'янілих тисяч сміючись. На середині схилу обернулась до мене й крикнула:

— А ти хотів би, щоб хтось із цих людей повернувся до життя, якщо б ти мав спосіб? Відповідай швидко!

— Щось ти не поспішаєш відповідати, — весело вигукнула вона через півхвилини. Усе ще тихо сміючись, торкнулася пальцем землі, випросталась, доторкнулась пальцем до своїх губів — і померла.

Чи я плакав? Мені сказали — так, плакав. Г. Лов Кросбі, Гейзел і малюк Ньютон Гоніккер знайшли мене, коли я спотикаючись вийшов на дорогу. Вони їхали в єдиному таксі Болівара, не пошкодженому ураганом. Вони кажуть, ніби я плакав. Гейзел теж плакала від радості, що я знайшовся живий.

Вони насилу затягли мене до машини.

Гейзел обняла мене за плечі.

— Матуся з тобою, синку. Тепер усе буде гаразд.

Я жадав забуття. Заплющив очі. І з глибоким, ідіотичним полегшенням притулився до цієї товстої, рихлої, простакуватої дурепи.

Швейцарські Робінзони

Мене привезли до оселі Франкліна Гоніккера над водоспадом — до того, що від неї залишилось. Залишилась печера, водоспад перетворився на прозорий, блакитно-білий купол льоду-дев'ять, отже, компанія тепер мешкала ніби в ескімоськім іглу.

Компанія складалась із Френка, малого Ньюта та подружжя Кросбі. Вони вижили, сховавшись у темниці під палацом, де було тісно й не так приємно, як у нашому мішку. Вони вибрались назовні, щойно вщухли вітри, а ми з Моною просиділи під землею на три дні більше.

Далі сталося диво: вони знайшли боліварське таксі — машина ніби чекала на них під аркою воріт.

А ще вони знайшли банку білої фарби, і Френк намалював на дверцятах машини білі зірки, а на даху позначив *гранфалон*: США.

— Банку з фарбою ви залишили біля воріт, — сказав я.

— Звідки ти знаєш? — спитав Кросбі.

— Туди хтось прийшов і написав віршик.

Я не став відразу розпитувати про те, що сталося з Анджелою Гоніккер-Коннерс, Філіпом та Джуліаном Каслами, бо тоді я мусив би заговорити про Мону. До цього я ще не був готовий.

Мені не хотілось розповідати про смерть Мони ще й тому, що, поки ми їхали в таксі, обоє Кросбі та малюк Ньют поводитись якось неприродно весело.

Гейзел пояснила мені причину цих веселощів:

— Зачекай, доки побачиш, як ми живемо. Смачної їжі маємо досхочу. А коли потрібна вода, розводимо багаття й розтоплюємо лід. Швейцарська родина Робінзонів — ось як ми тепер звемось!^[23]

Миші і люди

Минуло півроку, дивні півроку, коли я писав цю книгу. Гейзел мала рацію, назвавши нас родиною Робінзонів, бо ми пережили ураган, потрапили на безлюдний острів, а потім життя наше стало насправді легким. Було в ньому щось від чарівних мультфільмів Діснея.

Живих рослин і тварин, щоправда, не залишилось. Але лід-дев'ять законсервував свиней, корів, лісових косуль і збитих ураганом птахів, навіть ягоди на кущах. Ми могли вибирати все, що заманеться, розморожувати та готувати. Крім того, серед руїн Болівара можна було відкопати цілі тонни консервованих продуктів. А населення Сан-Лоренцо складалося лише з нас.

Отже, ми мали що їсти, про одяг і житло також можна було не турбуватись, бо погода стояла незмінно суха, мертва та гаряча. Ми всі були здорові: вочевидь, мікроби також загинули або залягли у сплячку.

Ми так добре влаштувались, так до всього призвичаїлись, що ніхто не здивувався, не заперечив, коли Гейзел сказала:

— Добре хоч те, що комарів немає.

Вона сиділа на триногому ослінчику на галявинці, де колись стояв Френків дім. Вона зшивала смуги червоної, білої та синьої тканини. Вона, мов Бетсі Росс^[24], творила американський прапор. Ніхто не наважився сказати їй, що червоний був скоріше рожевим, синій — майже зеленим, а п'ятдесят зірок, які вона вирізала, більше нагадували шестикутні зірки Давида, ніж американські п'ятикутні.

Чоловік Гейзел, котрий виявився умілим кухарем, готував неподалік рагу в казанку над вогнем. Він нас усіх годував: йому подобалось куварити.

— Виглядає приємно, пахне привабливо, — зауважив я.

— Не стріляйте в кухаря, — підморгнув він мені. — Він готує, як уміє.

Нашу милу розмову супроводжувало докучливе «тик-так-тик» автоматичного передавача, який сконструював Френк. Він невпинно цокав удень і вночі, передаючи сигнал SOS.

— Рятуйте нашііі душііі, — приспівувала Гейзел разом з передавачем, працюючи над прапором, — ря-а-туйте нашііі душііі...

— Як просувається твій твір? — спитала мене Гейзел.

— Добре, матусю, дуже добре.

— Коли ти нам щось прочитаєш?

— Коли твір буде готовий, матусю, коли буде готовий.

— Багато славетних письменників були гужерами.

— Я знаю.

— Ти приєднаєшся до довгого ряду попередників! — вона всміхнулася з надією. — Це буде смішна книга?

— Сподіваюсь, що буде, матусю.

— Я люблю посміятися.

— Знаю.

— Кожний з нас має свій хист, кожний щось дає іншим. Ти пишеш для нас смішні книжки, Френк займається науковими штуками, малий Ньют малює картини для всіх нас, я шию, а Лов куховарить.

— «Коли рук багато, важка робота стає легкою» — це старе китайське прислів'я.

— Вони були досить розумні, ці китайці.

— Так, вшануймо їхню пам'ять.

— Шкода, що я не встигла вивчити їх краще.

— Адже це було б важко зробити, навіть в ідеальних умовах.

— Мені взагалі шкода, що я так мало вчилась.

— Що поробиш, матусю, ми всі про щось шкодуємо.

— Що вже плакати над розлитим молоком.

— Як сказав поет, матусю: «Мишам і людям не забути печальних слів: “могло би бути”».

— Дуже гарно сказано і дуже правдиво.

Мурашина ферма Френка

Я з жахом дивився, як Гейзел завершує свій прапор, оскільки вона вплутала мене в свій план. Вона була впевнена, що я вже згодився встановити цю безглузду річ на вершині гори Мак-Кейб.

— Якби ми з Лов були молодшими, ми б це самі зробили. Але тепер ми тільки й можемо, що доручити прапор тобі та побажати успіху!

— Матінко, я не впевнений, чи це найкраще місце для прапора.

— А куди ж іще його ставити?

— Мені треба поміркувати! — заявив я і пішов до печери глянути, чим зайнятий Френк.

Нічого нового він не придумав. Він спостерігав за мурашиною фермою, яку сам побудував. У тривимірному просторі руїн Болівара він відкопав кілька мурах, що спромоглися вижити, і переніс їх до двовимірного простору власного виробництва, улаштувавши такий собі сандвіч із двох шарів глини з мурахами між ними. Цю конструкцію Френк закріпив між двома уламками скла так, що міг спостерігати за діяльністю мурах та коментувати її.

Цей експеримент невдовзі відкрив нам таємницю, як могли вижити мурахи в світі без води. Наскільки я знаю, інші комахи загинули, а мурахи додумались обліплювати своїми тільцями часточки льоду-дев'ять, утворюючи щільні шари. Завдяки цьому всередині шару виникала температура, необхідна, щоб розтопити лід. Так вони здобували краплинку роси. При цьому половина мурах гинула, але решта могла пити росу. Могла також їсти тільця померлих.

— Їж, пий та веселися, бо вже завтра помremo, — сказав я Френкові та його крихітним канібалам.

Я вже казав йому це не раз. У відповідь він завжди повторював ті ж самі слова. Він роздратовано повчав мене, що люди можуть багато

чого навчитися в мурах. Мій відгук також був частиною ритуалу:

— Природа, Френку, це найдивовижніша річ.

— Ти знаєш, чому мурахи досягли такого успіху? — спитав він мене в тисячний раз. — Вони спів-пра-цю-ють!

— «Співпраця» — прекрасне слово, хай йому грець!

— Хто їх навчив, як видобути воду?

— А хто мене навчив, як видобути воду?

— Ти верзеш дурниці й знаєш це сам.

— Пробач.

— Колись я серйозно сприймав усі дурні відповіді. Тепер той час далеко позаду.

— На цілу милю.

— Я помітно подорослішав.

— Світ досить дорого заплатив за це досягнення.

Я міг казати все, що завгодно, оскільки був абсолютно впевненим, що Френк мене не почує.

— Колись люди легко могли обдурити мене, бо я не дуже вірив у себе.

— Значне скорочення людської популяції на Землі саме по собі дуже допоможе тобі розв'язати твої проблеми спілкування, — зауважив я. Він знов не почув мене, мов глухий.

— Але, скажи мені, поясни мені, хто підказав мурахам, як видобути воду? — наполягав Френк.

Кілька разів я пропонував йому очевидний висновок: мурашок навчив Бог. Але я вже знав з важко здобутого досвіду, що він не відкине цієї теорії та не прийме її. Він просто шаленів усе дужче й дужче, безперестанку повторюючи те ж саме запитання.

Я відійшов від Френка згідно з порадами «Книг Боконона». «Стережись того, хто завзято працює, щоб дізнатися щось, пізнає це та бачить, що не став анітрохи мудрішим, — учить нас Боконон. — Він сповнений вбивчої образи на всіх людей, котрі були й залишились невігласами, не приклавши задля цього жодних зусиль». Я пішов до нашого художника, до малого Ньюта.

Тасманійці

Малий Ньют малював пейзаж — розтрощений краєвид за чверть милі від печери. Коли я знайшов його, він спитав, чи не поїду я з ним до Болівара пошукати фарби. Сам він не міг водити машину — не діставав до педалей.

Отже, ми поїхали, і дорогою я спитав Ньюта, чи відчуває він досі статеве збудження. Мене засмучувало те, що мене ці почуття покинули — ані відповідних снів, нічого.

— Мені часто снились жінки двадцяти, тридцяти, сорока футів на зріст, — зізнався він. — Але тепер? Боже, я навіть не можу згадати, як виглядала моя українська ліліпутка...

Я згадав, що колись читав про тубільців Тасманії, які завжди ходили голяка. У них не було сільського господарства, вони не розводили худоби, не вміли будувати хоч які-небудь халупи, здається, що й вогонь не вміли запалити. Коли в сімнадцятому столітті білі люди відкрили їх, то ставилися до цих голих осіб з великим презирством через їхню дикість. Перші білі поселенці Тасманії — злочинці, вигнані з Англії, навіть полювали на них заради забави. Таке життя здалось тубільцям настільки непривабливим, що вони припинили розмножуватись.

Я висловив припущення, що саме безнадійність нашого становища позбавила нас чоловічої сили.

Ньют зробив проникливе зауваження:

— Мабуть, наші постільні захоплення набагато тісніше пов'язані з радістю продовження людського роду, ніж це досі вважалось.

— Очевидно, якщо б серед нас була жінка, здатна народити, ситуація змінилася б радикально. Проте наша старенька Гейзел уже давно не здатна народити хоча б ідіота-дауна.

Виявилось, що Ньют добре обізнаний з такими ідіотами. Він якийсь час ходив до спеціальної школи для дітей з вадами розвитку, і

серед його однокласників було кілька даунів.

— У нашому класі краще за всіх уміла писати дівчинка-даун на ім'я Мірна. Я маю на увазі її почерк, а не зміст того, що вона писала. Господи, я не згадував про неї багато років!

— Школа була хороша?

— Я пам'ятаю тільки, як директор вичитував нам за якісь провини. Він завжди користувався гучномовцем і завжди починав свої промови однаково: «Мені геть набридло, я втомився...»

— Це точно відповідає моїм почуттям останнього часу.

— Може, тобі було призначено так себе почувати?

— Ньюте, ти говориш мов боконіст.

— Чому б ні? Наскільки я знаю, боконізм — це єдина релігія, що згадує про ліліпутів.

Коли я не був зайнятий своїм рукописом, я вивчав «Книги Боконона», але згадку про ліліпутів якимось пропустив. Я був удячний Ньютіві за те, що він звернув мою увагу на ці рядки, бо в них коротко сформульовано жорстокий парадокс боконістської ідеї: суперечність між відчайдушною необхідністю брехати про реальність та відчайдушною неможливістю збрехати про неї.

Хай кожен ліліпут

Пишається й радіє,

Бо велич людських душ —

У думці і надії!

Грайте, флейти, грайте ніжно!^[25]

— Занадто похмура релігія! — вигукнув я і спрямував нашу бесіду в царину утопії: що могло статися, що мало статися і що може ще відбутися, якщо світ якимось чином відтане.

Але Боконон займався цією темою також, він присвятив цілу книгу утопіям — «Сьому книгу», яку він сам назвав «Республіка Боконона». У цій книзі можна знайти такі жахливі афоризми:

«Світом править та рука, що постачає товар до аптек».

«Почнемо будувати нашу республіку з мережі аптек, з мережі бакалійних магазинів, з газових камер та національного спорту. Тільки після цього можна писати конституцію».

Я обізвав Боконона чорномазним мерзотником і знов змінив тему. Я заговорив про значні, героїчні вчинки окремих людей. Зокрема, я хвалив Джуліана Касла та його сина, які, не боячись смерті, пішли, коли смерчі ще вирували, до «Дому надії та милосердя в джунглях», щоб віддати людям усі надію та милосердя, які в них залишились. Назвав я також величною смерть бідної Анджели. Вона знайшла кларнет серед руїн Болівара і відразу почала грати на ньому, навіть не перевірявши, чи не попав на інструмент лід-дев'ять.

— Грайте, флейти, грайте ніжно, — пробурмотів я хрипко.

— Ну, може, ти також знайдеш гідний спосіб померти, — сказав Ньют.

Так міг сказати справжній боконіст.

Я не втримався та повідав йому про свою мрію: піднятися на гору Мак-Кейб з якимось величним символом і встановити цей символ на вершині. Я на мить відірвав руки від керма, показуючи, що такого символу в мене немає.

— Але, хай йому грець, який це може бути символ, Ньюте? Який то буде чортів символ? — я знов ухопився за кермо. — Кінець світу вже настав, ось, я вже тут, можна сказати, майже останній чоловік на землі;

ось вона, найвища гора, в мене перед очима. Тепер я знаю, для чого існував мій *карас*, Ньюте. Бозна-скільки людей працювали вдень і вночі протягом, може, півмільйона років для того, щоб я зійшов на цю гору. — Я покрутив головою, ледь не заплакавши. — Але що, Боже милостивий, що я маю тримати в руках?

Говорячи це, я несвідомо дивився у вікно машини, настільки несвідомо, що проїхав більше милі, перш ніж збагнув, що я тільки що подивився у вічі старого чорношкірого чоловіка, живого чоловіка, який сидів біля дороги.

Я зменшив швидкість. Потім зупинив машину. Заплющив очі.

— Що сталося? — спитав Ньют.

— Я бачив Боконона там, на дорозі.

Кінець

Він сидів на камені. Він був босий. Його ноги були припорошені льодом-дев'ять. Його єдиним одягом було біле покривало з блакитними китицями. Китиці складались у напис «Каса Мона». Він ніби не помітив нашої появи. В одній руці він тримав олівець, у другій — аркуш паперу.

— Боконон?

— Так, а що?

— Чи можу я спитати, про що ви думаєте?

— Я думаю, юначе, про завершальну фразу «Книг Боконона». Час для останнього речення настав.

— Вам це вдалось?

Він знизав плечима та подав мені папірець. Ось що я на ньому прочитав:

«Коли б я був молодим чоловіком, я написав би історію людської дурості; а потім я зійшов би на вершину гори Мак-Кейб, ліг би на землю, підклавши мою історію під голову замість подушки; а потім я підібрав би з землі крихітку тієї блакитно-білої отрути, що перетворює людей на статуї; і я зробив би статую з себе самого — постать, що лежить горілиць, моторошно посміхаючись, і показує довгого носа Самі-Розумієте-Кому».

Фома — нешкідлива неправда. (Прим. авт.)

[note 1](#)

Згідно з біблійним оповіданням, Йона потрапив до черева кита. Його історія сприймається як символ важких життєвих випробувань. (Тут і далі прим. пер., якщо не зазначено інше.)

[note 2](#)

Тут і далі вірші у перекладі С. Бойко.
[note 3](#)

120 cm.

[note 4](#)

В. К. Філдс (W. C. Fields; 1880—1946) — відомий американський актор-комік. (*Прим. ред.*)

[note 5](#)

«Марія Целеста» — вітрильне судно, яке було покинуте екіпажем за нез'ясованих причин і знайдене 1872 р. в Атлантиці на півдорозі між Азорськими островами й Португалією. (*Прим. ред.*)

[note 6](#)

38 та 54 °C.

[note 7](#)

«Американ флаєр» (*American Flyer*) — фірма, що виготовляла механічні іграшки. Була створена 1907 р. в Чикаго фабрикантом В. Колманом та конструктором механічних іграшок В. Гафнером. У 1914 р. випустила першу в світі модель електричного локомотива. (*Прим. ред.*)

[note 8](#)

Томмі Менвілл (Tommy Manville, 1894—1967) був популярним у середині ХХ століття завдяки великому багатству (він одержав спадок від батька, власника підприємства з виробництва азбесту) та численним шлюбом (мав 11 дружин). Окрім цього надзвичайного ланцюжка шлюбів і розлучень, нічого видатного не зробив, але потрапив до Книги рекордів Гіннеса та довго був об'єктом пліток.

[note 9](#)

Барбара Гаттон (Barbara Woolworth Hutton, 1912—1979), спадкоємиця короля роздрібної торгівлі, була однією з найбагатших жінок світу, але одержала прізвисько «бідненька багата дівчинка», коли батьки 1930 року, у часи Великої депресії, влаштували їй розкішний перший бал. Пізніше це прізвисько виправдалось, бо особисте життя Барбари склалося нещасливо: вона сім разів виходила заміж за чоловіків, які поводитися з нею брутально, і мусила розлучатися з ними.

[note 10](#)

Гужер (Hoosier) — прізвисько мешканців штату Індіана. Походження цього слова точно не відоме й викликає багато суперечок.
[note 11](#)

Льюїс Воллес (Lewis Wallace, 1827—1905), автор історичного роману «Бен-Гур» (1880), який став основою відомого кінофільму, справді народився в Індіані, як і Джеймс Уїткомб (James Whitcomb Riley, 1849—1916), поет, що писав вірші для дітей та дорослих на діалекті свого штату.

[note 12](#)

Автор має на увазі штат Іллінойс. Видатний президент США Абрагам Лінкольн (1809—1865) довго мешкав в адміністративному центрі цього штату, місті Спрингфілді, і був там похований.

[note 13](#)

Сенатор Джозеф Мак-Карті (1908—1957) у 1950 р. розпочав переслідування урядовців та діячів культури США за їхні прокомуністичні погляди. (Так зване «полювання на відьом».) Тисячі людей утратили через це роботу, кількох було страчено, 30 тисяч книг було знищено в публічних бібліотеках. У 1954 р. американське суспільство усвідомило, що методи Мак-Карті неприйнятні, після чого його активна діяльність дійшла кінця. Помер у 1957 р. від алкоголізму.

[note 14](#)

Маєток Рамфурда (Rumfoord Estate) — реалія не з нашої дійсності, а з іншого роману К. Воннегута «Сирени Титана», що був опублікований 1959 р. Рамфурд (чиє ім'я нагадує про реального діяча науки ХІХ ст. Рамфорда) — персонаж цього роману. Завдяки своїм великим статкам, він будує власний космічний корабель, стає дослідником простору та відкриває фантастичний феномен — «хроно-синкластичний інфундібулум», який є «таким місцем... де всі різноманітні види правди узгоджуються між собою». Перелік гостей, до якого входять реальні президенти, генерали, фінансові магнати й артисти, додає іронічної правдоподібності вигаданому маєтку.

[note 15](#)

Кров Христова.
[note 16](#)

«Коли настане вечір» (When Day Is Done) — естрадна пісня 1930-х років, досі популярна в США. Ліричний текст, який різні виконавці аранжували у швидкому (джазовому) або повільному ритмі.

[note 17](#)

Бітники (англ. Beatnik від «beat» (розбитий) + nik (російський суфікс, позичений зі слова «спутник», яке стало широко відомим після 1957 р.)) — молодіжна субкультура, популярна у 1950-х — 60-х роках. Можна вважати, що з неї «виросли» всі подальші молодіжні субкультури. Ідеологами руху бітників були три письменники: Джек Керуак, Ален Ґінсберг та Вільям Берроуз, — у чийх творах висловлювались ідеї протесту проти суспільства споживання. Ці ідеї особливо приваблювали артистичну молодь. Але в зовнішньому вигляді Касла нема жодної з прикмет бітників, що завжди вдягались у чорне вбрання.

[note 18](#)

Автор користується старою системою мір, яку ми залишили без змін по всьому тексту. Але тут треба зазначити, що площа у 30 кв. футів дорівнює 2,7 кв. метра. Як тут могло вміститись усе, що описав автор, у тому числі кільця «через кожні 6 футів» (180 см), незрозуміло.

[note 19](#)

Vox Humana (лат.) — «голос людини». Так називається різновид органних труб, які видають звуки, схожі на спів одного чи кількох голосів (хору).

[note 20](#)

У місті Літл-Рок, центрі штату Арканзас, ніколи не було такого університету.

[note 21](#)

Компанія Сіарс-Роубук (Sears, Roebuck) — провідний постачальник промислових товарів: інструментів, одягу та ін. Компанія була заснована у 1893 р., розвинулась завдяки економічному буму після Другої світової війни, існувала до 2005 р. Каталоги фірми були популярні серед фермерів та мешканців віддалених місцевостей, де не було магазинів. Фірма надсилала товари на замовлення навіть до найбільш ізольованих місць.

[note 22](#)

Швейцарська родина Робінзонів (Swiss Family Robinson) — популярна книга про пригоди швейцарського сімейства, була написана наприкінці XIX ст., не втратила популярності і в XX ст. була екранізована. Гейзел Кросбі навряд чи читала книгу, але фільм могла бачити.

[note 23](#)

Елізабет (Бетсі) Росс-Гріском (1752—1836) — швачка, яка згідно з родинною легендою, 1776 р. зшила перший американський прапор на замовлення Джорджа Вашингтона. Документальних підтверджень цього факту немає.

[note 24](#)

Цитата із вірша поета Джона Кітса (1795—1821) «Ода до грецької вази», що оспівує античне мистецтво як найвище досягнення людства.

[note 25](#)

FB2 document info

Document creation date: 25 October 2016

Created using: indd2fb2 software